

Homenatge a **Eduard Valentí i Fiol**

Eduard Valentí i Fiol (Pals, 1910 – Barcelona, 1971) va ser professor de la Universitat Autònoma de

Barcelona de 1934 a 1939, i catedràtic de Llatí d'ensenyament mitjà durant més de trenta anys. Destacat filòleg i traductor, autor de textos didàctics, va morir prematurament, quan només s'iniciava el que podria haver estat el millor període de la seva carrera: el retorn a la vida universitària, com a professor de la nova UAB (1968), en l'equip de fundadors de

l'especialitat de Filologia Clàssica. Els textos que recull aquest llibre permeten conèixer la seva figura –l'humanista, el mestre i la persona-, des de variats punts de vista.

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana

Homenatge a Eduard Valentí i Fiol

Pedro L. Cano Alonso (ed.)

Textos de:

Josep Alsina Clota (†), Maria del Carme Bosch,
Josep M. Brucart, Teresa Cabré Monné, Pedro L.
Cano Alonso, Maria Goretti Diez, Joan Gómez
Pallarès, José Martínez Gázquez, Marc Mayer Olivé,
Jaume Medina Casanovas, Mª José Pena Gimeno,
Francisco Rico Manrique.

Departament de Ciències de l'Antiguitat
i de l'Edat Mitjana

Universitat Autònoma de Barcelona
Bellaterra 2015

© Text: Els autors

© Fotografies d'E. Valentí Fiol: M. Valentí Petit

Edició digital de descàrrega lliure en l'exposició virtual:
<http://ddd.uab.cat/pub/expbib/2015/valentifiol/portada.html>

En la revista *Methodos*:
<http://pagines.uab.cat/methodos/>;

En el portal del Departament de Ciències de l'Antiguitat i de
l'Edat Mitjana de la UAB:
<http://www.uab.cat/web/el-departament/filologia-llatina-1244182854742.html>

Versió impresa:

ISBN 978-84-608-2157-1

DL B 22759-2015

<i>Presentació</i>	7
Pedro L. Cano Alonso	
<i>Eduard Valentí i Fiol, un referent indiscutible</i>	9
Teresa Cabré Monné	
<i>Eduard Valentí i Fiol i Carles Riba</i>	13
Jaume Medina	
<i>Eduard Valentí i Fiol: “La Universitat Autònoma de Barcelona en el record i en la història”</i>	45
Maria Goretti Díez (Ed.)	
<i>Exposició</i>	77
M ^a José Pena Gimeno	
<i>Aspectes de l’obra didàctica d’Eduard Valentí i Fiol amb especial esment de la Sintaxis Latina</i>	80
Pedro L. Cano Alonso	
<i>Vivències i presències</i>	93
Maria del Carme Bosch	
<i>Eduard Valentí Fiol: la petja de la biblioteca</i>	100
Joan Gómez Pallarès	
<i>Les classes a la UAB: un magisteri fugaç indeleble ...</i>	107
Josep M. Brucart	
<i>Eduard Valentí i Fiol i la seva relació amb l’institut d’estudis catalans</i>	116
Marc Mayer i Olivé	
<i>Eduard Valentí i Fiol en la RABLB</i>	122
José Martínez Gázquez	
<i>Mi adios a Eduard Valentí</i>	131
Josep Alsina Clota (+)	
<i>Las «Paraules de Saviesa» de Eduard Valentí</i>	134
Francisco Rico Manrique	
<i>Eduard Valentí i Fiol, record’un humanista</i>	136
Pedro L. Cano Alonso	

Presentació

El dia 11 de febrer de 2015, es van reunir un grup d'amics i deixebles d'Eduard Valentí i Fiol per a oferir un homenatge a l'il·lustre filòleg, humanista i professor, que va iniciar els estudis de filologia clàssica a la UAB, formant equip amb els professors Josep Alsina, Virgilio Bejarano i Josep Vives; i que va veure truncada la seva carrera per una mort prematura en 1971. La casualitat va fer que hom celebrés l'acte a la Sala Frederic Udina i Martorell, aleshores degà de la jove Facultat, i que va fer fructificar aquell projecte en perill.

La idea d'aquest homenatge va partir de l'Àrea de Llatí del Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat mitjana i va ser immediatament recolzada amb entusiasme pel conjunt del Departament, dirigit aleshores pel professor Joaquim Pera, i per la Facultat de Filosofia i Lletres, representada en aquell moment pel deganat de la professora Teresa Cabré.

Durant tot el matí, tant les sessions de treball, com l'apertura d'una exposició sobre la persona i l'obra de Valentí i Fiol, i la presentació de la placa que dona el seu nom a l'hemeroteca de la Facultat, van ser plenes de gom a gom per professors i estudiants amb la presència de la Sra. Montserrat Valentí i Petit, filla d'Eduard Valentí i Fiol, i d'altres familiars. L'afluència de públic a un acte que es preveia molt minoritari va certificar l'oportunitat d'aquesta idea i, sobretot, la pervivència en la memòria d'una figura essencial de les lletres catalanes.

Hom publica ací el recull de les comunicacions de diferents professors invitats que aportaren a l'acte les seves recerques i les seves vivències personals. El llibre es completa amb la recuperació de tres articles publicats fa anys i que resulten avui d'interès per a recollir informació entorn de la figura del gran humanista, i del prestigi que va gaudir a la seva època. Així les coses, el lector observarà alguna repetició de dades biogràfiques a les diferents intervencions, una

cosa impossible d'evitar en una aproximació que atén la mateixa figura des d'angles variats. Observarà també la coincidència dels testimonis en l'avaluació de la pèrdua que va suposar la seva mort prematura.

Cal manifestar un agraïment ben merescut a les persones i institucions esmentades, als ponents –alguns representant l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, la Fundació Bernat Metge, i l'Institut d'Estudis Catalans- que, no més sentir el nom del mestre, van trobar espai en les seves agendes. Gràcies també a la professora Teresa Cabré i al professor Joaquim Pera, ja esmentats; i al professor Francisco Rico, de la RAE, que va cloure l'acte amb el seu testimoni de filòleg i d'amic. La professora Maria José Pena –que va organitzar l'exposició amb la Sra. Montserrat Gutiérrez- i el professor José Martínez -joves pedres fonamentals del primer Departament de Filologia Clàssica, i avui jubilats i emèrits- han participat activament en totes les fases prèvies, simultànies i ulteriors a aquest acte. *Last but not least*, gràcies també a la Sra. Montserrat Valentí i Fiol, no tan sols per la seva presència a l'acte, sinó també per la cessió d'alguns documents i fotografies.

Pedro L. Cano Alonso

EDUARD VALENTÍ FIOI, UN REFERENT INDISCUTIBLE

Teresa Cabré Monné – UAB

Quan els professors Pedro Luís Cano, M. José Pena i José Martínez Gàzquez em van venir a veure al deganat amb el propòsit d'organitzar un acte de reconeixement a Eduard Valentí Fiol, un dels pilars indiscutibles del cos de professors que van fundar la Facultat de Filosofia i Lletres de la UAB, de seguida em va venir a la memòria tota una sèrie de circumstàncies que, sense haverles viscut directament sinó a través de persones molt pròximes i havent-ne rebut només el llegat, em van fer pensar com era que en quaranta-quatre anys d'ençà de la seva mort no se li hagués fet encara cap homenatge. Efectivament, E. Valentí va ser un referent indiscutible no només a la universitat sinó també com a professor d'institut, autor de la majoria de manuals de llatí que s'han utilitzat des dels anys cinquanta, alguns dels quals encara avui són vigents.

També vaig pensar que la sort em donava l'oportunitat, com a degana, de col·laborar amb el professor Cano, ajudant de Valentí durant els anys que va ser professor de la nova Universitat Autònoma i veritable impulsor de l'homenatge, a posar de relleu la figura de Valentí Fiol restituint la placa que el degà Frederic Udina va fer posar a l'entrada de la biblioteca de la nova facultat que s'acabava de construir a Bellaterra, com a materialització de l'homenatge que el 16 de març de 1971 se li va fer, dues setmanes després de la seva mort. Ara el nom d'Eduard Valentí Fiol, professor de Filologia Llatina de la Universitat Autònoma de Barcelona (1934–39) i (1968–1971), figura a la placa col·locada el mateix dia de l'homenatge, l'11 de febrer del 2015, a l'entrada de la Sala de Revistes de la nostra Facultat.

No vaig conèixer el professor Valentí Fiol ni a l'institut Gaudí de Reus, d'on va ser catedràtic de llatí des del 1944 al 1961 i on jo vaig fer el batxillerat del 1966 al 1973, ni a la Universitat Autònoma de Barcelona, on vaig anar a estudiar Filologia Hispànica, que es va acabar convertint en Filologia Catalana, després de la mort de Franco, per a tots aquells que haguéssim fet un percentatge elevat d'assignatures d'aquesta matèria. Però la meva germana Rosa sí que va coincidir a l'institut de Reus amb Eduard Valentí, tot i que no el va poder tenir de professor ja que només impartia els cursos de 5è i 6è del batxillerat superior que es feien al matí, segurament perquè havia de tornar a Barcelona on tenia la residència. Quan la Rosa va arribar a 5è, Valentí havia tornat definitivament a Barcelona després de disset anys a l'institut de Reus. Aquest institut –amb el nom oficial de "Instituto de Enseñanza Media Arquitecto Gaudí" des del 1954– era mixt, però els quatre cursos del batxillerat elemental s'impartien separatament, els nois al matí i les noies a la tarda. Malgrat no haver assistit a les seves classes, la fama del professor Valentí era molt notòria i tots els estudiants li coneixien les qualitats i el rigor.

Valentí Fiol no era l'únic professor exiliat forçós de l'època de la dictadura. L'institut de Reus va ser el lloc d'arribada d'una sèrie de professors represaliats perquè es troba –va tenir aquesta sort– a una mica més de 100 km de Barcelona –Tarragona, una mica menys–, que era la distància mínima d'allunyament de Barcelona. Entre els represaliats es trobava també la catedràtica de ciències naturals Àngels Ferrer Sensat, procedent, com Valentí, de l'institut-escola de la Generalitat de Catalunya. El mestratge d'aquests professors –juntament amb altres com Francisco Hernanz de filosofia o Antoni Pla de geografia i història– va suposar un revulsiu tan gran que l'institut Gaudí de Reus es va convertir en un dels centres de batxillerat de referència de tot Catalunya, amb una fama i una exigència de les quals jo encara me'n vaig poder aprofitar.

Efectivament, no només fèiem servir els manuals de Valentí Fiol –com d'altra banda era general a tots els instituts de batxillerat d'aquell temps– sinó que s'havia consolidat l'estil, la metodologia, d'aquests professors. Per exemple, ens exigien una anàlisi sintàctica acurada prèvia a la traducció dels fragments llatins, tal com el mateix J. M. Brucart ens explica de les classes universitàries que va rebre d'Eduard Valentí; o ens feien estudiar del natural dibuixant un musclo disseccionat, o un ull de bou, o l'observació al microscopi d'un cultiu de protozous, tal com feia Angeleta Ferrer.

Un cop a l'Autònoma el curs 73-74 –ja que volia venir de totes passades a la UAB seguint els consells de la meua germana Rosa– el mestratge indirecte que em va arribar de Valentí Fiol va derivar cap a la literatura. L'assignatura de literatura catalana de primer curs, impartida per Jordi Castellanos, tenia una bibliografia que incloïa *Els clàssics i la literatura catalana moderna* i *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos* –la tesi doctoral que Valentí no va arribar a poder llegir oficialment–, apareguts tan sols uns mesos abans. La sensació de viure en present i tenir accés als estudis més coetanis em va empènyer a comprar-me'ls tots dos de seguida que vaig poder. I potser no tant perquè tingués clar si em dedicaria a la literatura –tot i que els necessitava per a l'assignatura–, sinó més aviat amb l'objectiu de fer-me una petita biblioteca personal de referents importants de la cultura catalana.

Les circumstàncies imprevisibles de la vida van fer que, després d'acabar la carrera el juny de 1978, entrés com a professora al Departament de Filologia Catalana i que, més imprevisible encara, arribés a degana de la Facultat de Filosofia i Lletres en uns moments en què Pedro L. Cano, catedràtic emèrit del Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, cregués que ja no es podia fer esperar més un homenatge al professor Eduard Valentí Fiol, del qual va ser ajudant. Un homenatge que ha de servir no només per a preservar la memòria de l'il·lustre filòleg i humanista, sinó

també per a fer d'enllaç amb les generacions més joves d'universitaris que no han pogut tenir la sort de conèixer-lo directament.

Teresa Cabré Monné – UAB

EDUARD VALENTÍ I FIOI I CARLES RIBA

Jaume Medina i Casanovas – U. A. B.

Una sola vegada a la vida he vist Eduard Valentí i Fiol en persona: va ser el 28 d'octubre de 1969, en un acte celebrat a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona, per a commemorar el desè aniversari del traspàs del poeta i humanista Carles Riba. Aquell primer trimestre del curs, jo acabava de començar els estudis d'especialització en filologia clàssica i anava encara força desinformat respecte a allò que Riba anomenava el moviment espiritual de Catalunya. Recordo que a la taula presidencial, hi havia, entre altres, Jordi Rubió, que va rememorar amb una gran vivesa la data de la lectura de la tesi doctoral de Riba l'any 1938, Eduard Valentí, que va parlar de la relació del poeta amb els clàssics, J. V. Foix, que va llegir una part de les seves memòries sobre els *Catalans de 1918*, mentre els oients esbufegaven davant l'inacabable discurs, i Clementina Arderiu, la commoguda viuda del poeta, que va ser també l'única vegada que vaig veure.¹

L'any 1973 aparegué, publicada per l'Institut d'Estudis Hel·lènics i el Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona a l'Editorial Ariel, una miscel·lània *In memoriam Carles Riba (1959-1969)*. A la pàgina 9, en un *Pòrtic* no signat s'explicava:

«El dia 28 d'octubre de 1969, a dos quarts de vuit del vespre, fou commemorat, a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona, el desè aniversari del traspàs del gran poeta, humanista i professor a la Universitat Autònoma, Carles Riba (1893-1959), amb un acte acadèmic presidit per la senyora Clementina Arderiu, Vda. Riba, acompanyada pel senyor degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, doctor Joan Maluquer de Motes i Nicolau, pel doctor Jordi Rubió i Balaguer, pel senyor J. V. Foix, pel professor Eduard Valentí i Fiol i pels doctors Josep Alsina i Antoni Comas, directors, respectiva-

ment dels departaments de Filologia Grega i de Filologia Catalana, organitzadors de la commemoració.

En obrir-se la sessió foren llegides nombroses adhesions, entre les quals cal destacar la tramesa per Josep Carner des de Brussel·les. Després, el senyor degà va donar la paraula als participants. El doctor Alsina parlà de les converses que havia tingut amb Carles Riba i com contribuïren a enriquir-li la visió i el coneixement del món clàssic. El professor Eduard Valentí recordà de quina manera Riba sabia fer compatibles, en el seu mestratge, l'explicació filològica i la crítica viva. El poeta J. V. Foix va donar una visió personalíssima de Carles Riba a través dels seus records i dels seus textos. El doctor Jordi Rubió va evocar, d'una manera impressionant, la lectura de la tesi doctoral de Riba l'any 1938, en plena guerra civil. Va cloure la sessió el degà de la Facultat, doctor Maluquer, el qual va afirmar que actes com aquest eren testimoni de com seguia viu l'esperit de la Universitat Autònoma, de la qual Carles Riba va ésser un dels mestres més il·lustres, i que l'actual Universitat de Barcelona es volia reconèixer com hereva i continuadora d'aquell esperit.

Com a record i perpetuació d'aquest emocionant acte es va acordar de publicar la present miscel·lània».

Tanmateix, en examinar el contingut del volum sorprèn de veure que el llibre no conté cap escrit d'Eduard Valentí i Fiol.

* * *

En l'interessant pròleg que va posar al capdavant del llibre d'Eduard Valentí i Fiol, *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona (Curial) 1973, Antoni Comas, després de remarcar que el llatínia havia nascut a Pals el 19 de gener de l'any 1910, deia que el 1932 es llicencià en filosofia i lletres (secció de filologia clàssica) i que a partir d'aleshores es dedicà a l'ensenyament del llatí. Feia avinent així mateix que «abans i durant la guerra civil fou: professor ajudant a l'institut-escola de la Generalitat de Catalunya i a la Universitat Autònoma de Barcelona (1932-1933), professor encarre-

gat de curs per oposició primer (1933-1935) i catedràtic després (1935-1939) de l'institut-escola "Ausiàs March", a la vegada que era també professor encarregat de curs per oposició a l'esmentada Universitat Autònoma de Barcelona».² I recordava, a més, que «ja en aquesta època començà a col·laborar a la Fundació Bernat Metge». Aquestes dues darreres dades són especialment importants per a nosaltres, que estudiem les relacions entre Eduard Valentí i Carles Riba, el seu professor i mestre tant a la Fundació Bernat Metge com a la Universitat de Barcelona, que en temps de la República ostentava el qualificatiu d'«Autònoma». Encara que Antoni Comas no ho esmenti, hem de fer constar aquí que el 1939, després de l'entrada de l'exèrcit nacional a Barcelona, el professor i els deixebles van ser depurats de la Universitat.³ I Antoni Comas afegia encara: «després de la guerra fou traslladat a l'institut del Ferrol (1939-1941) i recorregué els instituts de Santiago de Compostel·la (1941-1942), Castelló (1942-1944), Reus (1944-1961) fins que el 1961 arribà al "Jaume Balmes" de Barcelona». Finalment informava que «fou, a més, professor encarregat de curs a la Universitat de Barcelona (1954-1966), i en crear-se el 1968 la Universitat de Sant Cugat hi fou tot seguit nomenat professor de llatí».

Més endavant Antoni Comas deia: «Quant a la seva obra de traductor, cal destacar de primer les versions de Ciceró a la Fundació Bernat Metge: *Dels deures* (1938-1946),⁴ *Brutus* (1943)⁵ i *Tusculanes* (1948-1950).⁶ Al castellà traduí [els textos grecs i llatins d]els volums III, IV i V de les *Fontes Hispaniae Antiquae* aplegades per [Adolf] Schulten, Cèsar, Ciceró, Sèneca i Lucreci, i és molt remarcable l'estudi que dedicà a aquest darrer autor».⁷ I, per acabar, el prologuista deixava consignat que Eduard Valentí «fou, a més, autor de nombrosos manuals d'ensenyament i de diverses edicions escolars».⁸ Unes observacions que ens criden especialment l'atenció, per tal com tots els qui hem exercit el professorat de llatí amb posterioritat a ell hem tingut sovint molt presents

algunes d'aquestes obres didàctiques (gramàtiques i textos) seves.

* * *

Tenim constància de les relacions entre Carles Riba i Eduard Valentí i Fiol per les cartes creuades entre ells. Fins ara eren conegudes només les del primer adreçades al segon, per tal com van ser publicades a l'epistolari del poeta. En la present ocasió reproduïrem les d'aquest i donarem per primera vegada a la llum les del llatinista.⁹

La primera carta és d'Eduard Valentí, datada a Girona el 18 de març de 1932. El remitent parla al destinatari d'una conferència que aquest ha de fer a l'Ateneu de la immortal ciutat. Diu:

Sr. Carles Riba
Distingit senyor:

Acabo de veure els senyors de la Junta de l'Ateneu i hem quedat d'acord a fixar el dimarts com a data de la seva conferència. Es veu que el seu silenci era degut a una certa repugnància a fer res durant la Setmana Santa.

Demà mateix sortirà l'anunci a la premsa local. De totes maneres m'han demanat que Vostè escrigui amb una certa urgència confirmant la data.

Resto de vostè afm. s. s.

Eduard Valentí

Girona, 18-3-32

s./c. Mercaders, 3, 3º, 2ª

Eduard Valentí s'adreçava novament a Carles Riba a primeries de 1934, en una carta sense data,¹⁰ en què donava al poeta unes informacions sobre l'Institut-Escola Ausiàs March, que aquest li havia demanat. Deia:

Sr. Carles Riba: Puc donar-li ja amb seguretat aquelles dades que em demanava el dissabte.

Funcionen tres grups d'ensenyança primària, per ara de 15 o 20 nois cada un; per manca de local estan instal·lats a l'edifici gran, dirigits per mestres facilitats per l'Ajuntament però sota el control directe del director de l'Institut; l'horari d'atribució de temps, plans i mètodes són els mateixos que regeixen a l'Institut. La matrícula deu fer-se a les Oficines Municipals de «Matrícula», Palau de Belles Arts.

Si necessita alguna informació més estaré molt content de poder servir-lo.

De vostè aff.

Eduard Valentí

Segueix després una carta d'Eduard Valentí, no datada, però rebuda per Riba el 30 de novembre de 1936. El llatísta hi parlava de les traduccions que treballava per a publicar a la Fundació Bernat Metge. Deia:

Sr. Riba:

El desordre amb què he fet el trasllat dels meus llibres a Girona fa que avui només li pugui portar aquests dos textos. Aquesta setmana aniré jo personalment a Girona i li portaré les traduccions.

Seu affm.

Valentí

Tanmateix, la carta sens dubte més interessant de Valentí és la que enviava a Riba el 28 de maig de 1938, des del seu destí com a militar. En aquest escrit es confessava i es reconeixia deixeble del gran hel·lenista. Hi deia:

28-5-38

Estimat Sr. Riba:

Fins a la 16 divisió arriben les notícies de l'èxit obtingut per vostè en la lectura de la seva tesi. Devent, com dec, tant al mes-tratge i a l'exemple de vostè, no crec que pequi de massa gosat en considerar-me part interessada en el seu èxit. Permeti'm, doncs, que, en felicitar-lo, em felicit.

Per la meua banda he trobat el sistema de combinar les meves obligacions militars amb la meua anterior inclinació a la pedagogia. Per poc que la guerra duri em faig la il·lusió de poder tornar convertit en un professor de tàctica militar regularment acceptable.

Li prego presenti els meus respectes a la seva muller i els meus millors records als seus fills, dels quals m'agradaria rebre notícies.

I vostè compti sempre amb l'adhesió i afecte del seu servidor i amic

Eduard Valentí

XVI División, E. M. Base 8ª (A. S.) Ej. del Este.

La primera carta de Riba, escrita sobre un paper amb capçalera impresa de la Fundació Bernat Metge, quan n'era Comissari de la Generalitat, datada a Barcelona el 5 de juliol de 1938, deia:

Estimat Valentí:

Per fi puc enviar-li quatre exemplars del seu Ciceró.¹¹ Fa dos mesos era imminent que sortís; esperant-ho de dia en dia, ni vaig respondre tot d'una a la seva lletra de felicitació pel meu doctorat,¹² ni ara sembla que m'hagi preocupat de la seva ferida.¹³ Sé que V., en la seva bona amistat, no m'admetria excuses; amb tot, les hi presento. Com les seves paraules de companyia en uns moments tan importants de la meua vida, em van commoure –pensar tan atentament en mi, des del perill!– V. pot mesurar-ho per l'afecte i l'estima que li tinc, més que no hagi pogut mai demostrar-li. Quant a la seva ferida, n'he seguit el curs per diverses vies d'informació, amb l'alegria –l'única absurdament, en aquestes coses– de saber que no era tan greu com hauria pogut ésser. La visita que va fer-li el meu fill, era per a mi com si vingués jo; li prego que una mica sigui així també per a V. Jo volia venir amb el goig dels seus volums; fins aquest matí mateix no n'han arribat de llestos a la FBM. I ara és el cas que demà passat partim la meua muller i jo cap a França.¹⁴ Estic amb l'atabalament dels darrers preparatius. A la tornada, cap a darreries de mes, ens veurem: paraula!

Amb els millors auguris, el saluda, molt afectuosament,

C. Riba

La carta següent de Riba a Valentí és datada a L'Isle Adam, el 29 d'abril de 1940, quan el poeta es trobava a l'exili francès. Deia:

Estimat amic:

El seu bon record, rebut tan directament, m'ha fet bé. Sabia de V. pel seu cunyat; per ell vaig tenir notícia del seu casament.¹⁵ Em plau ara d'aprofitar aquesta avinentesa per a felicitar-los, a V. i a la seva muller, ben cordialment, en nom propi i dels meus. Quan Déu va constatar que no era bo que l'home estigués sol, l'home vivia en un paradís; imaginem-nos si de bell antuvi l'hagués posat en l'infern que el món ha anat esdevenint i que és avui –almenys per als homes de bona voluntat!

Durant els primers mesos vaig mantenir relació amb l'antic director de la FBM; semblava evident el seu desig de continuar l'obra i que en aquesta continuació jo tingués una part que alhora em fos una solució, o un tros de solució, en l'exili. De sobte, abans d'haver lligat caps, em fou pregat que la relació fos suspesa. Crec que en aquell desig hi havia, quant a mi, més ganes de quedar bé que veritable convicció; altrament les negociacions no s'haurien arrossegat tant –i tan inútilment, perquè el bon home ha acabat quedant pitjor que no pas fent des del primer dia aquest acte de pànic, o de coratge, de no voler saber més de mi. M'esforço encara a creure que, haver quedat així, no li és indiferent. Què li sembla a V.? La meua fe és que un dia o altre l'obra serà continuada; no preveig ni pressuposo com, llevat que ho haurà d'ésser amb molta sinceritat.

Què fa l'amic que tradueix Plaute? Per què no m'escriu un mot? Sé les dificultats especials en què viu;¹⁶ elles m'han fet pensar que les bones intencions a què V. al·ludeix no han arribat per a ell gaire lluny.

La meua feina? Versos principalment, al preu de totes les sumes de lleure (*ignobile otium*) i d'energia que cal cremar per al més petit, i encara dubtós, resultat; conferències quan n'hi ha hagut avinentesa, articles etc. Sobretot, m'esmerço a contribuir al manteniment i endegament de la unitat dins aquesta pàtria dispersa que és l'emigració; i això, des del lloc que tinc en el consell de la FRLI. i de la nova R. de C. i en la relació personal, massa sovint purament epistolar. Espero que l'experiència de l'exili no em serà estèril; si no ho esperés, acceptaria qualsevol oferiment d'Amèrica.

A V. i a la seva muller, la meua més afectuosa salutació, en la qual se m'ajunten la muller i els fills.

Seu

C. Riba

Hi ha una tercera carta, amb data de Barcelona el 17 de setembre de 1947, en què l'hel·lenista demana a Valentí i Fiol que li faci unes consultes a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. Diu:

Sr. Eduard Valentí

Estimat Amic:

Em permeto demanar-li un favor. V. deu anar a la biblioteca de l'Ateneu (que és per a mi un Paradís tancat). Li agrairia que em mirés l'edició Didot, que allí tenen, de Plutarc, i m'annotés com es corresponen, en llatí, aquests dos mots:

Vida de C. Marcus Coriolanus, cap. XIV (cap al mig del capítol):

δωροδοκία (corruptio per dona?)

id. Cap XXV (cap al segon terç del capítol):

εὐλάβεια (circumspectio? religio?)

¿Li sembla que ho podré tenir a començaments de la setmana que ve? És per a l'índex de Plutarc, que, per fortuna, ja està a la fi de la seva impressió.

Amb gràcies a l'avançada, i els millors records per a V. i els seus, afm.

C. Riba

Hi ha encara, finalment, una quarta carta de Carles Riba, datada a Barcelona el 22 de desembre de 1947, a propòsit de la traducció de les *Tusculanes* per Eduard Valentí. El professor de grec hi diu:

Estimat Valentí:

Li adjunto més de la meitat del que tenia de la seva versió de les *Tusculanes*. La resta vindrà immediatament després de festes, o sigui a primers de la setmana entrant.¹⁷

M'ha fet una impressió immillorable, de les coses més ajustades, de més to, més normals, que he vist, en molts anys, en aquesta casa.

He fet, d'ofici, algunes esmenes superficials, gairebé li diria mecàniques. En proposo, en llapis, amb un senyal vermell, algunes altres, que afecten ja la interpretació (per bé que en res d'essencial), que són, al meu entendre, a considerar, però sobre les quals hi ha llibertat d'opinió. La primera, a la primera galerada, és un *laute* traduït per *dignament*; no sé si Ciceró vol dir tant; és a dir, vol dir el que el mot per a nosaltres suggereix correntment en el pla moral.

En fi, V. mateix vegi, resolgui; em serà un gust que en parlem un dia; sense, però, que cregui que sigui allò que se'n diu necessari.

Bon Nadal, bon Any Nou a V. i als seus!

Afm.

C. Riba

Una carta no datada de Valentí a Riba diu:

Sr. Riba: M'he permès endur-me'n *Die Tragödie des Humanismus*, de Weinstock. He de donar una conferència a Reus, un d'aquests dies, i he pensat que potser em serviria. Però li tornaré demà mateix, si vostè el necessita. Moltes gràcies.

Valentí

El 8 d'agost de 1954 Valentí escrivia des de Cambridge una postal a Riba. Deia:

Rock Road 31.

Cambridge

Estimat Sr. Riba: una cordial salutació des d'aquest «dreamland» que per a nosaltres és Cambridge. Estaré aquí, a la seva disposició, fins al 30 d'aquest mes. Sempre seu

Eduard Valentí

8-8-54

I això és tot el que hi ha de les relacions epistolars entre Eduard Valentí i Carles Riba. No pas una correspondència excessivament brillant, però suficient per tenir ben documen-

tats els lligams d'admiració, d'afecte i de respecte entre un deixeble i el seu mestre.

* * *

El 27 de novembre de 1953 es va celebrar a la barcelonina Casa del Llibre un acte d'homenatge a Carles Riba amb motiu dels seus seixanta anys. Hi van participar Albert Mament, Joan Ferrater, Carlos Martínez-Barbeito, Joan Vinyoli, Eduard Valentí i J. V. Foix, que glossaren els diversos aspectes de l'activitat de Carles Riba. Eduard Valentí hi parlà de

*Carles Riba, humanista*¹⁸

La meva designació per a parlar de Carles Riba humanista, l'explico pel fet de pertànyer jo al nombre d'aquells que l'hem conegut com a «mestre» en el sentit més estricte, els que hem seguit el seu mestratge a la Universitat i a la FBM.

És un testimoni que hauria d'ésser fàcil de donar, ja que tots ens hi hem assajat una infinitat de vegades. És sabut que, entre els que tenen més o menys la meva edat, Carles Riba és un tema constant de conversa i discussió. Tots conservem el record del nostre primer contacte amb ell com un fet capital, i considerem el seu tracte com una experiència decisiva, que d'una manera o altra ens ha imprès caràcter.

Així, una gran part de la nostra reflexió posterior, sobre el que hem fet, fem o voldríem fer, gira entorn de la figura d'en Riba. I quan prenem una actitud i volem pronunciar-nos, no trobem millor manera que la de definir-la per la distància a què es troba de l'actitud que en Riba ha pres o nosaltres li atribuïm.

Una influència tan íntima i fonda depassa, evidentment, les possibilitats d'una obra escrita. Aquesta mena d'acció només pot exercir-la un home.

Els que l'hem conegut a la Universitat, o en relació amb la Universitat, ens expliquem sense dificultat una part important d'aquesta influència, i de la impressió que ens feia la seva figura. Una persona com en Riba esbotza els límits propis d'aquesta mena d'institucions. L'ensenyament universitari té unes limitacions que li

són pròpies, i recordar-les aquí no implica desconeixement de les seves altres excel·lències.

Aquestes limitacions es toquen sobretot en una Facultat tan complexa com la de Lletres. Així, la crítica filològica és necessàriament superficial. Una obra literària no és atacable amb l'instrumental filològic. El comentari s'entreté en els accidents, el nucli de l'obra resta intacte. Inclús en els treballs filològics més reeixits, sol ser sorprenent la desproporció entre l'aparat científic i els resultats, entre l'abundància de la informació i la banalitat del judici.

Ara bé, en enfrontar-nos amb en Riba, ens trobàvem transportats a un pla diferent i superior. Era, en certa manera, com si deixéssim el cercle dels escoliastes i ens encaréssim amb el que és substancial en l'obra literària. Així com abans ens miràvem l'obra des de fora, ara la veiem de dintre; i des de dins ens adonàvem, per primera vegada, de les limitacions de la filologia.

Al través d'en Riba ens adonàvem d'aquestes limitacions, i al mateix temps preniem consciència del perill a què estan exposats tots els que estudien les lletres per a fer-ne una ulterior utilització pedagògica. Aquest perill és la degradació que inevitablement sofreix una obra literària en el moment que es vulgaritza. En el tracte amb en Riba apreníem que l'ús dels autors per a finalitats escolars (i entengui's aquest terme referit a tots els graus) no és més que un subproducte, una virtut que tenen a més a més, de ser eficaços en l'ordre cultural. I també que aquesta virtut, depenent com depèn en darrer terme, del valor intrínsec, inefable, de la creació artística, acaba extingint-se quan el que la fa servir, el mestre, és arrossegat per aquella degradació que dèiem, pren el que és accessori en lloc del que és essencial, i no veu en els autors més que un tema de tesis o un suport per al comentari.

En Riba ens ensenyava, doncs, a mirar el nostre ofici amb ironia. I ens ho podia ensenyar perquè, en les seves lliçons o converses, hi havia sempre una al·lusió implícita a allò que pròpiament no es pot ensenyar, sinó només transmetre per contacte, o per procediments, diríem, irracionals.

* * *

Però en arribar a aquest punt, tots els deixebles d'en Riba ens adonàvem, també, d'un altre fet, aparentment paradoxal. En Riba no solament ens conduïa, indirectament, a la intel·ligència de la

poesia, sinó que, directament, ens donava una lliçó de rigor, i de rigor científic. I aquest rigor ens l'ensenyava amb una exigència molt més estricta que cap dels filòlegs professionals. De manera que la seva acció es movia en dos nivells diferents, amb una complexitat típicament seva. Després de fer-nos veure les limitacions de la ciència, ens ensenyava que la ciència té unes normes, i que aquestes s'havien de respectar escrupolosament.

La cosa era notable perquè, en la confrontació d'aquestes dues actituds, la d'aspirar a reviuir l'obra, considerant-la com una entitat encara viva i vigent per a nosaltres (que és la concepció pròpiament humanística), i la de comprendre-la racionalment, com proposa aquesta versió científica de l'humanisme que és la filologia moderna, es reflexa tot el drama de l'humanisme en el nostre temps: el perill de que la ciència aplicada a les humanitats signifiqui (i potser ha significat ja) la mort de l'humanisme autèntic (o almenys del tradicional, tal com el trobem en tota la història d'Europa).

* * *

Deia abans que la crítica filològica no arriba a penetrar el nucli de l'obra literària. La cosa és més greu, en realitat; no és que la filologia no hi arribi, a aquell nucli: és que el nega. El propòsit del crític-filòleg és, al capdavant, frustrar, anul·lar la principal ambició de l'escriptor: que és la d'objectivar-se en una obra absoluta, vigent per a sempre i per a tothom, independent de la seva persona i del seu moment històric.

El filòleg, en canvi, tracta de contrarestar aquesta voluntat d'absolut, pel procediment de reduir l'obra a les seves circumstàncies, tornant-la a lligar als fets i fenòmens històrics que han condicionat la seva aparició: analitzant-la i dissolent-la en els seus elements, lingüístics, estilístics, ideològics; descobrint-ne les fonts, esbrinant-ne les influències; enllaçant-la a estat transitoris, personals, de l'artista, o col·lectius, del seu medi social.

Enfront d'aquesta pugna entre el filòleg i l'obra, la lliçó d'en Riba consistia a restablir, a reafirmar la vigència de l'obra com a cosa única i absoluta; i en això era humanista en el sentit més pur de la tradició, que implica sempre el reconeixement de valors perdurables. Però aquesta afirmació d'un valor la feia sense engany, ni per a ell, ni per als altres; sense negar cap dels drets del coneixement. Subordinava aquest coneixement a la comprensió, diríem,

intuïtiva; però acceptava el contrast, no semblava patir de l'oposició entre les dues actituds, i no es curava de formular conciliacions teòriques.

Diguem de passada que aquesta actitud seva, en l'esfera literària, tenia un paral·lel en aquella dualitat que sembla governar la seva conducta pràctica, i que podria definir-se com la coexistència d'uns principis d'acció clars i sòlids, i d'una crítica intel·lectual agudíssima i sempre lúcida. L'exercici és, en efecte, una de les lliçons que tots hem rebut d'en Riba. És una lliçó d'honradesa intel·lectual, potser la més difícil. I és, al mateix temps, una de les lliçons d'ell més discutides; discutida, crec jo, injustament, però no pas injustificadament. El contacte amb en Riba pot ser un revulsiu, no assimilable per a tothom.

* * *

Deia, doncs, que l'aparent indiferència d'en Riba davant l'antinòmia filologia i poesia, entesa aquesta com a experiència vivent, ens tenia perplexos.

L'explicació no la vaig tenir fins que vaig haver considerat el sentit de l'obra total d'en Riba, i vaig haver passat per l'experiència que hem fet tots els col·laboradors de la FBM que l'hem tingut per mestre.

Per en Riba, tot l'estudi dels clàssics, tot l'esforç per a comprendre'ls, culmina en la traducció. I la traducció l'entén com una relació que s'estableix entre dues entitats absolutes; o, si els vol, entre una obra reconegudament absoluta i una vivència poètica, de segon grau potser, però que també aspira a l'absolut, a fer-se independent.

La traducció aspira a presentar l'obra enquadrada en unes altres circumstàncies, però a presentar-la vivent, com diu ell, «en el seu miracle».

Aleshores, la crítica, el coneixement, la filologia, és un simple instrument per facilitar aquest trànsit.

Per mitjà de la traducció, diu ell, «arrencada de la seva forma única, exacta, absoluta, la magna entitat poètica ha estat feta relativa a un altre temperament, a un altre fi, a un altre lloc, a una altra època, a una altra llengua, a un altre concepte de la mateixa poesia: és a dir, situada de nou, per a bé i per a mal, en tot allò que és fluent i canviant per condició humana».

El paper de la filologia consisteix, doncs, a preparar i a facilitar aquesta tasca de transposició. El traductor la utilitza per tal d'investigar, tan minuciosament com pugui, les circumstàncies de l'obra original, per a poder-les enllaçar amb les circumstàncies equivalents, però de cap manera iguals, d'aquesta recreació de l'obra traduïda.

Així és com es resolia una oposició que semblava insuperable. En Riba cloïa el trenc que separa el filòleg modern, que per fidelitat a la tradició segueix dient-se humanista, i l'humanista antic, que abans que tot afirmava el valor etern i la vigència universal dels clàssics.

Ara bé: aquest ideal de recreació, ¿no serà massa elevat per a nosaltres, pel vulgar dels traductors i dels lectors? Queda, en tot cas, com a ideal. Però en Riba va més enllà, i el proposa explícitament a tothom, no solament als escriptors o als estudiosos:

«Traduir, així mirat, ¿fóra res més que llegir assajant una forma a la personal interpretació? I el que bonament llegeix, si llegeix bé, ¿què fa sinó traduir per a ell?».

Aquests mots crec que enclouen el més important de la lliçó d'humanisme de Carles Riba. Sense renunciar a cap dels guanys moderns del coneixement, resta no obstant, fidel al principi distintiu de l'humanisme més pur. L'humanisme, diríem, del Petrarca. Principi que consisteix, en darrer terme, a afirmar que en la contemplació estètica s'ofereix a l'home una possibilitat d'alliberació.

* * *

D'entre les moltes coses que he après de Carles Riba, he volgut destacar una de les que donen sentit al conjunt.

Estic segur que d'altres haurien pogut parlar de Riba humanista amb més autoritat que jo, i no cal dir que amb més eloqüència.

Però he d'agrair que m'hagi estat donada ocasió de prestar aquest testimoni, i, sobretot, de poder reconèixer el meu deute davant d'ell mateix.¹⁹

* * *

L'any següent (1954) aparegué un volum d'*Homenatge a Carles Riba. En complir seixanta anys*, amb diverses col·la-

boracions consistents en poemes, assaigs i traduccions clàssiques. Una d'aquestes, elaborada per Eduard Valentí, era la versió catalana de la conclusió del tractat ciceronià *De re publica*, que la tradició havia transmès amb el títol de *Somni d'Escipió*.

El treball consta d'una documentada i especialitzada introducció i de la traducció i anotació del text. Es tracta d'un opuscle gairebé desconegut del professor Eduard Valentí. I tanmateix la nota introductòria és d'un gran rigor i la traducció d'una gran bellesa, com a bon reflex que és de la bellesa de l'original llatí.

¿Per què Valentí escollia precisament aquest text? No pas només per les seves dimensions reduïdes, adients a una publicació d'aquesta mena, i perquè, a més, tenia un sentit complet. Ans, més aviat, pel seu significat, per l'aire d'elevació espiritual que s'hi respira i pel dens contingut moral, filosòfic i polític present en l'epíleg de l'obra mestra ciceroniana. El professor hauria pogut preferir qualsevol altra obra emblemàtica del mestre de la prosa clàssica llatina —en aquells moments, no estaven traduïdes al català ni el *De amicitia* ni el *De senectute* (que haurien quadrat per la circumstància en una miscel·lània de les característiques d'aquesta). Però Valentí volgué comentar, traduir i publicar precisament el *Somni d'Escipió*, perquè trobava semblances entre el contingut de l'obra ciceroniana i la figura simbòlica de Riba, el qual, en salvar-se a si mateix, havia salvat «part del nostre destí col·lectiu en el seu destí personal», segons s'afirmava en les reflexions *Sobre el sentit d'aquest homenatge a Carles Riba*, exposades en les pàgines inicials del llibre. En efecte, era present en l'ànim dels conjurats a homenatjar-lo el molt que el poeta havia fet per a la salvació de la pàtria.²⁰ El tema té el seu contrapunt en el *Somni d'Escipió*, quan s'hi fa l'elogi i la valoració dels polítics honrats: «Sàpigues», diu Escipió el Vell a l'Escipió Jove, «que, a tots aquells que han conservat, ajudat i enriquit la pàtria, els és assignat en el cel un lloc determinat i propi, perquè en ell gaudeixin d'una be-

naurança eterna». I continua: «Has de saber que aquell Déu sobirà que regeix tot el món, de totes les coses que es fan a la terra, res no veu tan de grat com aquests aplegaments d'homes sotmesos a lleis, que anomenen ciutats. És del cel que davallen els qui les condueixen i conserven, i és al cel on retornen».²¹ Més endavant Luci Emili Paulus, el pare carnal d'Escipió el Jove, diu a aquest: «Tu, Escipió, segueix l'exemple que t'hem donat nosaltres, aquest avi teu i jo, que t'he engendrat: serva la justícia i també la pietat, que, si és deguda als pares i familiars, ho és sobretot a la pàtria. Una vida així és un camí que mena al cel i a l'assemblea dels qui han acabat de viure i ara habiten, deslliurats de la carn, aquell indret que veus des d'aquí».²² Sens dubte, es tracta d'un consell salutífer. Però no s'arriba al fi desitjat sense haver fet prèviament un ardu exercici d'ascesi. Escipió el Vell fa una recomanació important al Jove: «Exercita-la, doncs, aquesta ànima, en les coses més elevades».²³ I un dels millors exercicis en aquestes coses més elevades és treballar per al bé de la pàtria. Per això li diu: «Però res no és millor que vetllar per la salut de la pàtria; com més l'ànima s'ha habituat a aquest exercici, més ràpid és el seu vol cap a la seva pàtria del cel».²⁴

Tanmateix, el *Somni d'Escipió* conté tot d'altres elements identificables també en la personalitat exemplar de Carles Riba. Un d'ells és el de la glòria –la glòria autèntica, no pas la vana glòria–, a la qual s'accedeix només mitjançant la pràctica de la virtut. Riba, en efecte, sabia, com Ciceró, que «pels seus propis mèrits cal que la virtut t'atrengui i et guii pel camí de la veritable glòria».²⁵ I, amb la seva actitud en uns moments crucials (que ell anomenava «estel·lars»), va donar mostres d'ésser valent i fidel a uns principis amb què creia. I tot això, Eduard Valentí ho sabia.

Ciceró tracta amb molta profunditat en aquest epíleg a la seva *República* de l'ànima i el cos, de l'alliberament d'aquella dels vincles corporals i de la seva immortalitat. Per començar, doncs, Escipió el Vell comenta al Jove: «Tu es-

força't i convenç-te que el mortal no ets pas tu, ans el teu cos. Perquè tu no ets aquesta forma visible; és l'ànima el que fa l'home, i no aquesta figura que es pot assenyalar amb el dit».²⁶ Hi ha un moment en què Escipió el Jove comenta: «Aquí jo, estamordit com estava [...] vaig tenir prou esma per a preguntar-li [a Escipió el Vell] si vivia ell encara, i Paulus, el meu pare, i els altres que nosaltres donàvem per morts». I obté una resposta contundent per part de l'avi: «Ells són els que viuen», respon; «ells que s'han alliberat de les cadenes del cos com una presó». I a la fi deixa anar la paradoxa: «en canvi, això que vosaltres dieu vida no és sinó mort».²⁷ Tot seguit, Escipió el Vell explica quin és el procediment per a alliberar l'ànima dels lligams corporals; diu: «I ho farà més fàcilment si, estant tancada en el cos, s'acostuma ja a enlairar-se i a alliberar-se de les seves traves carnals per la contemplació de les coses de fora».²⁸ I llavors deixa anar un sever advertiment: «Perquè les ànimes d'aquells que es lliuraren als plaers materials, es feren esclaus de llurs passions i, empesos per elles, violaren totes les lleis divines i humanes, aquestes, quan surten del cos, vaguen al voltant de la terra i no tornen en aquest estatge fins després d'una expiació de molts segles».²⁹ Vet aquí una completa teoria de moral i d'ascètica exposada amb poques paraules.

Resta per comentar el pensament que Ciceró expressa en el seu tractat sobre la immortalitat de l'ànima. Això, ho fa en els paràgrafs finals del *Somni d'Escipió*, quan el Vell diu al Jove, mitjançant un text manllevat a Plató: «Sàpigues que ets un déu, si ésser déu vol dir tenir vigoria, sentir, recordar, preveure; regir, governar i moure aquest cos que ens és subjecte, tal com aquell Déu suprem governa l'univers».³⁰ De la mateixa manera que el Déu etern mou aquest món, que en part és mortal, així la nostra ànima eterna mou aquest cos tan fràgil. Perquè allò que es mou eternament és etern;³¹ però allò que passa a una altra cosa el moviment que rep d'una altra banda, des del moment que aquest moviment té una fi, necessàriament tindrà fi també la seva vida. Així, doncs, solament

allò que es mou ell mateix, puix que mai no és abandonat per ell mateix, mai no deixa tampoc de moure's; més encara, és la font i el principi del moviment de les altres coses que són mogudes. Ara bé, el principi no té origen, ja que del principi neixen totes les coses, i ell, en canvi, no pot néixer de cap altra; perquè no podria ésser principi si procedia d'una altra cosa. I, si no neix mai, tampoc mai no mor; perquè, extingit el principi, ni renaixerà ell mateix d'una altra cosa ni en crearà una altra d'ell mateix, car és necessari que totes les coses neixin d'un principi. Així resulta que el moviment té el seu principi en l'ésser que es mou ell mateix; però aquest ésser no pot ni néixer ni morir, altrament s'esfondraria tot el cel i la creació tota i es paralitzarien, puix que no trobarien cap força que els donés l'impuls inicial que necessiten per a moure's». I continuava: «Essent, doncs, evident que l'ésser que es mou ell mateix és etern, ¿qui negarà que aquesta qualitat ha estat donada a l'ànima? En efecte, tot allò que es mou per un impuls extern és inanimat; és, en canvi, animat allò que es mou per un moviment interior i propi, ja que en això consisteix l'essència i el caràcter peculiars de l'ànima. I si de tots els éssers l'ànima és l'únic que es mou ell mateix, serà cert que no ha nascut mai i que és eterna».³²

Eduard Valentí sabia que Riba era un platònic fervorós, i no va deixar passar una ocasió tan especial com aquesta per dedicar-li un dels textos més bells i més elevats que s'han escrit en tota la història de la literatura i del pensament.

* * *

L'any 1960 es va publicar a la Fundació Bernat Metge un recull d'aforismes extrets dels autors antics.³³ L'obra anava signada per un tal Jordi Lombard, que, en realitat, no era sinó un pseudònim sota el qual s'aixoplugaven tota una colla de col·laboradors de la institució. El llibre s'obria amb uns mots adreçats *Al lector*, que deien:

«Ens plau de presentar avui al públic català un llibre que té els seus equivalents en totes les literatures. En la nostra mateixa no deuen manca-hi precedents.³⁴ Però, tanmateix, una cosa és certa: mai fins ara no havia aparegut entre nosaltres un aplec tan voluminós i estructurat de textos antics, ordenat amb un propòsit normatiu.

Dues advertències ens cal formular principalment a l'hora de publicar aquesta obra: l'una, relativa al seu títol; l'altra, concernent al nom de l'autor. El títol –AUREA DICTA– que podria traduir-se “Paraules d'Or”, procedeix d'un vers de Lucreci, per bé que al davant del present recull el mot tingui una amplitud que l'escriptor llatí no podia donar-li en el seu famosíssim poema. Nosaltres hem explicitat el contingut d'aquest títol, en el que té d'al·lusió al propòsit d'aquest recull, amb un subtítol que no deixa d'ésser-ne una síntesi suficient. Paraules de l'antiga Saviesa són, en efecte, les que donen el to al volum, i quan alguna pugui aparèixer com a excepció d'aquesta síntesi, el lector observarà que té en l'obra un simple destí d'element contrastador, molt útil al lleu dels textos immediats o al sentit general de tot un capítol.

Quant al nom de l'autor, potser hom ja haurà endevinat que es tracta d'un pseudònim. La realitat, però, és més complexa: es tracta d'un pseudònim col·lectiu. És cert, tanmateix, que la principal aportació de textos i la inicial estructura del llibre es deuen al savi humanista Eduard Valentí, de molts anys col·laborador de la Fundació Bernat Metge; però l'obra es gaudeix també, en gran part, de l'alta revisió de l'enyorat Mestre Carles Riba, i del treball d'altres col·laboradors i amics de la nostra Institució. No sense un considerable motiu, ens toca ací de donar gràcies al Reverend Josep Mª Aragonès, i als senyors Nonell, Mariné i Solervicens.

Tants de noms, i encara no hi figurarien tots, exigien una reducció a pseudònim, avantatjosa, a més, per raons òbvies, en l'aspecte bibliogràfic.

Encara uns advertiments. Els textos, classificats per matèries, porten una numeració correlativa. Aquesta numeració permet la referència a cada un d'aquells sense la confusió que hi introduiria el fer-ho segons el nom dels autors i els números de les pàgines, ja que, en alguna d'elles, apareixen diversos textos d'un mateix autor. D'altra banda, l'esmentada numeració serveix també per a relacionar amb precisió i rapidesa algunes citacions connexes o paral·leles.

Llibre de lectura, tant com de consulta, creiem que és aquest. Llibre per a l'home d'avui, que trobarà sempre, en els oracles remots, un ferm suport moral. Hi hem afegit, encara, en moments indispensables, nombre important de textos religiosos. I pel que fa al pensament antic, al costat de les frases més conegudes, el lector observarà que el llibre, principalment, respon –i aquest és un dels seus al·licients– a una nova exploració dels clàssics llatins.

F.B.M.»

A propòsit d'aquest llibre el professor Francisco Rico va dir, al cap de cinc anys de la mort d'Eduard Valentí, que era «uno de los volúmenes más hermosos procurados por él, y fueron las suyas palabras de vieja y nueva sabiduría».³⁵ L'any 1987 (amb posterioritat, doncs, a la mort d'Eduard Valentí) apareixia una versió castellana de l'obra del filòleg català. Es titulava, com l'original, *Aurea dicta* i duia el subtítol de «Dichos y proverbios del mundo clásico».³⁶ En aquest cas es deia que la selecció era d'Eduard Valentí i que n'havia fet la traducció Neus Galí. El llibre era prologat per un autor de luxe: Enrique Tierno Galván, que ja havia mort quan aparegué el volum.³⁷ També en aquesta ocasió el llibre s'obria amb una *Nota editorial*, en què s'aclaria que Eduard Valentí, a instàncies de Francisco Rico, «empezó a reorganizar los materiales de aquel volumen,³⁸ con el propósito de preparar otro análogo en versión castellana y ya con responsabilidad exclusivamente suya». I després deia encara: «Valentí, pues, incluyó nuevos textos, suprimió algunos, reordenó muchos e introdujo diversas correcciones en otros puntos. Pero el maestro estaba para entonces herido de muerte y, por más que en sus últimos meses escribió algunas de sus mejores páginas, no pudo ya realizar la nueva traducción, ni, claro está, los pequeños retoques a que sin duda le habría dado pie». I acabava dedicant el volum a la memòria d'Eduard Valentí i d'Enrique Tierno Galván.

Amb posterioritat a aquestes aportacions, Eduard Valentí escrivia tres grans estudis sobre Carles Riba: un, el 1961, sobre *Carles Riba, humanista*, al qual hem fet al·lusió més amunt; un altre, també el 1961, sobre *Carles Riba i la seva traducció de l'«Odissea»*,³⁹ i, encara, el 1962, un altre sobre *L'adaptació catalana de l'hexàmetre en Maragall i en les traduccions de l'«Odissea» de Carles Riba*.⁴⁰

* * *

Segurament l'últim treball publicat per Eduard Valentí en relació amb Carles Riba va ser el recollit al volum 72 de la «Biblioteca Básica Salvat de libros RTV», que contenia l'obra de Plutarc, *Alejandro y César (Vidas paralelas)*. Introducció de E. Valentí Fiol. Prólogo y notas de Carles Riba, aparegut l'any 1970.

A la *Introducció*,⁴¹ Valentí deia:

«La traducción de un autor clásico no es nunca una labor trivial, como, por desgracia, suelen ser las de tantos escritores modernos, especialmente si sus obras se prestan a ser clasificadas en el género de la amena literatura. Además, los clásicos no envejecen, pero sus traducciones sí; es decir, la versión hecha para una época determinada no sirve para tiempos posteriores, y esto vale aunque entendamos el concepto de “clásico” en su sentido más amplio y no limitado a los autores griegos y latinos. La razón de este hecho es muy simple: los clásicos encierran una gran variedad de valores y, de entre éstos, cada época atiende sólo a unos pocos, que pueden muy bien ser distintos de los que en otras épocas interesaban. De ahí que sea raro que una traducción sea tan perfecta que resista el paso de los años sin necesidad de retoques. O se convierte en un monumento de la lengua, con valor propio e independiente, o acaba haciéndose ininteligible.

Sin ser Plutarco uno de los más grandes autores de la antigüedad, su peso en la cultura europea moderna ha sido considerable, y no es indiferente saber quién lo ha traducido en cada lengua. En español poseíamos la versión de don Antonio Ranz Romanillos, un helenista de principios del siglo pasado que murió en 1830, al

tiempo que salía el último tomo de su versión plutarqueña. Esta traducción fue reimpresa varias veces, sin apenas retoques. Su necesario remozamiento no vino hasta después de la guerra civil española, cuando se publicó una reedición completa revisada por “Carlos Ibarra”. Bajo este nombre se escondía una de las personalidades más complejas e interesantes // [p. 8] de la literatura española de nuestros tiempos: el poeta, ensayista y helenista catalán Carles Riba. Como sea que casi toda su obra está escrita en catalán y escapa, por ello, al conocimiento del gran público de lengua castellana, apuntaremos aquí unos datos sobre tan importante figura.

Carles Riba i Bracons nació en Barcelona en 1893 y murió en la misma ciudad en 1959. Estudió en la Universidad, pero, aunque nadie puede llevar con igual justicia el título de maestro, su labor como mentor de las nuevas generaciones se desarrolló al margen de aquella institución. Empezó su trabajo como crítico y ensayista en diversas publicaciones catalanas, hacia 1915, y pronto llegó a ser algo así como el árbitro de la vida literaria catalana. A su obra crítica vino a añadirse, desde 1919, su producción poética. De este año es el *Primer llibre d'estances*, al que siguió un *Segon llibre* en 1930. La aparición de estos dos libros fue una experiencia inolvidable para los jóvenes poetas catalanes de aquellos años: frente a la facilidad, o al espíritu de libre juego o de experimentación que a tantos seducía, Riba ofrecía una poesía extramadamente rigurosa, en la que se traslucía su alto concepto del poeta como creador de palabras e imágenes, como también su extensísima (aunque apenas exhibida) cultura literaria. En las *Elegies de Bierville*, escritas después de la guerra, Riba acude por primera vez a las formas y mitos del mundo clásico para expresar su íntima historia, no ya personal, sino cívica. Los sonetos de *Salvatge cor* y el *Esbós de tres oratoris*, última de sus obras de creación, en la que ensaya un nuevo tipo de poesía narrativa, completan lo esencial de su producción poética.

Esta labor de creación discurrió paralelamente con otra, también creadora, como traductor de los clásicos y de ciertos libros bíblicos. Era lo que él llamaba su “segundo oficio”. Su obra maestra fue, aquí, la versión de la *Odisea* en hexámetros, la cual, junto con la de algunas tragedias de Sófocles, escribió dos veces: una en su juventud y otra en su madurez. Entre estas grandes traducciones se sitúa la que, lentamente, fue haciendo, en catalán, de las *Vidas paralelas* de Plutarco (entre 1926 y 1946). Su revisión del trabajo de Ranz Romanillos, del que aquí ofrecemos las vidas de César y Alejandro,

se benefició, pues, de un íntimo trato de veinte años con el autor antiguo».

Aquí hem de recordar que Carles Riba havia publicat el 1920 a l'Editorial Catalana la seva primera traducció de les *Vides d'Alexandre i de Cèsar*. El volum anava precedit d'una nota introductòria de dues pàgines (5-6). Després de l'arrancada de la col·lecció de clàssics grecs i llatins de la Fundació Bernat Metge, l'any 1926 l'hellenista hi publicava el primer volum de les *Vides paral·leles*, amb una extensa introducció (pàgs. I-XLI) sobre l'autor, l'obra i llurs circumstàncies.⁴² D'altra banda, l'any 1945 aparegué a Barcelona, editada per Josep Janés, una revisió a càrrec de Carlos Ibarra (Carles Riba) de la traducció realitzada durant el segle XIX per Antonio Ranz Romanillos, un llibre que duia també una introducció i unes notes a càrrec del revisor.⁴³ En la seva edició de 1970, Eduard Valentí fa constar (pàg. 9) que el *Pròleg* a l'edició de la Biblioteca Bàsica Salvat (pàgs. 9-22), ha estat adaptat per ell per a aquesta col·lecció. El que no diu, però que tanmateix cal entendre, és que el *pròleg* de Valentí és una adaptació del que Riba escriví per a l'edició de Janés.

* * *

Com ja hem expressat anteriorment, Eduard Valentí i Fiol, moria a Barcelona el 28 de febrer de 1971, dotze anys després del traspàs del seu mestre Carles Riba (que havia mort també a Barcelona el 12 de juliol de 1959).

* * *

Vet aquí, doncs, una visió panoràmica del conjunt de les relacions entre Eduard Valentí i Carles Riba, unes relacions de mestre-deixeble, que constitueixen un capítol dels més brillants de la història de l'humanisme català contemporani i alhora una mostra ben eloqüent de la qualitat de la ciència

filològica desenrotllada en les institucions acadèmiques, privades o bé oficials, del nostre país durant els temps que van entre els últims anys vint i els primers setanta del segle passat, moment, aquest, en què nosaltres estàvem a punt d'acabar la formació com a estudiants i de començar l'aventura del professorat.

Jaume Medina
Barcelona, 18-XII-2014

¹ En la «Lliçó inaugural del curs acadèmic 2009-2010» de la Universitat de Barcelona, pronunciada per Carles Miralles el 7 d'octubre de 2009, aquest professor donava tota mena de detalls sobre l'acte commemoratiu. Per començar recordava que Carles Riba havia format part del tribunal que l'any 1937 havia jutjat la tesina de Joan Maluquer de Motes, el mateix professor que era degà de la Facultat de Lletres el 1969 i que «es posà institucionalment al cap de l'homenatge a Riba que la Facultat de Filosofia i Lletres li dedicà amb motiu de complir-se, aquell any 1969, el primer decenni de la seva mort». El professor Miralles deia després: «Maluquer va trobar a la Facultat de Filosofia i Lletres dos col·laboradors entusiastes i els més escaients per a l'homenatge a Riba: Josep Alsina, catedràtic de grec, i Antoni Comas, catedràtic de català. L'acte se celebrà a l'Aula Magna el dia 28 d'octubre i de l'avinentsa va sorgir la idea de dedicar-li una miscel·lània *In memoriam*». Després deia encara: «L'acte havia estat presidit per Clementina Arderiu i el degà, i asseguts a la presidència hi havia hagut Jordi Rubió, J. V. Foix, Eduard Valentí, juntament amb Alsina i Comas. Hi van prendre la paraula, per aquest ordre, Alsina, Valentí, Foix, Rubió i Maluquer. Alsina i Valentí van referir-se al tracte de Riba amb els clàssics. Alsina d'una manera més general i objectiva, mirant d'il·luminar la visió del món antic de Riba a partir d'algunes converses que hi havia tingut; Valentí des de la perspectiva d'un deixeble que agraïa a Riba la manera com sabia combinar i transmetre, amb l'explicació filològica, també l'anàlisi literària, la valoració crítica dels textos com a literatura i cultura». El professor Miralles continuava parlant del que va dir el poeta Foix: «A partir del seu retrat de Riba a *Catalans de 1918*, Foix va

parlar d'altres records, de poesia, de l'estímul constant que li havia representat sempre la conversa, el tracte amb ell». I deia encara: «Un acte que Rubió va dur a la Universitat, al lloc on se celebrava, en rememorar el dia de la lectura de la tesi de Riba, que va tenir lloc en l'alarma d'un bombardeig. Una rememoració emotiva i amb coneixement de causa –Rubió formava part del Tribunal que valorà i qualificà la tesi–, un testimoni –que Rubió ja havia donat en altres ocasions més compromeses– decididament a favor del retorn de la dignitat, de l'establiment de la pau i de l'entesa. I d'aquí va agafar empenta el degà Maluquer, el qual [...] “va afirmar que actes com aquest eren testimoni de com seguia viu l'esperit de la Universitat autònoma, de la qual Carles Riba va ésser un dels mestres més il·lustres, i que l'actual Universitat de Barcelona es volia reconèixer com hereva i continuadora d'aquell esperit”». D'aquesta manera, doncs, es va desenrotllar l'homenatge universitari a Carles Riba en ocasió del desè aniversari del seu traspàs. Vegeu: *Carles Riba i la Universitat*. Lliçó inaugural del Dr. Carles Miralles i Solà, catedràtic de filologia grega. Inauguració del curs acadèmic 2009-2010. Barcelona (Universitat de Barcelona), 7 d'octubre de 2009, pàgs. 37-39.

² A l'Arxiu de Carles Riba es conserva una carta del Rector Comissari Pere Bosch Gimpera, amb data de Barcelona, 5 de març de 1937, en què accepta la proposta de nomenar Ajudants del Seminari de Filologia Clàssica els senyors Eduard Valentí i Joan Petit, «assignant-los la retribució anual de 3.000 ptes.». Dins: Jaume Medina, *Carles Riba (1893-1959)*, Barcelona (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), 1989, vol. I, pàg. 264.

³ Així consta en el llibre *Catalunya sota el règim franquista. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco*. Volum I. Edicions Catalanes de París, 1973, pàg. 349 ss. Al capítol titulat *Acabat el règim especial d'ocupació de Barcelona, continua a tot Catalunya la persecució contra la llengua i la cultura catalanes*, sota l'apartat 28, amb el títol de «Expulsió pels vencedors de nombrosos professors de la Universitat de Barcelona. Exilis i empresonaments», es recorda: «Els vencedors de la guerra d'Espanya, respecte als professors de la Universitat autònoma de Barcelona, establiren, en l'article sisè de

l'esmentada Ordre de 28 de gener de 1939, les disposicions següents: / "El profesorado de la Universidad de Barcelona que perteneciese al Escalafón general de Catedráticos de Universidad quedará suspenso de empleo y vendrá obligado a solicitar su reingreso con arreglo a las normas que señalen en Orden de esta misma fecha. / Los demás profesores de la Universidad nombrados por la Generalidad de Cataluña quedan cesantes, sin perjuicio de que puedan ser utilizados sus servicios con carácter interino, una vez determinada su ideología y actuación política y social, con relación al Movimiento". / Com a conseqüència d'aquesta disposició i del retorn de la Universitat de Barcelona a l'antic règim d'universitat general espanyola, així com de la repressió dels vencedors de la guerra d'Espanya, un gran nombre de professors va ésser expulsat d'aquesta Universitat catalana, molts d'ells d'una extraordinària vàlua professional i intel·lectual. / A continuació facilitem una relació de professors expulsats que no pretén pas ésser exhaustiva, sinó merament il·lustrativa». Entre els professors expulsats a causa d'aquestes noves normatives es troben Joan Petit, professor ajudant de Filologia Clàssica (pàg. 353), Carles Riba, professor agregat de llengua grega, exiliat (pàg. 353), i Eduard Valentí, professor ajudant de Filologia Clàssica (pàg. 355). Recordem que Joan Petit i Eduard Valentí eren cunyats.

⁴ M. T. Ciceró, *Dels deures*. Volum I. Llibre I. Text revisat i traducció d'Eduard Valentí Fiol. Clàssics catalans grecs i llatins, 84. Fundació Bernat Metge [Intervinguda per la Generalitat]. Tip. Emporium, EC. Barcelona 1938. Volum II. Llibres II-III. Text revisat i traducció d'Eduard Valentí Fiol. Barcelona (Fundació Bernat Metge) 1946.

⁵ En realitat la segona edició del *Brutus* ciceronià a la Fundació Bernat Metge, a cura d'Eduard Valentí Fiol, porta data de 1936. La primera edició tenia el text llatí revisat i la traducció del doctor mossèn Gumersind Alabart, i era el número 7 de la col·lecció catalana dels clàssics grecs i llatins, aparegut el 1924.

⁶ Ciceró, *Tusculanes*. Volum I. Llibres I-II. Text revisat i traducció d'Eduard Valentí Fiol. Barcelona (Fundació Bernat Metge) 1948. Volum II. Llibres III-IV. Text revisat i traducció d'Eduard Valentí

Fiol. Barcelona (Fundació Bernat Metge) 1950. Volum III. Llibre V. Text revisat i traducció d'Eduard Valentí Fiol. Barcelona (Fundació Bernat Metge) 1950.

⁷ Recordem aquí l'obra T. Lucrecio Caro, *De la naturaleza*. Libro Primero. Edición, Introducción y comentario por Eduardo Valentí. Barcelona (Consejo Superior de Investigaciones Científicas) 1948; també l'edició T. Lucrecio Caro, *De la naturaleza*. Texto revisado y traducido por Eduardo Valentí. Volumen I. (Lib. I-III). Barcelona (Ediciones Alma Mater) 1961. Volumen II. (Lib. IV-VI). Barcelona (Ediciones Alma Mater) 1961.

⁸ Entre les seves obres didàctiques són remarcables: *Sintaxis latina*. Barcelona (Editorial Bosch) 1945 (el llibre té una versió catalana: *Sintaxi llatina*. Reelaborada per Pere-Lluís Cano. Amb la col·laboració de M. Iriarte, M. Llarena i M. D. Moreno. Versió catalana de Jaume Medina. Barcelona (Curial) 1979, 1987 i 1992); *Gramática de la lengua latina*. Morfología y nociones de sintaxis. Barcelona (Editorial Bosch), 1959 (el llibre té una versió catalana: *Gramàtica llatina*. Morfologia i nocions de sintaxi. Versió catalana de Jordi Cornudella. Barcelona (Curial) 1995); *Primer libro de latín*. Barcelona (Editorial Bosch), 1941; *Latín*. Primer curso. Barcelona (Editorial Bosch), 1970; *Latín*. Segundo curso. Barcelona (Editorial Bosch), 1970; *Vox latina*. Método de latín para 3º y 4º cursos de Bachillerato. Barcelona (Editorial Bosch), 1959; *Primera antología latina*. Barcelona (Editorial Bosch), 1946(2); *Ejercicios latinos*. Barcelona (Editorial Bosch), 1943; *Antología de prosistas latinos*. Barcelona (Editorial Bosch), 1944; *Aurea Roma*. Método de latín para 5º curso de Bachillerato. Barcelona (Editorial Bosch), 1958; *Roma aeterna*. Método de latín para 6º curso de Bachillerato. Barcelona (Editorial Bosch), 1958. Així mateix va ser autor d'edicions comentades de textos clàssics; a la «Colección Bosch de textos clásicos latinos»: César, *Guerra Civil*. Libro I. Barcelona (Editorial Bosch) 1941; Cicerón, *Pro Sex. Roscio*. En defensa de Sexto Roscio de Ameria. Introducción, notas y vocabulario por... Barcelona, 1942 i 1967; Cicerón, *Discursos contra Catilina*. Con introducción, notas y vocabulario por... (1947, 1958) (n'hi ha una altra versió en dos volums, amb «traducción libre, ordenación lógica y traducción interlineal por...». Catilinarías

I y II, Barcelona (Editorial Bosch), 1958, III y IV, 1959, 1972; Cicerón, *Laelius de amicitia*. Texto, traducción, ordenación directa y versión interlineal por... Barcelona (Editorial Bosch), 1968, 1971; *De la vejez*. Texto, traducción, ordenación directa y versión interlineal por... Barcelona (Editorial Bosch), 1954, 1967, 1971; a la «Colección Erasmo de textos bilingües»: Lucrecio, *De rerum natura*. Barcelona (Editorial Bosch) 1985. D'aquí estant dono les gràcies a Maria Goretti Díez Gutiérrez per haver-me ajudat a completar diverses dades referides als anys d'edició dels llibres.

⁹ Les cartes d'Eduard Valentí i Fiol a Carles Riba es troben a l'Arxiu Riba, custodiat actualment per l'Arxiu Nacional de Catalunya. L'epistolari de Carles Riba va ser publicat en diversos volums: *Cartes de Carles Riba. I: 1910-1938*. Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Text establert conjuntament amb Jaume Medina. Barcelona (Edicions de la Magrana) 1990; *Cartes de Carles Riba. II: 1939-1952*. Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Barcelona (Edicions de la Magrana) 1991; *Cartes de Carles Riba. III: 1953-1959*. Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Barcelona (Edicions de la Magrana) 1993; *Cartes de Carles Riba. IV: Apèndix 1916-1959*. Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Barcelona (Institut d'Estudis Catalans) 2005.

¹⁰ A la capçalera de la carta hi figura, escrita per Riba, la data aproximada: «primeries de 1934». A la carta, hi figura el nom de la institució des de la qual escriu Valentí: Institut Escola Ausias – March. Secretaria. Carrer Dr. Amigant (Sarrià) Barcelona.

¹¹ M. T. Ciceró, *Dels deures*. Vol. I, Llibre I. B., FBM, 1938. El segon volum apareixerà el 1946 i més endavant traduirà *Tusculanes*, publicades en tres volums el 1948 (1) i 1950 (2 i 3). [Nota de l'editor de la carta]

¹² La seva tesi doctoral fou dedicada a *Nausica* de Maragall i fou llegida en plena guerra civil, el 12 de maig de 1938, enmig d'un bombardeig. [Nota de l'editor de la carta]. Vegeu la carta d'Eduard Valentí a Carles Riba, amb data de 28 de maig de 1938.

¹³ Segurament ferida de guerra: Valentí tenia llavors 28 anys.

¹⁴ Viatge iniciat el 7 de juliol.

¹⁵ Eduard Valentí s'havia casat amb Roser Petit, germana de Joan Petit.

¹⁶ Es refereix a Marçal Olivari.

¹⁷ Van ser publicades el 1948 (vol. I) i el 1950 (vols. II i III).

¹⁸ Eduard Valentí va incloure en el seu llibre *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona (Curial) 1973, pàgs. 70-82, un apartat amb el títol de *Carles Riba, humanista*. A la base d'aquesta publicació, hi ha, segurament, l'escrit que Valentí havia redactat el 1953, en ocasió del seixantè aniversari de Carles Riba, titulat també *Carles Riba, humanista*, que nosaltres reproduïm ara aquí, publicant-lo per primera vegada (l'escrit de Valentí va ser guardat per Carles Riba en el seu arxiu particular; el poeta i hel·lenista posava al final del document una nota manuscrita que deia: «Eduard Valentí. Llegit pel seu autor a la sessió d'homenatge que tingué lloc a la Casa del Llibre, 27 nov. 1953»). Tanmateix, en una nota a la pàgina 70 del llibre publicat el 1973, Valentí aclaria que l'apartat sobre *Carles Riba, humanista*, inclòs en el llibre esmentat, havia estat prèviament «Publicat en castellà a "Papeles de Son Armadans", LXVIII (novembre del 1961), pp. 191-205». Es tracta, doncs, de dos treballs diferents amb un títol idèntic.

¹⁹ Al capdavall del parlament, hi ha una nota a mà de Carles Riba, que diu: «Eduard Valentí. Llegit pel seu autor a la sessió d'homenatge que tingué lloc a la Casa del Llibre, 27 nov. 1953».

²⁰ Eduard Valentí en pogué tenir un coneixement directe per la carta que el poeta li enviava el 29 d'abril de 1940 des de L'Isle-Adam: com es pot veure, el darrer paràgraf és una descripció de les activitats dutes a terme per Riba en el seu exili.

²¹ Ciceró, *Somni d'Escipió*, III, 13. Vegeu: Marc Tul·li Ciceró. *Somni d'Escipió*. Traduït i explicat per Eduard Valentí, de la

Fundació Bernat Metge. Dins *Homenatge a Carles Riba. En complir seixanta anys*. Barcelona (Josep Janés, Editor), 1953-1954, pàg. 381.

²² *Ibid.*, III, 15, pàg. 382.

²³ *Ibid.*, IX, 29, pàg. 386.

²⁴ *Ibid.*, IX, 29, pàg. 386.

²⁵ *Ibid.*, VII, 25, pàg. 385. Segons diu Ciceró, *De inuentione*, II, 53, 159, «*Virtus est animi habitus naturae modo atque rationi consentaneus*». («La virtut és un comportament de l'ànima d'acord amb la mesura i la raó de la naturalesa»). (Sobre l'origen de la paraula *uirtus*, vegeu Ciceró, *Tusculanes*, II, 18, 43, on l'autor diu: «*Appellata est enim ex uiro uirtus; uiri autem propria maxime est fortitudo, cuius munera duo sunt maxima, mortis dolorisque contemptio. Utendum est igitur his, si uirtutis compotes, uel potius si uiri uolumus esse, quoniam a uiris uirtus nomen est mutuata. Quaeres fortasse quo modo, et recte; talem enim medicinam philosophia proficitur*»: «El nom de “virtut” ve de “vir” [= ‘home’]; la fortalesa sobretot és pròpia de l'home, que té dues grans funcions: el menyspreu de la mort i del dolor. Ens hem de servir, doncs, d'aquests, si volem participar de la virtut, més ben dit, si volem ésser homes, puix que el nom de la virtut ve de “vir”. Em demanaràs potser de quina manera, i faràs bé; en efecte la filosofia procura aquesta medecina»).

²⁶ *Ibid.*, VIII, 26, pàgs. 381-382.

²⁷ *Ibid.*, III, 14, pàg. 382.

²⁸ *Ibid.*, IX, 29, pàg. 386.

²⁹ *Ibid.*, IX, 29, pàg. 386.

³⁰ Vegeu: *Tusculanes*, I, 27, 66.

³¹ Tot aquest passatge (27-28) és traduït del *Fedre* de Plató (245 c), i es repeteix a les *Tusculanes*. Bernat Metge l'ha reproduït també, *Lo somni*, llibre I, pàg. 176 (B. S.). [Nota d'Eduard Valentí Fiol].

³² *Ibid.*, VIII, 26-27 – IX, 289, pàgs. 385-386.

³³ Jordi Lombard, *Aurea dicta. Paraules de l'antiga saviesa*. Barcelona (Fundació Bernat Metge) 1960.

³⁴ Potser l'autor de la nota fa referència a l'opuscle de Lluís Segalà i Estalella, *Frases famoses*, Barcelona (Bonavia & Duran), s. a., 36 pàgs. Dins: *Minerva*. Col·lecció popular dels coneixements indispensables, editada pel Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona. Volum 17. A la pàg. 36, on es fa referència a la bibliografia, l'autor diu: «Qui desitgi una replega més abundosa o un estudi més profunde pot servir-se de les obres antigues de Diògenes Laerci o de Valeri Màxim, i d'altres col·leccions modernes, com les següents: Erasme, *Adagia*, Ed. de 1536 [...] Jafudà Bonsenyor, *Libre de paraules e dits de varis filsofs...* Palma, 1889; Antoni Bulbena, *Aforismes e proverbis historichs e tradicionals*. Barcelona, 1889; – *Proverbis de Salomó e altres paraules de filsofs judaychs e aràbichs*. Barcelona».

³⁵ Francisco Rico, *Las «Paraules de Saviesa» de Eduard Valentí*. «La Vanguardia», 28-II-1976.

³⁶ *Aurea dicta*. Dichos y proverbios del mundo clásico. Selección de Eduard Valentí. Traducción y complementos de Neus Galí. Introducción de Enrique Tierno Galván. Barcelona (Editorial Crítica) (Col·lecció «Lecturas de Filología», dirigida per Francisco Rico), 1987. 477 pàgs.

³⁷ El professor, nascut a Madrid el 8 de febrer de 1918, moria a la seva ciutat natal el 19 de gener de 1986.

³⁸ Cal entendre que es refereix a la versió catalana del llibre *Aurea dicta*.

³⁹ Publicat a «Estudis Romànics», IX (1961), pàgs. 127-137, i recollit a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, pàgs. 83-99.

⁴⁰ Publicat a «Estudis Romànics», XI (1962), pàgs. 149-164, i recollit a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, pàgs. 100-120.

⁴¹ Continguda a les pàgs. 7-8 del llibre de Plutarc.

⁴² Plutarc, *Vides paral·leles*. Vol. I, Part 1^a. Teseu i Ròmul. Text revisat i traducció de Carles Riba. Barcelona (Fundació Bernat Metge), 1926.

⁴³ Plutarco, *Vidas paralelas*. Traducción del original griego por don Antonio Ranz Romanillos. Revisada y corregida, con introducción y notas, por Carlos Ibarra, doctor en Letras. Barcelona (José Janés) (Primera edición en Raíz y Rama: enero de)1945.

**Eduard Valentí i Fiol: LA UNIVERSITAT
AUTÒNOMA DE BARCELONA EN EL
RECORD I EN LA HISTÒRIA**

Maria Goretti Diez Gutiérrez - Institut Verdaguer
(Edició, comentari i *index nom.*)

1.- INTRODUCCIÓ. 2.- LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA EN EL RECORD I EN LA HISTÒRIA: CONFESSIÓ PERSONAL. 3.- LES DUES TRADICIONS. 4.- ANTECEDENTS IMMEDIATS. 5.- SENTIMENT D'INTEGRACIÓ. 6.- FRAGILITAT DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA: LES CAUSES. 7.- EL CONCEPTE D'AUTONOMIA. 8.- ELS *CUERPOS*. 9.- OPOSICIÓ ENTRE ELS PROFESSORS. 10.- EL BILINGÜISME. 11.- LA PROTESTA DE DON AMERICO CASTRO. 12.- LA MORAL D'AQUESTA HISTÒRIA.- NOTES.

1.- INTRODUCCIÓ

L'article, que aquí presentem, arribà a les nostres mans a través del professor de la Universitat Autònoma Dr. Pedro Luís Cano Alonso, qui fou professor ajudant del mestre Eduard Valentí i Fiol i per gentilesa de la seva filla Montserrat Valentí i Petit.

Eduard Valentí i Fiol, nascut a Pals al 1910 i mort a Barcelona al 1971, llicenciat en filologia clàssica, fou professor ajudant a l'Institut Escola de la Generalitat, catedràtic a l'Institut Escola Ausiàs Marc i a l'Institut Balmes, i professor encarregat de curs a la Universitat de Barcelona i a la Universitat Autònoma de Barcelona (on fundà el Departament de Filologia Clàssica, actualment dins el departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana), així com també, membre electe de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Havia treballat a la primera Universitat Autònoma i al 1968 es va incorporar a l'equip de professorat de prestigi que emprengué la creació de la nova UAB. Ens hem permès, dons, reeditar un article que va sorgir de les seves reflexions sobre aquesta universitat a partir de la visió que tenia de la seva tasca.

Aquest document, sense datar, està escrit a màquina, i és l'esborrany de l'article que va ser publicat a la Revista Serra d'Or, 132 (setembre 1970) pàgines 19 a 24. L'article està vestit amb alguns testimonis fotogràfics, tal i com he pogut comprovar. Te algunes correccions fetes a ma pel propi Valentí, i llurs notes les trobem al darrer full, algunes també a ma, però d'altres escrites a màquina. Tot sembla indicar que es tracta d'una primera versió, corregida per l'autor però no llesta encara per a ser publicada.

Al final del nostre article, després de les notes, hem afegit un *Índex nominum* que pretén ajudar al lector a situar alguns dels noms que apareixen al text (des d'aquí agrair al professor Antoni Udina i Abelló el seu ajut pel que fa a la informació d'en Jordi Udina)

En aquesta edició hem respectat l'article tal i com Valentí i Fiol l'escriví i ens ha arribat; hem col·locat entre parèntesi el número de les notes que apareixen al final i que l'autor col·locà encerclats en tinta de color vermell, i hem afegit en notes a peu de pàgina tots els comentaris ortogràfics. Dels fragments que hem trobat escrits a ma hem fet la lectura més curosa de la que hem estat capaços.

2. LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA EN EL RECORD I EN LA HISTÒRIA: *CONFESSIÓ PERSONAL*¹

No és fàcil de donar testimoni d'una experiència com la de la Universitat Autònoma, quan aquesta experiència ha tingut lloc durant els anys més vius, més il·lusionats, menys

¹ A l'original apareix manuscrit en llapis..

(si més no, en apariència)² condicionats de la pròpia joventut, quan davant la multiplicitat de projectes i de perspectives, que s'ofereixen, d'una manera real o imaginària, a una lliura tria, l'eliminació de camins i d'opcions per la que s'opera insensiblement l'entrada a la maduresa, apenes si és advertida. En darrer terme, dels anys de la joventesa el que sobretot recordem és el fet que érem joves.

Però una vegada feta aquesta reserva, que un mínim³ d'autocrítica fa inevitable, no es menys cert que tota la resta de la meua vida, de fet dedicada a la docència, ha estat il·luminada per aquella experiència, com un far del qual m'he anat sentint cada dia més lluny. La reflexió sobre l'ensenyament en general, la seva funció i la meua inserció en la societat, sobre la relació mestre-deixeble, reflexió que cap professional de la docència, per poc conscient que sigui, pot deixar de fer durant la seva vida sencera, encara que sigui amb una notable probabilitat de no arribar mai a conclusions clares i definides, en el meu cas, ha anat acompanyada sempre del sentiment d'una decadència, d'una paulatina degradació d'un ideal que, un moment, havia estat realitat⁴.

Fins i tot fent el compte de la probable part de frustració personal que en tot això s'hi barregi, el fet és prou significatiu perquè valgui la pena d'intentar objectivar-lo, analitzar-lo en les seves manifestacions concretes, en els seus antecedents, en la conjuntura que el feu possible, i, sobretot, en les causes del seu, pel que sembla, irreversibles fracàs. Deixaré, doncs, de parlar de mi i de les meves experiències directes i miraré de concentrar-me en l'ambient que les feia possibles.

² A l'original apareix esborrat, *aparentment, al menys*. La frase està manuscrita a sobre.

³ A l'original apareix esborrat, *de sentiment*.

⁴ A l'original apareix esborrat, *... degradació d'un ideal que, inesperadament semblava haver-se fet realitzable*. La frase està manuscrita a sobre.

3.- LES DUES TRADICIONS

He d'apuntar, en primer lloc, que aquest ambient fou el de la Facultat de Lletres. Aquesta facultat passava aleshores com el "nucli", o el "nervi" de la universitat. Es possible que hi hagués molt d'unilateral en aquesta apreciació; pensem, només amb la importància de les realitzacions a la Facultat de Medicina. Però és un fet que a Lletres coincidien molts dels més eficaços animadors de la reforma, i, sobre tot, és en aquesta Facultat⁵ on millor es mantenia l'enllaç amb una tradició, encara més o menys vivent, que havia començat cosa de cent anys enrera amb els noms de Martí d'Eixalà i Xavier Llorens. Aquesta tradició, però, que d'altra banda es limitava al camp filosòfic, havia cedit el pas a preocupacions molt diverses, i si seguia present en el record de professors encara molt actius, fins i tot en el camp polític, com Jaume Serra Húnter (per no parlar d'altres que potser en la nova administració quedaren una mica⁶ marginats, com Tomàs Carreras Artau), el fet és que la personalitat més marcada de la secció de Filosofia, en Joaquim Xirau, procedia d'un camp diferent i representava més aviat l'enllaç amb la tradició madrilenya remotament derivada del krausisme (1)⁷

Aquesta confluència dels dos corrents és particularment significativa i tempta de⁸ posar-la en connexió amb una característica que sembla repetir-se cada vegada que s'instaura una situació que ofereix a les reivindicacions catalanes una perspectiva real de satisfacció. La força viva del catalanisme és essencialment progressiva, i només es pot

⁵ A l'original apareix esborrat, *(junt amb la de Dret relacionada amb ella fins i tot per llaços administratius)*.

⁶ A l'original apareix esborrat, *més aviat*. La frase està manuscrita a sobre.

⁷ Aquests números corresponen a les notes que Valentí col·locà al final del document i que el propi autor afegí de manera manuscrita.

⁸ A l'original apareix esborrat, *és tentador*. La frase està manuscrita a sobre.

expandir en una conjuntura espanyola de signe equivalent. És cert que l'etapa de la Mancomunitat, la fertilitat de la qual en el camp cultural ningú no pot posar en dubte, no correspon a cap predomini d'idees avançades en el govern central; però també ho és que la tasca que la Mancomunitat dugué a terme fou sobre tot una tasca de construcció interior, dirigida cara endins de Catalunya; i ho és sobretot que, a desgrat de l'ambigüitat de la posició estrictament política dels principals promots de la Mancomunitat, amb els quals s'estava realment en contacte⁹, eren amb els nuclis liberals, especialment els relacionats amb¹⁰ la *Residencia de Estudiantes* i, per tant, amb la *Institución Libre de Enseñanza*; altrament, l'obra de la Mancomunitat s'ensorrà amb l'adveniment de la Dictadura, i de res no serví la inequívoca adhesió donada a aquesta¹¹ per la burgesia barcelonesa, llavors enquadrada en gran part en formacions teòricament catalanistes.

En canvi, l'adveniment de la Segona República porta a¹² una constatació que ja s'havia pogut endevinar seixanta anys abans, enmig del caos i les confusions de la Primera: que l'establiment a Madrid d'un règim liberal comporta un augment de la influència catalana i, per tant, una possibilitat d'integració que les altres situacions no ofereixen. Així, en el millor estudi que conec sobre la Universitat Autònoma de Barcelona, el que Jordi Maragall publicà fa un any o dos a l'editorial Nova Terra, es diu, jo crec que molt encertadament, que aquesta Universitat fou "un resultant de l'entron-

⁹ A l'original apareix esborrat, ... *de la Mancomunitat, els contactes que es tenien amb els cercles del centre, eren amb els nuclis liberals...* La frase està manuscrita a sobre.

¹⁰ A l'original apareix esborrat, ...*especialment els centrats en la Residencia...* La frase està manuscrita a sobre.

¹¹ A l'original apareix esborrat, ...*Estudiantes, per inequívokes que haguessin estat les mostres de conformitat donades per la burgesia barcelonesa, ...* La frase està manuscrita a sobre.

¹² A l'original apareix esborrat, ...*República salta a la vista una constatació...* La frase està manuscrita a sobre.

cament de dues polítiques culturals ben diferenciades: una de castellana, que s'inicià amb Sanz del Río i cristal·litzà amb la *Institución Libre de Enseñanza*, i una altra de catalana que s'inicià amb Ramón Martí d'Eixalà i Milà i Fontanals, i que cristal·litzà en les realitzacions de la Diputació de Barcelona i després de la Mancomunitat de Catalunya per obra de Prat de la Riba. (2)

Naturalment, res d'això no podia venir de¹³ nou. Des de molt abans s'havia produït la paradoxa que els conservadors catalans s'avenien millor amb els liberals castellans que no pas amb els seus homònims del centre. Joan¹⁴ Maragall, que tan sovint sembla voler assumir el paper de portantveu¹⁵ laic del bisbe Torras i Bages, recomana cap al 1905 a Pijoan que s'introdueixi al grup de D. Francisco Giner i els seus deixebles. “Al capdavant allí trobarà un petit ambient intel·lectual, de grupo¹⁶, que em sembla que és tot lo¹⁷ que es pot trobar a Espanya “. (3) I Maragall sap molt bé que la *Institución* és l'autèntica bèstia negra dels bisbes espanyols de la Restauració. D'altra banda, cal no oblidar (perquè sembla com si hi hagués interès en oblidar-ho¹⁸) que la *Institución* i el seu esperit actuaren també a Barcelona a través dels partits no catalanistes, i més concretament a través del partit radical, que tenia com una de les figures principals Hermenegildo Giner de los Ríos, germà de D. Francisco, que durant

¹³ A l'original apareix esborrat, ...*res d'això era totalment nou*. La frase està manuscrita a sobre.

¹⁴ El nom propi apareix afegit de manera manuscrita.

¹⁵ *Sic.* a l'original. Hom ha de tenir en compte l'any de redacció de l'article i el fet que la norma ortogràfica en català no estava fixada com ho està actualment

¹⁶ *Sic.*.

¹⁷ *Sic.*.

¹⁸ A l'original apareix : (*perquè sembla que hi hagués hagut interès en oblidar-ho*). Les correccions són manuscrites.

molts anys fou tinent d'alcalde del nostre¹⁹ ajuntament. El partit radical no es reduïa, doncs, a Lerroux. Convé deixar-ho ben establert, com també que davant el famós pressupost municipal de cultura de l'any 1908, un dels intents més comprensius i seriosos per a dotar la ciutat d'un sistema complet d'educació popular, els catalanistes d'esquerra no tenien altres aliats que els radicals, mentre Prat de la Riba des de la Diputació, Cambó des de Madrid i l'episcopat (i dins d'ell el bisbe Torras) des de totes bandes, procuraren que fracassés el projecte acudint fins i tot a la intervenció de²⁰ l'autoritat governativa.

4.- ANTECEDENTS IMMEDIATS

Però tot això era història molt concreta que en gran part havia quedat absorbida en la situació general que s'acabava de crear. Els antecedents dels quals es tenia consciència eren la restauració mateixa de la Universitat de Barcelona, obtinguda per la via dels fets contra les darreres resistències de Madrid, el paper que la Universitat restaurada havia tingut en la Renaixença catalana (abans de la corporativització general de l'administració civil espanyola)²¹ i els diferents intents fets a Catalunya mateixa per infondre en un esperit a una entitat cada vegada més girada d'esquena a les necessitats socials, més mecanitzada i rutinària: Congressos universitaris catalans de 1903 i 1918, fundació dels Estudis Universitaris catalans el 1906, fundació de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907, l'obra sencera de la Mancomunitat que era un assaig d'establir una universitat nova constituïda per múltiples escoles professionals, i moltes d'altres iniciatives, oficials i privades, que anaven des de l'ensenyament primari als es-

¹⁹ A l'original apareix esborrat, ...*d'alcalde de l'ajuntament*. . La frase està manuscrita a sobre

²⁰ A l'original apareix afegit de manera manuscrita el que hi ha escrit en lletra cursiva

²¹ A partir d'aquí està esborrada la següent redacció; *convertís la institució universitària en un de tants "cuerpos" que es repartien el govern efectiu del país*).

tudis superiors i que espontàniament tendirien²² a unir-se tan aviat com s'els²³ n'oferís l'ocasió.

5. SENTIMENT D'INTEGRACIÓ

Tornant, doncs, a l'estat d'esperit que prevalia entre els qui van viure la implantació de la nova universitat l'any 1933, implantació que va anar precedida d'un regim d'autonomia molt restringida l'any 1930 (essent ministre D. Elías Tormo) i que aprofità solament les facultats de Filosofia i Lletres de Barcelona i Madrid, la impressió general era la d'haver-nos integrat²⁴, no solament a una societat que ens atenia i ens donava suport, sinó a una història que havia vingut a culinar en nosaltres. Les fronteres que aïllaven l'ensenyament universitari dels altres graus, s'havien difuminat, en part perquè l'esperit de renovació era el mateix en tots, en part també per raons personals, ja que sovint uns mateixos individus²⁵ intervenien en les diferents institucions o les inspiraven, i sobre tot per una decidida voluntat d'intervenció de banda dels elements més dinàmics. L' Institut Escola, que fou únic fins el curs 1933-34, l'inoblidable institut dirigit pel Dr. Estalella i instal·lat al Palau del Governador del Parc de la Ciutadella, on ara s'hostatja l' Institut Verdaguer (l'any 1933 s'en²⁶ crearen dos més, l' "Ausiàs March" i el "Pi i Margall"), es nodria, en quant a docents, dels millors alumnes que sortien de les diverses facultats i volien dedicar-se a l'ensenyament. D'altra banda, l'Institut estava unit a la Universitat a través del Seminari de Pedagogia, una de les creacions més fructíferes de Joaquim Xirau. Al Seminari de

²² A l'original apareix esborrat,...*espontàniament havien de tendir a*... Manuscrit a sobre.

²³ *Sic.*

²⁴ A l'original apareix esborrat,...*haver obtingut d'estar plenament integrats*.... Manuscrit a sobre.

²⁵ A l'original apareix,...*unes mateixes persones*...corregit a sobre amb bolígraf els dos determinants i esborrat el mot *persones*.

²⁶ *Sic.*

Pedagogia, del qual era secretari un meu company de promoció, el malaguanyat Jordi Udina, s'hi donaven curssets destinats a tots els estudiants o llicenciats que se sentissin amb vocació docent, i aquests curssets anaven a càrrec no solament de professors de la Secció de Pedagogia (creada ella mateixa per Joaquim Xirau) o de l'Escola Normal, sinó d'especialistes d'altres facultats de tanta talla com Agustí Pi i Sunyer, J. Mª Bellido, Emili Mira, etc. Per la banda dels alumnes, els Instituts Escoles estaven especialment oberts als millors estudiants procedents de les escoles municipals, de manera que la comunicació entre els diversos sectors era completa, tant en sentit vertical (de l'escola primària a la Universitat) com en sentit horitzontal (col·laboració entre les diferents facultats).

Aquesta mateixa impressió d'obertura, de comunitat de tasca i d'interessos es respirava a les altres institucions de la ciutat: a la Residència d'Estudiants (actual *Colegio Mayor Raimundo Lulio*), a la Fundació Bernat Metge on, més que a la Universitat, exercia el seu gran mestratge Carles Riba, inclús a l'Ateneu Barcelonès (uns dels llocs, dit sigui de pas, que ens dóna la mesura de com hem canviat). La Universitat estava també oberta, i volia estar-ho d'una manera especial, al món dels obrers. Era una apertura ingènua i sense problemes. Ningú no havia assenyalat encara els paranys i les ambigüitats que s'amaguen en conceptes com el d' Igualtat d'oportunitats", o en opcions com ensenyament únic o ensenyament diversificat. Pere Bosch Gimpera, que en paraules de Jordi Maragall era (és encara, i que ho sigui per molts anys) un "esperit vital i optimista", era el campió de l'aproximació al poble, però des de la Universitat mateixa, sense fer-se cap problema del substrat social que l'aguantava. "Bosch Gimpera ha proclamat sempre que la qüestió no és donar al poble una cultura popular, sinó donar-li les possibilitats d'adquirir la cultura, la de tots, l'única. (4)

L'òrgan que en el futur havia de resoldre els problemes econòmics dels estudiants era l'Institut d'Acció So-

cial, Universitària i Escolar de Catalunya, confirmat per llei del 14 de juny de 1934, i les atribucions del qual en matèria de beques foren fixades per llei del 4 d'octubre del mateix any, és a dir, dos dies abans de la revolució que provocà la primera suspensió del Patronat. L'ànima del I.A.S.U.E.C. era Antoni Mª Sbert, i el programa que formulà en els pocs mesos que transcorregueren entre la reposició del Patronat i la guerra civil, era el més ambiciós que mai s'hagués proposat a aquest país.

6.- FRAGILITAT DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA: LES CAUSES

Ara bé, aquesta Universitat que tantes esperances havia suscitat, i a la que avui ens girem com demanant solucions que nosaltres som incapaços de trobar, no va durar més que 22 mesos, si descontem²⁷ el temps de guerra, quan el funcionament no podia ser normal, per raons òbvies. I encara aquests 22 mesos estan dividits en dos períodes de 16 i 6, separats per 15 mesos de suspensió, no de l'Estatut d'Autonomia, però sí del Patronat, com a conseqüència de la revolució d'octubre de 1934. És, doncs, evident, que la base social de la Universitat Autònoma no era tan sòlida com ens afiguràvem. ¿²⁸ Seria culpa del Patronat ? Els seus enemics insistien sobretot en el fet que els seus membres haguessin rebut un nomenament vitalici i que ells mateixos es designessin²⁹ els successors per un sistema de cooptació. L'Argument no deixa de tenir el seu pes, sobre tot en la segona part, però potser en un sentit diferent d'aquell en que ho entenien els qui en feien ús. Jo més aviat veuria una feblesa (teòrica)³⁰ del Patronat tal com fou establert en el fet que tots els seus vocals fossin professors universitaris. Però ni és ara el mo-

²⁷ *Sic.*.

²⁸ El signe d'interrogació al començament de la frase està afegit de manera manuscrita, el del final ja apareix a l'original escrit a màquina.

²⁹ A l'original apareix esborrat, ...s'anomenessin...

³⁰ Afegit el parèntesi de manera manuscrita.

ment de discutir aquest punt, ni, d'altra banda, cap de les seguretats legals donades pogué impedir que el Patronat fos suspès als 16 mesos de la seva instauració. La Universitat Autònoma sorgí i desaparegué en virtut d'uns episodis en els que ella no hi representa cap paper³¹. És impossible d'imaginar una actuació seva tan irreprotxable que l'hagués salvada del naufragi del 1939.

Això no vol dir que sigui una qüestió merament acadèmica la d'examinar les tensions que, d'una manera declarada o subreptícia, amenaçaven des de dins l'existència mateixa de l'autonomia universitària, o els punts de ruptura amb la societat real que tan fràgil feren la seva vida efectiva. Vull descartar, i crec que es pot descartar objectivament, tota qüestió personal. Seria neci de negar que fora dels vocals del Patronat i de les figures³² rectores de cadascuna de les facultats no poguessin trobar-se persones tant o més capacitades, com també seria absurd de pretendre que la tria de personal docent, en la mesura que fou deixada a la mà del "patrons", estigués sempre pura de tota màcula d'arbitrarietat. Però les llistes que ens dona l'Anuari del curs 1934-35, vistes a 35 anys de distància, quan es coneix la carrera de tants de noms³³ posteriorment exclosos, permet, crec jo, de dir amb tota objectivitat que difícilment es podia fer una selecció millor entre les capacitats que el país oferia.³⁴

Ara, les promocions contemporànies d'estudiants anunciaven una generació particularment crítica. La Universitat era el lloc on ells feien l'experiència de l'autogovern, i ja es comprèn que no tot eren roses. L'obra juvenívola de

³¹ A l'original apareix esborrat, ...*part*. Manuscrit a sobre.

³² A l'original apareix esborrat, ...*personalitats*... Manuscrit a sobre.

³³ A l'original apareix afegit el mot ...*noms*... de manera manuscrita.

³⁴ El paràgraf que ve a continuació és afegit a l'original en un altre full, al qual, segons la numeració feta per l'autor, li correspon el número 8 bis. Valentí afegeix de manera manuscrita que s'ha d'intercalar en aquest punt el full abans esmentat.

Salvador Espriu, per exemple, és intel·ligible si es prescindeix de la seva experiència universitària. “Ariadna al laberint grotesc” (*publicat al 1935*)³⁵ surt en gran part del pati de lletres. Els coneguts slogans, “Penseu amb puresa”, “Som els millors” venen directament del grup de Joaquim Xirau i en satiritzen els caires més infantils. Però això no impedia a l’Espriu de col·laborar lleialment com a representant dels estudiants de Lletres a la Junta Universitària. (5)³⁶

Sigui com sigui, per la seva simple existència la Universitat Autònoma creà una sèrie de conflictes i tensions que, lligades com estaven amb l’evolució de la situació general, determinaren la seva inevitable caiguda. Els dos principals punts de conflicte els veig en el concepte mateix d’autonomia, l’un, i en la qüestió de “les dues cultures”, l’altre.

7.- EL CONCEPTE D’AUTONOMIA

Sobre el concepte d’autonomia hi ha molta confusió. De fet, una universitat no és mai autònoma, sinó que depèn sempre i rep les seves lleis de l’entitat política o del grup social que la sosté i als quals serveix. S’oposen³⁷ a que una³⁸ universitat sigui autònoma els qui són contraris al grup que li fa de base. La Universitat Autònoma de Barcelona comptava els seus amics entre els amics de l’autonomia de Catalunya, i els seus enemics entre els adversaris d’aquesta; de la mateixa manera que avui són amics de l’autonomia de la Universitat de Navarra els qui són partidaris de l’ “autonomia” de l’Opus Dei i viceversa. No ens ha d’enganyar l’exemple, pràcticament únic, d’un país tan equilibrat com Anglaterra amb les seves dues velles universitats ha seguit tant d’aprop l’evolució social, política i econòmica del país, que el paral·lelisme pot

³⁵ Afegit de manera manuscrita tot el que apareix en cursiva.

³⁶ Fins aquí el fragment afegit.

³⁷ A l’original apareix *Els enemics...* esborrat a màquina, afegit a sobre també a màquina *Són contraris...* esborrat i manuscrit al costat *S’oposen...*

³⁸ Apareix esborrat,...*determinada...*

crear la il·lusió d'una independència que, si algun dia s'hagués de posar realment a prova, es revelaria com a no existent.

Les discrepàncies que, en aquest aspecte, es donen entre les diferents universitats europees obeeixen uns imperatius històrics, algun dels quals és encara operant. La diferència entre els països nòrdics i els llatins consisteix, essencialment, que aquests tingueren, en comparació amb els primers, una secularització tardana. La universitat migeval³⁹ es pot qualificar d'autònoma respecte del que aleshores era l'Estat: però estava severament controlada per l'Església, millor dit, era un òrgan d'aquesta. No depenia del pressupost estatal perquè no es pot dir que⁴⁰ existís semblant cosa; la seva financiació era anàloga a la de les altres fundacions eclesiàstiques. A partir del s. XVI (és a dir, de la Reforma) les universitats angleses anaren adaptant als nous temps (amb menys pressa que, per exemple, les dels petits estats alemanys) una estructura i un sistema de govern que mantenien les aparences migevals⁴¹. Mentrestant, les universitats dels països llatins seguien subjectes a l'Església fins a la Revolució Francesa, o millor, fins a la implantació efectiva dels principis derivats d'ella, que diferí en temps i en contingut segons els llocs.

A Espanya, com és costum, fou decisiu el nou model francès. Però, també com de costum, l'esperit del model fou falsificat de bon començament per la dissimilitud dels punts d'arrencada. Napoleó va substituir les organitzacions eclesiàstiques segons un model sistemàticament centralitzat i jerarquitzat que abraçava l'organisme sencer de l'ensenyament francès. És la universitat napoleònica. A Espanya, en els actes legislatius dels anys 1845 (el "plan Pidal") i 1857 (la famosa llei Moyano) se n'imità sobre tot la

³⁹ *Sic..*

⁴⁰ A l'original esborrat, ... *aleshores...*

⁴¹ *Sic..*

centralització administrativa. Però la primitiva universitat napoleònica sofrí una reforma molt fonda a la dècada dels 80, conseqüència de la reflexió a què donà peu la desfeta de 1870. Aquesta reforma (apart d'altres aspectes més tècnics, com el de la relació docència-investigació, que va ser resolt inspirant-se en el model alemany, aleshores el més prestigiós) es va plantejar sobre alternatives polítiques i ideològiques molt clares, llibertat de càtedra, laïcisme, etc., (no com ara, que quan tractem de la universitat no queda mai prou clar de què parlem), i d'ella en va sortir la universitat francesa moderna, la universitat “durkheimiana”, animada per un ideal liberal i humanístic que, per molt en crisi que estigui ara, no deixa de ser un dels grans models educatius que Europa ha creat.

8.- ELS CUERPOS

La universitat espanyola era, doncs, imitada de la francesa, però mancada, naturalment, d'aquest esperit. Les condicions socials que van condicionar el pas de l'antic al nou règim van donar lloc, com és sabut, a la corporativització de l'administració, és a dir, a la divisió d'aquesta en un nombre de “*cuerpos*” independents, que van recollir part de l'antiga tradició de dominis senyorials. Entre aquests “*cuerpos*” figura el de catedràtics, i entre ells sobresurt, com és lògic, el de catedràtics universitaris. *Aquest marcava la fesomia de*⁴² la universitat. Com en tota organització corporativa, els membres eren iguals entre ells; cap “cos” no podria consentir que els seus components es dividissin en “competents” i “incompetents”. Una altra característica (al menys al nostre país) és que la pertinència a un *cuerpo* és una simple qüestió de fet. Si no es a sota veu, la legitimitat de l'entrada no és mai discutida, una vegada obtinguda l'adequada sanció administrativa. En teoria, l'ingrés als *cuerpos* es fa per un sistema de

⁴² A l'original apareix esborrat, *Era el cos que dominava sobretot...* Manuscrit a sobre.

cooptació entre els que ja en són membres: són les oposicions, (Ja sabem que la pràctica pot ser molt diferent). Però si alguna protesta ha sorgit alguna vegada contra el resultat d'unes oposicions, sempre ha procedit des dels medis exteriors. No sé que cap vegada un "cos" s'hagi soblevat⁴³ públicament davant la idea de rebre dins els seus rengles un membre determinat.

Aquestes observacions, que són merament factuais i no inclouen cap censura especial als components dels respectius *cuerpos* (de tota la vida que pertanyo a un d'ells, i poc me n'avergonyeixo), són indispensables per entendre la primera de les resistències que la Universitat Autònoma va trobar dins d'ella mateixa. La concessió d'una autonomia implica una redistribució de poders. Uns determinats drets, que pertanyien a uns determinats particulars, passen ara a uns altres. ¿⁴⁴ Qui era el que cedia els drets o poders que ara s'atribuïen a la universitat de Barcelona? No era l'Estat, com d'antuvi⁴⁵ podria semblar, sinó el "cos" de catedràtics, que era en realitat l'entitat investida⁴⁶ de poders, especialment en un punt importantíssim: el de la distribució del professorat. El professor individual ocupava el seu lloc en virtut d'un dret que tenia⁴⁷ com a membre del *cuerpo* i⁴⁸ d'uns determinats mèrits quantificables, especialment l'antiguitat. L'Estat espanyol no s'ha sabut crear (en realitat no li ha interessat crear-se, per raons que ara no és el moment d'escatir) un criteri per a jutjar el valor o el rendiment dels seus propis funcionaris. Les universitats particulars no tenien ni personalitat ni atribucions per a triar el seu personal docent⁴⁹. Per tant, la concessió d'aquesta facultat a una universitat deter-

⁴³ *Sic.*

⁴⁴ veure nota 28

⁴⁵ Apareix esborrat,...*de primer antuvi...*

⁴⁶ Apareix esborrat,...*posseïdora...* Manuscrit a sobre.

⁴⁷ Apareix esborrat,...*li era inherent...* Manuscrit a sobre.

⁴⁸ Apareix esborrat,...*dotat...* Manuscrit a sobre.

⁴⁹ Apareix esborrat, ...*professorat...* Manuscrit a sobre.

minada, havia de topar inevitablement amb l'interès corporatiu general dels universitaris espanyols.

9.- OPOSICIÓ ENTRE ELS PROFESSORS

Així s'explica que una sèrie de catedràtics, alguns molt distingits i que fins i tot havien col·laborat en la preparació de l'obra renovadora (per exemple, el professor de Farmàcia, Enric Soler i Batlle, antic col·laborador d'Estudis Universitaris Catalans, el professor Antonio de la Torre, mestre de Vicens Vives i de tants d'historiadors catalans) aixequessin desseguida⁵⁰ la seva protesta per la dependència en què la nova universitat anava a trobar-se respecte de la "política", és a dir, de la nova situació que l'havia feta possible. La Universitat no és autònoma, deien en un manifest titulat "Per l'Autonomia de la Universitat de Barcelona" (1933), perquè depèn del Patronat; en benefici d'aquest ha perdut la universitat la seva personalitat jurídica, i les Facultats són tan poc lliures com abans. Qui més actiu es mostrà contra la reforma, a Barcelona i a Madrid, en conferències a l'Ateneu, fullets i articles al "Diluvio", va ser el catedràtic de Farmàcia, Josep Deulofeu. (6) La seva tesi és sempre la mateixa, i el que abans hem dit l'hauria de fer perfectament intel·ligible: ¿⁵¹quina autonomia pot ser aquesta, que pretén desposseir el claustre de les seves funcions fiscalitzadores i redueix la missió del professorat a la seva funció docent, com si fos un simple assalariat d'una institució cultural? ¿⁵²per què el claustre no ha de conèixer i discutir el projecte d'Estatut, abans de ser elevat a les autoritats que l'han d'aprovar?

La contestació òbvia, i no va deixar de reiterar-se, era que el claustre no s'havia interessat mai per aquest problema, com ho demostra la indiferència amb que va acollir la concessió d'una autonomia pel ministre Cèsar Silió l'any 1919,

⁵⁰ Sic..

⁵¹ Veure nota 28.

⁵² veure nota 28.

autonomia que no va arribar mai a fer-se efectiva, i que fou suprimida, sense cap reacció de protesta, menys de tres anys després; les Facultats barcelonines ni tan sols havien arribat a redactar els respectius plans d'estudis.

És cert, però, que si be la Universitat havia de tenir la seva base de⁵³ sustentació fora de ella⁵⁴ mateixa, ja que el seu nou règim era conseqüència d'una nova situació político-social, el seu òrgan suprem de govern, pel qual s'insertava en aquesta situació, estava constituït totalment per professors universitaris (també Pompeu Fabra era professor de l'Escola d'Enginyers). Per tant, els protestataris tenien certa raó quan descrivien el Patronat com un grupet particular que s'havia apoderat del govern i s'hi havia instal·lat *per in aeternum*. El fenomen, de totes maneres, transcendia la universitat. És sabuda la importància que tenen els grups intel·lectuals en les situacions "d'esquerra" a Espanya. Per alguna cosa s'ha parlat d'una "República de professors". Molts dels membres més actius de la nova Universitat actuaven en política i ocupaven càrrecs importants en el govern de la Generalitat o de la República. És un fet que els afers culturals del nostre país (en tant que estrictament culturals, s'entén) apenes han interessat ningú més que als professionals de la cultura. La situació és insana i de resultats molt insatisfactoris, però no sembla que per ara les coses hagin de canviar.

De totes maneres, per forta que fos l'oposició del *cuero* en tant que tal a l'organització autonòmica, no s'ha de creure que ella sola hagués bastat per a frustrar-la. Les corporacions són òrgans, per naturalesa, políticament neutres; no solen tenir altre programa que l'immobilisme, i per

⁵³ Aquí es troba tota una frase escrita, esborrada i reescrita a sobre, de tal manera que és intel·ligible. Aquesta versió que donem, l'hem copiat de l'article de Serra d'Or facilitat pel personal de la llibreria Abadia al qual agraïm des d'aquí la seva gentilesa, amabilitat i generositat.

⁵⁴ Espai en blanc que no sembla tenir relació ni semàntica ni sintàctica amb el contingut del que ve a continuació.

això s'oposen a tots els intents reformistes. A Espanya⁵⁵ semblen inclinar-se més aviat a les solucions “autoritàries”, potser per raó del seu origen, potser per efecte d'una llarga experiència. Però en si mateixes no representen cap poder polític real. L'eficàcia de què són capaces sol venirlos-hi de l'aliança amb la burocràcia ministerial, un altre *cuerpo* que amb els seus entorpiments sorneguers (mai amb negatives franques) amargà la vida del Patronat. Però un cos administratiu o burocràtic és incapaç d'afrontar una força política viva i real. Aquests darrers anys ho hem après en el Segon Ensenyament, que és el punt neuràlgic de la projecció social de l'organització docent: res no ha costat a l'Església desfer per dintre i reduir a la impotència el cos de catedràtics d'Institut, que tan poderós havia semblat.

10. EL BILINGÜISME

La segona de les dificultats amb que va topar la Universitat Autònoma fou, com era de tómer, la d'aconseguir la convivència entre les dues llengües, la catalana i la castellana. És sabut que, després d'algunes resistències, s'adoptà el sistema d'universitat única i bilingüe, on les dues llengües tenien el mateix status legal. La raó que justificava aquesta solució era la convicció, compartida per la majoria de catalans i alguns dels “castellans” més comprensius, que res no s'oposaria al lliure ús i estudi del castellà des del moment que es reconegué també la plena dignitat i el lliure ús del català. La veritat és que el procediment funcionà bé, (com segueix funcionant bé, sempre que hi ha bona voluntat per les dues bandes) i sense altres entrebancs que els que fossin⁵⁶ posats expressament. El nombre d'alumnes disminuï, és cert (menys del 20%), però la causa fou, sobre tot, l'agraciació de les exigències amb els exàmens d'ingrés, intermitjos⁵⁷ i de llicen-

⁵⁵ Apareix esborrat,...*Aquí...* Manuscrit a sobre.

⁵⁶ Apareix esborrat, ...*eren...* Manuscrit a sobre la paraula *fossin*.

⁵⁷ *Sic*.

ciatura que imposaren⁵⁸ les diferents Facultats. Hi hagué una emigració d'estudiants, catalans o no, cap a les universitats que més fama tenien de ser dúctils en l'aplicació dels mètodes tradicionals. Més d'un estudiant podria citar que encara que posés de catalanista, se n'anava a examinar-se, per exemple, a Múrcia; i ni ell feia cap misteri de les seves raons, ni ningú pensava en retreure-l'hi. Això no obsta per que, uns anys més tard, aquesta conducta fos presentada com un mèrit i atribuïda a motivacions patriòtiques; però ¿⁵⁹ qui es recorda ara d'aquestes misèries?

Es clar que les dificultats reals vingueren del costat de Madrid. L'èxit de l'experiència depenia de l'acceptació sincera i com a cosa normal,⁶⁰ de l'ús integral del català. Molt a l'engrós, podríem dir que això era el que no acceptaven, ni en la teoria ni en la pràctica, les forces conservadores, considerant-ho incompatible amb la seva particular versió del patriotisme. Les liberals, en canvi, tendien a admetre-ho, sobre tot quan s'imposava la comprovació del pes que Catalunya tenia en l'establiment o en el manteniment d'una situació d'aquest signe. Però al marge de tota consideració d'oportunisme, hi havia també a Madrid un cert nombre de persones molt distingides i d'esperit ampleament comprensiu, que acceptaven sense reserves la convivència lingüística. Entre elles hi havia gairebé tots els vocals del Patronat designats pel govern central: homes del prestigi de Cándido Bolívar, Gregorio Marañón, Domingo Barnés (en realitat, aquest fou nomenat per la Generalitat), Antonio García Banús. En correspondència amb l'afecte amb aquests "forasters" fomentaven la convivència de les dues llengües, els membres catalans miraven de no perdre contacte amb la part millor de les institucions madrilenyes. A Filosofia i Lletres, que és on es tenia més clara consciència del

⁵⁸ A l'original: *...llicenciatura, imposats per les diferents facultats.*

⁵⁹ veure nota 28.

⁶⁰ Apareix esborrat, *...del fet...*

problema, s'intentà inclús⁶¹ fomentar un *Centro de Estudios Hispánicos* en relació amb el *Centro de Estudios Históricos* i amb un freqüent intercanvi de mestres i investigadors; s'oferien contractes, temporals o definitius, als capdavaners de la filologia hispànica: Dámaso Alonso, Pedro Salinas, J. F. Montesinos, Rafael Lapesa. A la Secció de Filosofia i Pedagogia, que Joaquim Xirau tenia oberta a tots els seus amics de Madrid, eren habituals els curssets o les conferències de gent com Xavier Zubiri, José Gaos, Enrique Rioja, Rubén Landa, Juan Zaragüeta.

Aquests noms prestigiosos atreïen, naturalment, als estudiants catalans. La diferència de llengües no era sentida mai com un obstacle: era una peculiaritat que no creava problemes. Per dir-ho d'una vegada: la Universitat Autònoma de Barcelona ha estat l'intent més racional i prometedor d'integrar sense sotrac els dos móns de Catalunya i Espanya i, per tant, de resoldre el *problema catalán*.

Per alguna cosa s'ha observat que els escriptors de la "generació del 31" són els més castellanitzats de tots, ço que vol dir: els que restableixen l'enllaç amb la literatura castellana que cap al 1890 s'havia romput amb el primer modernisme.

11.- LA PROTESTA DE DON AMÉRICO CASTRO

Però no tothom ho veia així. Per exemple⁶², un dels vocals del Patronat designats pel govern de la República, D. Américo Castro. Don Américo pertanyia al grup, tanmateix nombrós, de liberals espanyols pels quals el particularisme català era un destorb per a la tasca verament important. Aquest sentiment havia estat agreujat pel nacionalisme exacerbant de la *generación del 98*, que en el camp de l'erudició estava representada per D. Ramón Menéndez Pidal. La cordialitat que havia presidit les relacions amb els "regeneracionistes" anteriors, Giner, Clarín, Galdós, o fins i

⁶¹ Sic..

⁶² Apareix esborrat *Un d'ells era...*

tot reaccionaris com Menéndez y Pelayo, havia cedit el lloc a una actitud esquerpa que, si en el pla històric reconeixia la dignitat històrica de la “cultura catalana”, se seguia considerant Catalunya com a terreny de conquesta de l’ “altra” cultura. El liberalisme d’aquests grups⁶³ consistia en repudiar, en principi, tota forma de coacció passada, present o futura, és a dir, en dessolidaritzar-se dels encarregats de dur a terme els *dirty jobs* de la Història, sense, però negar-ne no la lamentable necessitat ni (què hi farem) l’eficàcia. Aquests solien ésser també els partidaris de les dues universitats, en lloc de la universitat única. Comptaven, es clar, amb l’acció de la burocràcia ministerial (de la qual abominaven també) i la superior⁶⁴ seguretat que oferien els títols de l’Estat Central (7). En el fons, especulaven amb la caiguda del règim.

El Sr. Castro fou nomenat vocal del Patronat el 5 de juliol de 1933 i dimití el 31 de maig de 1934; no fou ja substituït. Li van bastar uns superficials contactes amb els seus companys de corporació per a comprendre que l’ús espontani i predominant del català era una exigència demagògica dels estudiants, i que el govern de la República havia desatès el prestigi *de nuestro nombre* (el nom de qui?), i que la regió s’allunyava *de cuanto significara enlace con la totalidad de lo español* (8).

És, com veiem, el punt de vista exactament oposat al que jo aquí defenso i al que dominava entre els estudiants o els professors joves. Però Don Américo no estava sol. Un dels professors castellans que més interès tenia el Patronat en fer arrelar a Barcelona era un jove filòleg ja aleshores molt prestigiós⁶⁵, Dámaso Alonso. Un dels records més penosos que guardo d’aquells temps és l’escena que el Sr. Alonso va

⁶³ A l’original apareix...*d’aquesta actitud*...

⁶⁴ Apareix esborrat *potència econòmica de l’Estat Central amb el qual s’hauria d’enfrontar la inexperta Generalitat* .Manuscrit a sobre.

⁶⁵ A l’original apareix... *filòleg que ja aleshores tenia un gran prestigi*,... Manuscrit a sobre.

muntar a la Secretaria de la Facultat per haver rebut (error de funcionari) una comunicació en català. A les classes de D. Dámaso hi acudia, amb preferència a d'altres donades per professors catalans, el bo i millor de l'alumnat universitari, (Si no m'erro, ell fou el primer en parlar aquí de l' "Escola de Praga" i la nova lingüística). Recordi's que es tractava, com aquell que no diu res, de la promoció de Salvador Espriu, i Roselló Porcel. Don Dámaso no s'adonà que els mateixos que, segons ell, volien dissoldre Espanya en "reinos de taifas", li havien fornit, per influir sobre les noves generacions catalanes, un instrument com poques vegades un intel·lectual ha tingut a les mans. Renunciar a usar-lo era, naturalment, acceptar la única alternativa existent: l'acció policíaca. Crec que uns anys més tard el Sr. Alonso es mostrava molt interessat pels progressos que s'obtenien en la castellanització lingüística de Barcelona.

Arran dels fets d'octubre del 1934, que conduïren a la dissolució i empresonament d'uns vocals del Patronat⁶⁶, D. Américo Castro va escriure un article al *Sol* on precisava les idees que ja li coneixem: *"Aunque a muchos les parezca extraño, la cuestión universitaria no se afrontará debidamente en Barcelona mientras el Estado no posea en Cata-luña una representación permanente no sujeta al vaivén de la política y dotada tanto de prestigio como de serena energía. Para España, la más importante embajada sería la de Barcelona (más que la de París), y tras ella, las de Baleares, Canarias, Galicia, Valencia y Vasconia. Embajadas interiores, sí, con entendimiento, oídos y ojos muy despiertos, con sensibilidad para notar las fallas y miserias que a diario descubren los órganos y funciones del Estado"*. Don Américo havia estat embaixador⁶⁷ a Berlín, i la metàfora li venia espontània. És evident que el que

⁶⁶ Apareix esborrat a l'original ...*dissolució i parcial empresonament del Patronat*,...;Manuscrit a sobre.

⁶⁷ *Sic.*

l'interessava, no era obtenir la convivència franca, tot deixant que les coses seguissin el seu camí ineluctable, sinó imposar el reconeixement d'una "sobirania eminent", els drets superiors d'una "cultura" que es definia com a hegemònica. Els interessos que havien de defensar aquestes embaixades⁶⁸ en determinades regions eren els d'una entitat superior i, en certa manera, aliena. La simple coexistència de dues llengües és elevada a rivalitat entre dues cultures (9). *"La Universidad de Barcelona está pensada a base de un equívoco que vicia y frivoliza su existencia desde el primer día del régimen autónomo. Eso de la libertad y convivencia de las dos culturas es una fórmula usada en ceremonias oficiales y nada más. De lo que se trata es de saber si en la Universidad se va a cultivar la lengua castellana o la catalana como instrumento de ciencia superior"*. (10)

Però on amb més evidència esclata l'error de D. Américo és en creure que la catalanització, és a dir, la integració al seu medi, de la Universitat, és independent de la seva vitalització i eficàcia. No vol, com dèiem abans, que s'el⁶⁹ confongui amb els enemics vulgars de la nova institució: *"Muchos de los que ahora protestan, lo hacen despechados por el sesgo moderno, de selección, que toma la Universidad Autónoma [...] Sin embargo, si no es así, con autoridad y competencia, no habrá nunca universidad en España"*. (11) I afegeix, amb la típica manca del sentit de la realitat de liberal espanyol: *"Arreglado de un modo digno y claro el asunto del idioma, la verdad es que no se ve que cosa de fondo haya que cambiar en la universidad aquella, fuera de esta o la otra reforma de detalle"*. Per il·lògic que sembli, aquests *detalles* que el mateix Sr. Castro enumera: selecció de professorat, flexibilitat dels cursos, reforma dels exàmens, millora de biblioteques i laboratoris etc., anaven

⁶⁸ *Sic.*

⁶⁹ *Sic.*

l·ligats precisament a allò que D. Américo rebutjava amb patriòtica indignació.⁷⁰

Una vegada més, la Universitat Autònoma no va caure per cap falta concreta dels que la governaven. Tanmateix, posicions com la de Don Américo s'acosten molt a la ideologia que, en triomfar, havia d'ensorrar la Universitat. De fet, l'existència d'aquesta⁷¹ implicava l'enllaç amb una certa Espanya. Molts dels "castellans" que creien honestament pertànyer-hi, patien d'un equívoc o potser millor, d'una escissió. Els nacionalismes solen tenir els seus defensors naturals. Aquesta vegada, l'anticatalanisme no bastà per aplanar les diferències. Per desgràcia de tots, més d'un que no ho veia així pagà el seu error amb l'exili o, fins i tot, amb la pèrdua d'aquest místic dipòsit al que havia sacrificat tantes coses: la nacionalitat.

12.- LA MORAL D'AQUESTA HISTÒRIA

Així la Universitat Autònoma ha quedat com una lliçó en molts més aspectes del que superficialment podríem creure. Fou exemplar en les seves realitzacions, i el seu fracàs és tota una lliçó d'història; una lliçó digna de ser estudiada i analitzada ençà i enllà de l'Ebre.

Per a nosaltres, ¿⁷²seria possible de concretar aquesta exemplaritat en alguna doctrina concreta? Les coses han canviat molt, sobretot en l'ensenyament. Sovint tinc la impressió que ni els que hi breguem cada dia ens adonem de la magnitud, ni sobretot del sentit del canvi. El valor de la Universitat Autònoma radica en la seva mateixa exemplaritat. Havent esta tan efímer, ha⁷³ quedat, deia al començament,

⁷⁰ Tot aquest paràgraf apareix en un full diferent i manuscrit.

⁷¹ Apareix esborrat a l'original *...Tàcitament, aquesta implicava*
...Manuscrit a sobre.

⁷² Veure nota 28

⁷³ Afegit de manera manuscrita.

com a far, com un ideal, com un “mite” orientador i inspirador. ¿⁷⁴ Vol dir potser que hem d’actuar sempre així, sense deixar que s’ens⁷⁵ esmunyi cap ocasió, per fugissera, fràgil o problemàtica que sigui?

Eduard Valentí i Fiol

NOTES

(1). Xirau compartia el menyspreu d’Ortega i Gasset per l’escola de filosofia escocesa. Vegi’s el testimoni d’un seu deixeble (molt independent però), EDUARD NICOL, *El problema de la Filosofia Hispànica*, Madrid, Tecnos, 1961; págs. 196, 201.

(2). JORDI MARAGALL, *Balanç de la universitat autònoma*. Ed. Nova Terra. Dossier universitari. 1969.

(3). JOAN MARAGALL, O.C. (ed. Dels fills), XXXII, pàg. 83.

(4). J. NAVARRO COSTABELLA, *La Universitat de Catalunya*. Barcelona, 1937; pàg. 48.

(5). Vegi’s el seu nom a la pàg. 53 de L’Anuari de la Universitat pel curs 1934-35.

(6). *A propòsit de la catalanització de la Universitat de Barcelona*, 1932 (el Dr. Deulofeu no n’era contrari) *La Universitat de Barcelona y el Estatuto de Cataluña*, 1932. *La verdad acerca de la Universidad Autónoma de Barcelona*, 1933. A Farmàcia l’oposició al Patronat era particularment aferriçada perquè se li atribuïa la intenció de convertir aquesta Facultat en Escola Especial.⁷⁶ Els “patrons”, ja suspesos en les seves funcions, es defensaven de tots els

⁷⁴ Veure nota 28

⁷⁵ *Sic.*

⁷⁶ A partir d’aquí, la resta de la nota està afegida manuscrita al darrera del full escrit a màquina.

atacs en les *Conferències sobre la Universitat de Barcelona organitzades per l'Associació professional d'estudiants de dret i donades en l'Ateneu Barcelonès*. 1935. El recull d'aquestes conferències és, junt amb l'Anuari de 1934-35, el document més important sobre el funcionament de l'Autònoma.

(7)⁷⁷. Américo Castro, *El Sol*, 27.X.1934: *Si los catalanes quieren una universidad de lengua catalana, tén-ganla en buena hora, y que quienes vayan a ella sepan qué van a recibir y qué porvenir será el suyo*.

(8). Carta del 9.12.1933 a Joaquim Balcells, dos mesos després d'haver començat el primer curs de règim d'autonomia. Fragmentàriament reproduïda per A. PALOMEQUE i C. SECO al pròleg a l'Anuari de la Universitat per 1968, pàg.14. On crec que s'erren aquests dos historiadors, no és en l'acceptació de la posició d'Américo Castro, punt perfectament opinable, sinó en creure que el prestigi d'aquest exclou tot comentari a les seves paraules. Ben al revés: el fet de venir aquestes d'una personalitat tant distingida les fa molt més dignes d'anàlisi i de discussió que si vinguessin d'un simple home de partit.

(9)⁷⁸. Josep Xirau, a les conferències citades, pàg. 195-6, contesta invertint els termes: "El que l'Estat ha de protegir fonamentalment a Catalunya, és la cultura catalana, que és, senyors, -i no hi ha paradoxa- la de l'Estat espanyol a Catalunya. A la Generalitat li correspondrà, com a problema *especial* del país que regeix, la protecció de la cultura castellana."

(10). "La Universidad de Barcelona", *El Sol* 27.X.1934

⁷⁷ Aquesta nota està afegida manuscrita al marge esquerra del full, tot ell escrit a màquina.

⁷⁸ Aquesta nota està afegida manuscrita al darrera del full escrit a màquina.

(11).⁷⁹ D'un altre article de D. Américo a *El Sol* (4.XI.1934 "Cuestión de palabras"): *Porque lo que el Estado unitario dejó en Barcelona, es mejor no decirlo. Realmente, la Generalidad no ha tenido que devanar mucho los sesos para hacer algo menos malo.*⁸⁰

INDEX NOMINUM

BARNÉS SALINAS, Domingo (Sevilla 1879 - 1943). Pedagóg i polític espanyol. Director del Museo Nacional, Ambaixador a Mèxic i ministre de Instrucció Pública. Col·laborà al Boletín de la Institución Libre de Enseñanza.

BELLIDO GOLFERICHS, Jesús Maria (Barcelona 1880 - Toulouse 1952). Catedràtic de Farmacologia de l'UB. Fundà l'Institut de Fisiologia; ocupà la presidència de la Societat de Biologia de Barcelona (1919) de la que fou secretari. Compromès públicament amb la millora de l'ensenyament a Catalunya com ara la creació de l'Escola Normal, la direcció de l'escola Vilajoana, per a nens amb disminucions, membre de la CENU. Políticament: membre d'Acció Catalana Republicana, fou nomenat *Comisario de Cultos*. Morí exiliat a Toulouse.

BOLIVAR PIELTAIN, Cándido. Catedràtic d' Entomologia de la Universitat de Madrid. Cap de Secció del Museu Nacional de Ciències Naturals. Assessor Tècnic del Comitè Organitzador de l' Institut Científic de l'Amazones, de l' ONU.

CARRERAS I ARTAU, Tomàs (Girona 1879 - Barcelona, 1954) Filòsof. Catedràtic d' ètica a Barcelona (1912-1949), es relacionà amb l' *escuela del sentit comú* i amb la idea de Llorens i Barba d'un «*espíritu nacional*». Entre les seves obres, *Concepto de una ética hispana* (1913), *Balmes y la filosofía de la historia* (1947). Amb el seu germà Joaquim

⁷⁹ Veure nota 78

⁸⁰ Només apareixen les cometes al final del paràgraf.

(Girona 1894 - Barcelona 1968), catedràtic de història de la filosofia a Barcelona (1951-1964), publicà de 1939 a 1943 una *Historia de la filosofía española* (ss. XIII al XV).

CASTRO, Américo (Cantagalo, Brasil, 1885 - Lloret de Mar 1972) Filòleg, historiador i crític literari. Ocupà les càtedres de llengua i literatura espanyola a la *Universidad Central de Madrid* i de literatura espanyola a la de Sevilla. Al 1931, la República el nomenà ambaixador a Berlín, carrec en el que romangué un any. S'exilià als Estats Units on fou professor de las universitats de Princeton i San Diego, fins el 1964, any en el que tornà a Espanya.

DEULOFEU I POCH, Josep. Degà de la Universitat de Farmàcia els anys 1931-1935 i l'any 1936.

DURKHEIM, Emil (Épinal 1858 - París 1917) Sociòleg i antropòleg francès. Al 1896, fundà la revista *L'année sociologique*. Al 1902, fou nomenat professor de la càtedra de ciències de l'educació de la facultat de lletres de París, ensenyament que simultaniejà amb la sociologia fins la seva mort.

ESTALELLA I GRAELLS, Josep (Vilafranca del Penedès 1879 - Barcelona 1938) Físic i químic. Professor de l' UB (1899-1905). El 1932, fou nomenat director de l'Institut-Escola de Barcelona (avui en dia Institut Verdaguer, al bell mig del Parc de la Ciutadella), creat per la Generalitat, i presidí (1932-33) la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques.

FERNÁNDEZ MONTESINOS, José (Granada 1897-Berkeley 1972) Crític i professor espanyol. Treballà amb Américo Castro al Centre de Estudios Históricos, fou lector a Hamburg i professor a Madrid. A 1939 s'exilià a França i després a EE UU, on continuà amb la docència (Berkeley).

GAOS, José (Gijón 1900 - Mèxic 1969). Filòsof espanyol, Deixeble d' Ortega y Gasset, amb qui col·laborà a la Revista de Occidente, catedràtic de les universitats de Zaragoza i Madrid, i rector d'aquesta al 1936. Exiliat a Mèxic (1939),

ocupà la càtedra de filosofia a la Universidad Nacional Autònoma, especialitzant-se en filosofia grega i alemanya.

GARCÍA BANÚS, Antonio (València 1888 – Caracas 1955). Catedràtic de Química Orgànica de la Universitat de Barcelona, Vicerector de la Universitat de Barcelona s'exilià a Colòmbia, on fundà la Facultat de Química de Bogotá de la que fou Degà.

KRAUSE, Karl Christian Friedrich (Eisenberg, Sajonia, 1781- Múnic, 1832). Pensador idealista alemany. Orientà el seu pensament vers la crítica de Hegel, tot intentant completar l'obra de Kant. En les seves obres, com *L'ideal de la humanitat* (1811), creà una filosofia pròpia, a la que denominà «racionalisme harmònic», que exercí poca influència a Alemanya. però que tingué una notable importància no només en el món acadèmic i intel·lectual sinó també a la política activa de l'Espanya de la segona meitat del s. XIX.

LANDA VAZ, Rubén (Badajoz 1890 – Mèxic 1978). Pedagóg i doctor en dret i filosofia. Fou secretari de Giner de los Ríos i gestor de la *Escuela de Libre Enseñanza*. Havia estat catedràtic de Psicologia, Lògica i Ètica a Instituts de Salamanca, Avila i El Escorial. Durant la República fou *Consejero de Instrucción Pública*.

LAPESA, Rafael (Melgar 1908 -). Filòleg i acadèmic. Deixeble de Ramón Menéndez Pidal y Américo Castro, al 1947-78 ocupà la càtedra de història de la llengua espanyola a la *Universidad Complutense de Madrid*; al 1950 ingressà a la Real Academia Española, de la que fou secretari (1964 - 71) director interí (1987).

LLORENS I BARBA, Francesc Xavier (Vilafranca del Penedès 1820 - Barcelona 1872) Pensador. Estudià filosofia i dret a Barcelona, de la qual fou catedràtic des de 1847. Representant de la filosofia catalana del *sentit comú*, les seves *Lliçons de filosofia* (1864-1868) foren publicades al 1920.

MARAGALL I NOBLE, Jordi (Barcelona 1911 – 1999). Advocat. Fill del poeta Joan Maragall. Director General de

Cultura de la Generalitat (1978-1980) i Secretari de l'Ateneu Barceloní (1981).

MARTÍ DE EIXALÀ, Ramón (Cardona 1808 – Madrid 1857). Jurisconsult. Fou catedràtic en la Universitat de Barcelona. Cofundà i presidí l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona i fou el creador de l' escola de juristes catalans del s. XIX.

MIRA I LÓPEZ, Emili (Santiago de Cuba 1896 – Petrópolis 1964). Psicòleg i psiquiatra. Fou el primer catedràtic de psiquiatria (1933) de la Universitat Autònoma de Barcelona i el creador del test anomenat *Psicodiagnòstic Miokinètic* (PMK), és a dir, diagnòstic psicològic por mitjà dels moviments musculars.

PIJOAN I SOTERAS, Josep (Barcelona 1879 - Lausana 1963). Historiador i assagista. Secretari de l'IEC 1907-1911, des d'on impulsà l'adquisició del fons bibliogràfic de Marià Aguiló, nucli de la futura Biblioteca de Catalunya.

RIOJA, Enrique (Santander 1895 - Mèxic 1963). Naturalista i biòleg espanyol. Catedràtic de la Escuela Superior de Magisterio de Madrid, al 1939 s'exilià a Mèxic, on fou nomenat president de la Sociedad Mexicana de Hidrobiología. Realitzà importants estudis sobre anèlids i circumstàncies i sobre hidrobiologia. També escriví diversos llibres de text i de divulgació.

ROSELLÓ-PORCEL, Bartomeu (Palma de Mallorca 1913 - Sanatori del Brull, Montseny, 1938). Poeta. Deixeble de C. Riba a la facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona. La seva obra poètica, tot i breu, (50 poemes) està articulada en tres llibres (*Nou poemes*, 1933; *Quadern de sonets*, 1934; *Imitació del foc*, 1938) i fou comparable a la produïda per la generació del 27.

SANZ DEL RÍO, Julián (Torre Arévalo 1814 – Madrid 1869) Filòsof i jurista. Completà estudis a Heidelberg (1843-1845), on entrà en contacte amb el krausisme. La seva doctrina laïcista, que propugnava la llibertat de consciència, inspiraria la *Institución Libre de Enseñanza*.

SBERT; Antoni Maria (Palma de Mallorca 1901 - Mèxic 1980) Polític. Fundador l'any 1931 d'Esquerra Republicana de Catalunya. Diputat i director de l'Institut d'Acció Universitària i Escolar. Va ésser conseller de cultura i de governació i assistència social de la Generalitat.

SERRA HUNTER, Jaume (1878 - Mèxic 1943). Filòsof. Catedràtic de Història de la Filosofia a la Universitat de Barcelona. Ex Rector de la Universitat Autònoma de Barcelona. Diputat i Vicepresident del Parlament de Catalunya, ex Tinent d'Alcalde de Barcelona.

SILIÓ Y CORTÉS, César (Medina de Rioseco 1865 - Madrid 1944) Advocat. Polític conservador espanyol.

SOLER i BATLLE; Enric (Barcelona 1877 - 1951) Farmacèutic. Es llicencià en ciències físicoquímiques (1898). Fou membre de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona (1922). Traduí obres científiques alemanyes, angleses i italianes, fou col·laborador de l'Enciclopedia de l'editorial Espasa i publicà obres de tema mèdic i farmacèutic.

TORMO, Elias (Albaida 1869 - Madrid 1957) Historiador de l'art. Fundador amb Gómez Moreno, de la revista *Archivo español de arte y arqueología*. Autor de diverses monografies, dedicades a Jacomart, Bermejo, Zurbarán, Ribera, Velázquez, etc.

TORRAS I BAGES, Josep (Les Cabanyes, Alt Penedès, 1846 - Vic, Osona, 1916). Eclesiàstic, escriptor i filòsof. Bisbe de Vic el 1899.

TORRE Y DEL CERRO, Antonio de la (1878 - 1966) Historiador. Director de l'*Escuela Española de Historia y Arqueología* de Roma (1914-1915). Mestre de Jaume Vicens Vives a la UB.

UDINA I MARTORELL, Jordi. Fou catedràtic de Filosofia a l'Institut de Calatayud i va morir poc després d'acabar la guerra civil. Secretari de l'antic Seminari de Pedagogia a l'UB dels anys 30 (informació facilitada pel professor Antoni Udina i Abelló).

XIRAU, Joaquim (Figueres 1895 - Mèxic 1946) Filòsof. Professor de la Universitat Autònoma de Barcelona (1932), s'exilià després de la guerra civil i ensenyà a la *Universidad Nacional de México*. Influenciat per Scheler, Ortega y Gasset, y García Morente, és autor, de *El sentido de la verdad* (1927) y de *Lo fugaz y lo eterno* (1942).

ZARAGÜETA, Juan (Orio 1883 - Sant Sebastià 1974) Sacerdot i filòsof, Estudià a la Universitat de Lovaina. Al 1931, fou nomenat catedràtic de pedagogia a la *Universidad de Madrid*. Al 1971, rebé el *Premio Nacional de Literatura* per el seu llibre *Cuarenta años de periodismo*.

ZUBIRI, Xavier (Sant Sebastià 1898 - Madrid 1983). Filòsof. Es doctorà en teologia (Roma, 1920) i en filosofia (Madrid, 1921). En 1926 guanyà la càtedra d'història de la filosofia de la *Universidad de Madrid* i, posteriorment, (1940 - 42) a la Universitat de Barcelona.

Exposició

amb motiu de la jornada en homenatge a Eduard Valentí i Fiol, celebrada l'11 de febrer de 2015, organitzada per l'Àrea de Filologia Llatina del Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana⁸¹.

Biblioteca d'Humanitats - UAB

Eduard Valentí i Fiol, nacido en Pals (Girona) en 1910 y fallecido en Barcelona en 1971, fue uno de los primeros profesores de Latín de la *Universitat Autònoma* de Barcelona, fundada en 1968. Este es el motivo de que ahora se le dedique esta Jornada de Homenaje y de que se haya organizado una exposición de su bibliografía, sin pretensiones de exhaustividad. No obstante, aunque no hubiera tenido una relación directa con la UAB, la personalidad de E.Valentí i Fiol merecería igualmente dar a conocer su obra y su legado a las jóvenes generaciones. Fue un excelente latinista y humanista, dotado de una inteligencia notable, fina y aguda, de un gran espíritu crítico, con una vasta cultura en el sentido más amplio de la palabra, variados intereses y gran soltura en el conocimiento de diversas lenguas modernas. Licenciado en 1932 por la Universidad de Barcelona, entonces Autónoma, pertenece a la generación cuya trayectoria profesional, y también personal, se vio truncada por la guerra y sus secuelas. Fue profesor de la Universidad Autónoma de Barcelona de 1934 a 1939 y catedrático de Latín de Instituto (INEM) durante más de treinta años, destinado durante diecisiete de ellos (1944-1961) en el Instituto de Reus. Su bibliografía refleja, en cierto modo, su trayectoria personal.

⁸¹ Bibliografia i recursos: Montse Gutiérrez; Imatges, fotografies i d'altres materials cedits per Montserrat Valentí i Andrea Weirather; Exposició virtual: Xavier Beltran; Exposició presencial: Maria José Pena i Montserrat Gutiérrez.

E. Valentí i Fiol es muy conocido, y no sólo en los ambientes de Filología Clásica, por sus libros de texto para Enseñanza Media, gramáticas, libros de ejercicios, antologías y ediciones escolares, con los que aprendieron Latín múltiples generaciones. Esta actividad didáctica se inició tempranamente: el *Primer libro de Latín* data de 1941 y de 1945 la famosa *Sintaxis Latina*, que ha alcanzado las veinte ediciones y ha acabado convertida en un manual universitario. Valentí era eso, pero era también mucho más que eso. La actividad didáctica había sido precedida por el inicio de su trabajo como traductor de autores clásicos: de 1937 data el vol. IV de las *Fontes Hispaniae Antiquae*, donde traduce los textos tanto griegos como latinos, y de 1939 el primer volumen de *Els Deures*, de Cicerón, en la Fundació Bernat Metge. Entre 1948 y 1950 publicará también, en tres volúmenes, las *Tusculanes*. Esta actividad culminará en 1961 con la edición y traducción, en la editorial Alma Mater, del poema *De rerum natura* de Lucrecio, una obra difícilísima, cuya comprensión es privilegio de mentes tan bien dotadas como la de Valentí i Fiol.

Una actividad menos conocida (que parece centrarse sobre todo en los años 50, aunque se extiende más allá de esta década) es la que podríamos denominar “editorial”: traducciones (generalmente del alemán) de obras de los más variados temas, que van desde los *Ensayos críticos sobre la literatura europea*, de E.R. Curtius (1959) hasta la *Juana la Loca*, de M. Prawdin, pasando por una *Historia de la Iglesia*, de L.Hertling (1961) y la *Astronáutica en marcha*, de K. Schutte (1959). Además, introducciones, prólogos, revisiones, fascículos de la Enciclopedia Labor *etc.*, un trabajo difícil de cuantificar porque carecemos de una relación completa.

Finalmente, la última etapa, tras su regreso a Barcelona, al Instituto Balmes, en 1961. Valentí i Fiol ingresó en esta época en el *Institut d'Estudis Catalans* y empezó a publicar sus trabajos sobre literatura catalana moderna: sobre

Carles Riba (fallecido en 1959), de quien había sido discípulo (en los años 30) y amigo, y sobre Joan Maragall; artículos como “*Carles Riba humanista*” (1961), “*Carles Riba i la seva traducció de l’Odissea*” (1961 [1966]), “*Edició crítica i comentari del ‘Cant Espiritual’ de Joan Maragall*” (1961-62), “Maragall y los clásicos” (1964), “Juan Maragall, modernista y nietzscheano” (1968) son algunos de los artículos que fueron recogidos tras su muerte en el volumen *Els classics i la literatura catalana moderna* (Curial, 1972), con prólogo de A. Comas.

El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos (Ariel, 1973) es la tesis doctoral, que su prematura e inesperada muerte le impidió llegar a leer. Y la exposición se cierra con el que hubiera sido, pero no lo fue por el mismo motivo, su discurso de ingreso en la *Reial Acadèmia de Bones Lletres* sobre “El programa antimoder-nista de Torras i Bages”.

María José Pena - UAB

Exposició virtual:

<http://ddd.uab.cat/pub/expbib/2015/valentifiol/portada.html>

Aspectes de l'obra didàctica d'Eduard Valentí i Fiol amb especial esment de la *Sintaxis Latina*

Pedro L. Cano Alonso - UAB

Fa més de vint anys vaig recordar la figura de Valentí i Fiol a la *Revista de Catalunya* (76, Agost de 1993. “Eduard Valentí i Fiol, record d'un humanista i la seva obra”). Els continguts reelaboraven i documentaven una conferència feta a mitjans dels anys setanta a l'Ateneu de Barcelona, i que no havia publicat abans. He revisat aquest treball, més biogràfic, que surt reproduït entre les pàgines d'aquest recull. Però vull també afegir-hi, a tall de reflexió tardana o de postil·la, algunes més en torn de la seva obra més coneguda: la *Sintaxis Latina* (1945 / 1999 20^a ed.), i, per extensió, glossar també els seus llibres didàctics, o millor, la didàctica dels seus llibres.

No és una cita trivial que l'article en revisió havia estat suggerit mentre treballava sobre la figura d'un jurista, que va deixar empremta de filòleg: el britànic Henry John Roby (1830-1915), sobre qui havia publicat un any abans “Sobre la *Latin Grammar* de Henry John Roby: recuerdo de un viejo clásico y especialmente de su sintaxis” (1992, *Fav.* 14/2: 7-18). Es tracta d'un gramàtic essencial –però amb prou feines present en les bibliografies espanyoles-, i de qui vaig escriure: “*Algunas batallas dialécticas sobre la tradición, no tienen sentido contra las observaciones pragmáticas del viejo Roby, exhaustivas, pero exentas de todo dogmatismo*” (:8). M'havia referit allí a l'existència de “fonts ocultes”: “*La de Roby –escrivia- ha podido ser una de esas obras modestas, que se consultan para citar otras de mayor consideración: caso de quienes citan a Pauly, cuando han leído Daremberg, a Bassols por Valentí o a Hoffman per Basols*” (:11). Més o menys en aquest punt, recordo que vaig anotar: “*escribir sobre la obra de Valentí i Fiol*”.

El cas és que el professor Valentí i Fiol mai es va apassionar per la lingüística teòrica, era un filòleg de continguts. Li interessaven els *realia*. Dominava el llatí i la seva gramàtica històrica, al mateix nivell brillant que algunes llengües modernes. I ho traduïa –al català o al castellà– amb la mateixa precisió professional i elegància estilística que, posem per cas, l'alemany. Per això la seva versió espanyola del *De rerum Natura* de Lucreci –un text molt complex i de vegades ambigu, si no extravagant– es llegeix amb interès àdhuc aïllada del text llatí que va revisar i va anotar per a *Alma mater*, i es reedita de tant en tant (v.g.: *De rerum natura / De la naturaleza*. Lucrecio. Prólogo de Stephen Greenblatt. Traducción, prólogo y notas de Eduard Valentí Fiol. Acantilado. Barcelona, 2013. 608 páginas).

El seu distanciament de la lingüística teòrica pot il·lustrar-se amb la pregunta que em va fer durant una classe, o una conferència potser. Ell m'havia encarregat –durant la malhauradament breu època que vaig ser ajudant seu– que parlés en to didàctic sobre la presència de les laringals indoeuropees en el vocalisme llatí, i s'asseia entre els assistents, estudiants suposo en la seva majoria, si no tots. Sincerament, no puc recordar-ho amb exactitud. Fa tants anys que àdhuc em vaig basar en l'oblidada teoria de Rodríguez Adrados, amb el concurs de Molina Yébenes, i una breu lectura d'un recent Monteil que els ignorava tots dos. Doncs bé, va deixar que els assistents fessin les seves preguntes. (Recordo amb certa sorpresa que van fer algunes). Després, en un cuidat to d'ironia amable que destil·lava complicitat, va intervenir: “¿Cree usted que podría pronunciar una?” Davant la meua irremediable negativa, va afegir: “*Siempre las he imaginado como el estertor de un moribundo*”.

La gramàtica en general i la sintaxi en concret l'interessaven com a “ciència aplicada”. La seva posició és evident en el pròleg brevíssim –torno a la *Sintaxis Latina*–, que el seu pragmatisme converteix en “*Advertencia preliminar*”. Se sentia professor i va conrear especialment alguna de les

branques més injuriades pels jutges de mèrits i *curricula*: la didàctica i la traducció. Ell era un humanista, interessat per la presència dels clàssics en la literatura moderna i professionalment dedicat a la seva transmissió.

Però una sintaxi llatina amb idees clares i intenció didàctica el va convertir en el llatísta més conegut d'Espanya. Eduard Valentí no va ser l'únic gramàtic –cal reivindicar aquest terme– de prestigi *malgré lui*. Certa vegada, a la fi dels anys setanta del segle passat, vaig coincidir en el Talgo Barcelona-Madrid amb el professor Lisardo Rubio, ja a la Complutense, però que havia estat catedràtic a Barcelona (1950 a 1967). Braç a braç varies hores –era un home de conversa inescotable–, va tenir temps de parlar de tot una mica. En un moment determinat, em va confessar que la seva *Sintaxis Estructural* en dos breus volums (1966 i 1976), que li va fer famós entre els col·legues europeus, era un entreteniment, i que el sorprenia ser conegut com a lingüista, quan el seu camp era la crítica textual. Molts anys abans, d'estudiant, jo li havia preguntat en el claustre de la Universitat de Barcelona: “¿Dr. Rubio, qué sintaxis me recomendaría?” I ell va contestar-me: “Cómprese la más pequeña. Dirá menos tonterías”.

Vaig pensar que la de Valentí i Fiol ja la tenia, i he consultat bastants altres al llarg de la meua vida. No és que Rubio tingués tota la raó. Com aquell personatge del *Filomeno a mi pesar* de Torrente Ballester, tenia raó, però no la tenia tota i, la poca que tenia, no servia per a res. Però la seva *boutade* era la *boutade* d'un savi, com la de Valentí sobre les laringals. I bé, allò innegable és que, amb vint edicions en 1999, la *Sintaxis Latina* segueix a la venda. Fem un petit repàs.

Valentí basa la seva sintaxi en les “*nociones elementales incluidas en los manuales anteriores*” (: *Ejercicios Latinos, Primera antología latina*). Es proposa –diu (:5)– “*ofrecer una exposición del sistema sintáctico de la lengua latina, lo bastante sencilla para poder ser asimilada por los*

estudiantes de Enseñanza Media y lo suficiente completa para resolver los problemas que plantea la lectura de los clásicos”.

Sorprèn pensar que Valentí es referia a alumnes de 10 a 17 anys, que estudiarien llatí des de primer a setè de batxillerat (més quatre anys de grec). Fastigueja, tanmateix, comprovar com el llatí i el grec solament van interessar en el franquisme per cobrir hores i evitar el pensament lliure, precisament en nom d'aquell “*el latín enseña a pensar*”, que oculta un “mentre declinen i analitzen estructures buides, no pensaran en problemes concrets”, i considera com a “pensar” les aplicacions mecàniques de raonaments induïts. Un bon exemple que si hom aconsegueix que es repeteixin lemes, els ciutadans es creuen que pensen; i els professors, que ensenyen a pensar. És clar que el llenguatge ensenya a pensar, però no necessàriament el llatí, sinó qualsevol llengua, i millor es fa amb quantes més es dominen. Valentí –represaliat pel règim– eludeix subtilment la qüestió, aclarint que la seva sintaxi serveix per a “*hacer posible la traducción*”, raó per la qual –diu– no tem caure en “*observaciones propias de la estilística*”.

No necessita més per deixar clares tres coses: Una, concep la sintaxi com un sistema; dos, es dirigeix a un tipus de lector concret. Diríem avui que defineix el seu *target*. I tres, el seu llibre és suficient per entendre els problemes de comprensió dels textos. Marcat l'objectiu en oferir una eina per a traduir, afegeix exercicis pràctics, que ocupen més de la quarta part de l'obra. I un lèxic. D'una part, queda diàfanament connotat que la sintaxi, tal com es concebia en 1945, no és un camp ben delimitat. D'altra que, dins d'un ample concepte d'*estilística*, doncs inclou fraseologia, l'ordre de les paraules i observacions de tipus retòric, s'aproxima a la més actual sintaxi del text. I és “sintaxi aplicada”, un manual auxiliar del traductor. Cal preguntar-se si amb el desenvolupament de la semàntica en solució de continuïtat amb la sintaxi, que es va donar a partir d'avançats els anys setanta,

Valentí hauria reescrit la seva obra. La meua hipòtesi és que no: que s'hauria dedicat a la seva càtedra universitària i, amb ella, als estudis de tradició clàssica o, tal vegada a noves edicions bilingües anotades d'autors clàssics.

A mitjans dels anys quaranta, es treballava a Espanya per fixar la tradició germana de la gramàtica històrica com a fonament de l'estudi de la lingüística llatina. En el mateix 1945, va publicar el C. S. I. C. la *Sintaxis històrica de la lengua latina Vol. I*, de Mariano Bassols, i en 1956 els dos volums del cèlebre manual (amb exemples que no citen la font amb precisió), destinat a copar els estudis universitaris de bona part d'Espanya, amb efectes contundents en la mentalitat del llatímitja. Un parell d'anys després, en 1947, Antonio Tovar abordaria la seva *Sintaxis Latina*. Tots dos les van emmarcar en un *opus magnum*, que no arribaria a consumir-se. En les respectives abundàncies teòriques –la de Tovar (que sí anota les fonts) era molt més breu, però conceptualment molt millor–, cap de les dues contenia amb prou feines gens útil per traduir un text, que no estigués més precís, més concís i més clar, en l'opusclet de Valentí i Fiol, que es va convertir durant dècades en un llibre de capçalera de bona part dels professors de llatí a Espanya (equilibrant sens dubte els excessos dogmàtics d'en Bassols).

En l'obra en qüestió, no hi ha inquietuds doctrinals. Amb les seves fonts en la gramàtica històrica, la fixació expressa de la franja lingüística en el llatí clàssic conforma un enfocament sincrònic i una sintaxi taxonòmica essencial i acurada. Solament es mostra interès en l'ordre i en la claredat, en fugir l'enrevessat i cercar la utilitat immediata. Aquest enfocament suggereix influències dels estudiosos britànics dels anys trenta, que mostren interès didàctic en el seu treball, que s'esforcen per arribar al fons de la qüestió sense deixar gens en el tinter, però més àdhuc per què arribi al nombre més gran possible de lectors. O dels manuals italians –d'aquesta mateixa època– pendents de la seducció científica del deixeble. Queda per veure què evolució hagués seguit la carrera de

Valentí i Fiol, si hagués arribat a consumir la llarga estada a Alemanya, prevista en la beca ja concedida, que es disposava a gaudir quan va esclatar la Guerra Civil –estrany oxímoron-, i va segar la seva carrera.

Des del primer quart de segle passat, havien començat a evolucionar les obres didàctiques pensades per a l'educació secundària. Poques van transcendir, i en els anys quaranta van proliferar. En el cinquanta, seixanta i setanta, esdevingueren un filó per a les editorials, i es van produir obres interessants, la glossa de les quals no és objecte d'aquest treball, encara que cal observar que bé li aniria a la Filologia Clàssica, si tots els llicenciats joves tinguessin incrustades en la seva memòria les dades d'alguns dels llibres didàctics pensats per als adolescents. Malament, perquè la memòria porta dècades menyspreada, i segueix volant el tòpic que a l'ensenyament hi ha massa dades memorístiques, quan freguem l'encefalograma pla. I valgui una altra referència directa al professor. Un dia, enmig d'una xerrada de cafè a Sant Cugat, em va fer observar: “*¿Se ha fijado usted en que está de moda presumir de no tener memoria?*”. Després va posar alguns exemples entre noms d'actualitat, per concloure: “*El próximo paso será presumir de falta de inteligencia*”.

Els professors de l'època, primitius autors d'obra didàctica, deia, van treballar sobre manuals llavors recentment editats que àdhuc es consulten avui dia, com la *Morfologia* d'Ernout (1927), o la *Fonètica* de Niedermann (ambdues no van ser desbancades fins a 1970 per l'obra de Monteil). I van conèixer probablement la *Gramàtica Latina* d'Andrés Bello, Xile 1838, que no va circular a Espanya fins a l'edició de les obres completes a Veneçuela, 1958, però l'edició xilena encara no retocada pels seus deixebles podria consultarse a les biblioteques universitàries. Uns autors desenvolupaven obres globals, que sota el nom de “gramàtica”, tendien a abastarho tot en cada publicació, com ara, v. g., el catedràtic de Màlaga, i prevere, Miguel Sánchez i Sánchez que emprèn entre el final de la Guerra Civil i principis de 1944 una *Gramàtica La-*

tina, que, en 3 volums, desenvolupa set cursos amb quaranta lliçons cadascun. O el gallec Julio Feo García, autor en 1948 d'una *Morfología Latina y nociones de Sintaxis*, que afegia dades sobre onomàstica i pesos i mesures. O la *Gramática latina* de Joan Llauro Padrosa en 1935, que aspirava segons el propi autor a ser un *Método de Latín*, però que en la segona edició (1940) procurava temperar per als alumnes per llur "*limitada capacidad de comprensión*" i se cenyia a la gramàtica pura i dura. No falten curiositats com el *Curso elemental de lengua latina* que va escriure el prevere Enrique Chao Espina, més que abreujat i en format de *breviario*. Diguem, per no sortir-se de camp, que va haver-hi autèntics best seller dels manuals, com els de Bosch (1932, Palma de M.), caracteritzats pels continus quadres esquemàtics i els llarguissims lèxics, el volum tercer dels quals es dedicava a la sintaxi; els de Pariente –pot ser que els més propers a Valentí– o de Segura i diversos altres. Les obres de Valentí van ocupar durant tres dècades un lloc distingit. La *Sintaxis Latina* es va mantenir al capdavant.

La seva obra didàctica, la va organitzar en forma de manuals successius, amb mesurada càrrega teòrica: *Primer Libro de Latín*, *Gramática Latina*. I destinats a pràctiques: *Ejercicios latinos*, *Primera antología latina*. El conjunt deixa apuntar fonts variades, que el mostren plurilingüe i superen la tradicional bibliografia germànica, malgrat que entre les seves obres de capçalera hi hagués *Ludus Latinus* de Boesch i Michaelis (Teubner, 1933). Així, amb el llibre de Giovanni Zenoni, *La Sintassi Llatina* (1^a ed. a Venècia, 1926), autor també d'una gramàtica, comparteix uns temes semblats –gens de particular, doncs estan en el 90% dels manuals didàctics–, i vocabulari. Zenoni conté també una enorme quantitat d'exercicis pràctics, amb apèndix; i es fa llarg i desmanegat: portaria dues o tres hores diàries de dedicació intensiva poder aplicar-ho en un curs. Més o menys contemporanis, els cinc llibres d'Antonio Amante, dedicats a nens a partir dels deu anys, comparteixen virtuts i defectes amb els de Zenoni:

dades concretes, resumides i dosades, amb abundant quantitat de pràctiques i antologies.

En una època en què es feia classe diària de llatí, les obres de Valentí eren realistes i es podien acabar en el curs previst. Compartia concisió, i detalls metodològics, amb la part dedicada a sintaxi de la *A New Latin Grammar* d'I. A. Sonnenschein (1917, Oxford Clarendon Press), que ofería una proposta terminològica unificada. I mostrava, per cert, un probable seguiment de l'obra de Roby, encara que no crec haver-ho vist en les seves escasses cites. El seu interès per aplicar el coneixement de la sintaxi a la traducció, i la reflexió sobre la llengua vehicular a partir del llatí, es comparteix en general també amb les directrius dels mètodes britànics de l'època, a l'estil de, posem per cas, el *Latin for today*, dos cursos, de M. D. Grey i T. Jenkins publicat a Glasgow en 1932, la influència del qual es nota també en els altres llibres de text.

No he sabut trobar en Valentí trets d'influència de l'anomenat “mètode directe”, que van aplicar en textos escolars R. B. Appleton, W. H. Rouse, S. O. Andrew, W. H. S. Jones i uns altres (en publicacions d'Oxford i de Cambridge, des de 1913, que va tenir suport sonor editat per Lingua-phone). Però no tota la preocupació didàctica es donava en autors italians o britànics, Valentí va conèixer sens dubte el mètode de Haermann Schnitzler, que avançava en petites dosis de morfologia, sintaxi i exercicis de forma combinada, un excel·lent exemple d'allò que en el llenguatge col·loquial de la meua joventut haguéssim dit (en castellà) el “*método machaca*”, un llibre que, a més, s'havia traduït a l'espanyol en 1922 (Herder), un mètode no llunyà del de A. M. Cook (1927, Macmillan, London), que separava coneixements gramaticals i sintàctics, en dues parts, amb dosis mínimes de dades teòriques i una llarguíssima sèrie d'exercicis pràctics destinats a estimular la memòria. Un sistema no gaire diferent tampoc del *Cours de Latin* de Georgin i Berthaut, que incloïa (des de 1925) tres nivells (presentats com *Gallus*

discens) i gramàtiques corresponents. Autors més contemporanis deixen la seva empremta en l'obre del professor Valentí: el *Methode de la langue latine*, publicat en Hachette per Maquet, Roger, Beslet, Fontanier y Soufflet, que circularen en França els anys quaranta i cinquanta (sempre del segle passat). Cal remarcar que Hachette portava ja dècades publicant nombroses obres de didàctica de les llengües, amb un lloc ben especial per al llatí, i que, al nord dels Pirineus, els professors de llatí inspiraven els seus exercicis en la metodologia, avançada al seu temps, dels *Exercices Latins* de A. Pressard, a partir de la gramàtica de Bréal i Person (1899). I disposaven també d'un model teòric, aquí sí de caràcter pedagògic: *Com apprendre le Latin a nos fils*, de J. Bezard (Vuibert, Paris, 1914), més de quatre-centes pàgines amb models de treball segons experiències personals. No és difícil trobar-ne trets a l'obra de Valentí i Fiol.

No fa falta insistir sobre el fet que, en l'època, es fomentava l'estudi de les llengües clàssiques en l'Europa més romanitzada. I en ella incloc Gran Bretanya, segons els mateixos mètodes que he consultat reconeixen amb orgull. Com en els textos anglesos, en els manuals espanyols de la república, es comunica l'interès per la cultura clàssica, encara que no pocs van vestits de sotana (de *clergyman* els britànics). L'obra de Valentí esquiva traços ideològics i, en els lectors, mestres i alumnes, apel·la sempre a la intel·ligència, fins i tot quan entra en usos i costums, com en *Aurea Roma* i en *Roma Aeterna*, ben posteriors a la *Sintaxis Latina*. Solament hi ha llengua i cultura llatina en els seus llibres, no hi ha missatges subliminars, ni molt menys consells voluntaris. Amb prou feines alguna enyorança ciceroniana i pensaments reflexius de lliure interpretació, com hom veurà de seguida. No obstant això, deixa una petjada subtil de la seva manera de pensar, i ho fa precisament en els exemples.

Els qui formem part de les generacions que van fer el batxillerat en els anys cinquanta i vam ser instruïts pels llibres de text de l'època, recordem avorrits l'aroma manipu-

lador que sortia d'uns exemples ben farcits de lemes sobre l'amor a la pàtria, el sacrifici, la fe (la veritable, sens dubte), el respecte a les tradicions i els principis ètics i polítics (n. b.: *los principios del "movimiento nacional"*): la superioritat dels homes, la humilitat en les dones, les obligacions religioses, i molts altres temes "formatius".

Els exemples de Valentí Fiol –tornem de nou a la *Sintaxis Latina*, per més que els dels seus manuals didàctics eren del mateix caire-, passen de missatges ideològics, però no defugen completament els tòpics, sempre extrets d'originals clàssics i amb nul·la presència de llatins macarrònics. Tanmateix, molts circulen per tradició entre els llibres didàctics potser des del renaixement, i molts també són presents al *Tessoretto della latinità* (Nàpols, 1836) de Francesco Fuoco (Gràcies al professor J. M. Brucart, per fer-m'hi pensar). Alguns són inclosos als *Aurea dicta*.

Non obstant, els que donen suport a les regles sintàctiques de Valentí i Fiol, tendeixen al pensament filosòfic, i a les anotacions històriques o sobre dret. Tanmateix, semblen, de vegades, reflexionar sobre la seva pròpia situació d'intel·lectual agredit en la llibertat personal i professional. (Ja vaig fer algun suggeriment d'aquest caire en comentar la seva obra a l'article citat de *Revista de Catalunya* i em ve al cap l'anècdota que explica la professora Bosch en el mateix sentit parlant sobre el *De rerum natura*, a poques pàgines d'ací). Així les coses, en un bosc d'exemples, com qui troba una fulla amagada entre els arbres, l'estudiant de la *Sintaxis Latina* descobrirà, sota les estructures, reflexions sobre els vaivens de la fortuna⁸², l'arbitrarietat del poder⁸³, la fermesa

⁸² "*res humanae fragiles sunt et caducae*" (Cic. *Amic.* 27, 102), "*secundae res, imperia, victoriae fortuita sunt*" (Cic. *Off.* 2, 20), (:13); "*verberat nos et lacerat fortuna? Patiamur*" (Sen. *Prou.* 1, 4, 12).

⁸³ "*illa legatio non est, sed denuntiatio*" (Cic. *Phil.* 6, 4) (:13); "*te non praeteriit quam sit difficile sensum in re publica deponere*" (Cic. *Fam.* i, 8) (:28); "*crudelis tyrannus omnibus bonis crucem et tormenta minitatur*" (Cic. *Phil.* 18 y 21) (:39).

d'ànim⁸⁴, el pacifisme⁸⁵, la força democràtica del diàleg (*ergo*, de la retòrica) i de la llei⁸⁶, l'experiència vital⁸⁷, la formació constant de l'intel·lectual i el respecte a les idees alienes⁸⁸, la prudència⁸⁹.

Metodològicament, la clau de l'èxit de la *Sintaxis Latina* és que l'autor s'atén als cànons clàssics de claredat, precisió i concisió. És a dir, exposa cada objecte de manera que inclou tot el que interessa, sense desbordar-se per excés, ni caure en l'ambigüitat. Destaca, doncs, la seva moderació en la taxonomia casual, que tantes sintaxis llatines i gregues han portat a la vora del ridícul. En aquest marc, aborda les construccions d'espai i temps, en les lliçons dels casos corresponents, de manera que s'arriba amb facilitat a les teories més modernes que atribueixen a la semàntica els conceptes d'inici, mitjà i fi; i de separació, tendència o direcció, que abasten lloc i temps (i també el desenvolupament causatiu). A l'altura queden la normativa dedicada als graus de l'adjectiu, on resulta fàcil l'aprenentatge comparat -valgui la redundància- dels comparatius i superlatius. Brillants són també les seves

⁸⁴ “*qui currit stadium eniti debet ut vincat*” (Cic. Off. 3, 42) (:29), “*non debemus ita cadere animis*” (Cic. Ad Fam. 6, 1) (:48); “*tu ne cede malis, sed contra audentior ito*” (Verg. Aen. 6, 95) (109)

⁸⁵ “*omnia sunt misera in bellis civilibus; sed in illis nihil miserius quam ipsa victoria*” (Cic. Ad Fam. 4, 9) (:83); “*alienum est a sapiente non modo iniuriam cui facere, verum etiam nocere*” (Cic. De finibus. 3, 71) (:48);

⁸⁶ “*ratio et oratio docendo, discendo, communicando, disceptando, iudicando, conciliat inter se homines*” (Cic. Off. 1, 16, 50) (:118); “*veritas laborare potest, vinci non potest*” (Liu. 22, 39, 19: *Veritatem laborare nimis saepe aiunt, exstingui nunquam*), “*ea natura multitudinis est: aut servit humiliter, aut superbe dominatur*” (Liu. 24, 25, 7) (:137); “*qui adipisci veram gloriam vult, iustitiae fungatur officii*” (Cic. De off. 2, 43) (:109).

⁸⁷ “*non scholae sed vitae discimus*” (Sen. Epist. 106, 12: *non vitae sed scholae discimus*) (:38). Didàcticament invertida, manté el missatge.

⁸⁸ “*eorum philosophorum multitudo infinita librorum est, quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim*” (Cic. Tusc. 2, 6-7) (:183).

⁸⁹ “*inimicum quamvis humilem prudentis est metuere*” (Pub. Syr.)(:192).

explicacions sobre l'infinitiu, les quals destaquen la categoria de nom i que l'equivalència verbal es dona sobretot en la traducció; de manera paral·lela, el corresponent a participis com a formes adjectives. Ni tan sols els usos del subjuntiu o la casuística de la *consecutio temporum* ofereixen dificultats al lector. No és estrany, doncs, que aquesta bona organització profundament racional, perfectament sistematitzada amb la memòria, hagi atret els opositors durant dècades, ja que, amb el Valentí Fiol inserit al cap, costa molt menys llegir les desmanegades i laberíntiques explicacions dels manuals universitaris. S'afegeix als seus atractius la infinitat de consells de traductor expert, que un professional pot entendre i usar sense dubte millor que el llatí adolescent –una espècie extinta ben pensat- a qui va ser dirigit alguna vegada. Va haver-hi, és cert, un temps en què cap estudiant de “lletres” hagués passat a la universitat sense dominar els continguts de la *Sintaxis Latina*. Avui es donen graduats que la ignoren. Que ignoren la impossibilitat d'aconseguir coneixement competent de les modernes sintaxis semàntiques (de qualsevol llengua romànica i fins i tot de les anglogermàniques) sense dominar alguna cosa com la *Sintaxis Latina* de Valentí i Fiol. Resulta, per fi, imprescindible citar que aquesta capacitat de síntesi va arribar al límit de l'impossible, quan va resumir el conjunt de tota la seva obra gramatical dintre les trentaset pàgines que conformen la *Gramàtica Latina* inclosa en el volum VI de l'Enciclopèdia Labor (1958), amb morfologia, sintaxi, exercicis i lèxic. I sí, bastaria per mantenir un bon seminari d'introducció al Llatí.

En la primera part, m'he mostrat escèptic sobre si Valentí i Fiol hauria refet la *Sintaxis Latina*, pensant-li desitjos de recuperar la carrera d'humanista que van truncar els mateixos que truncaren una república legítima. És difícil saber-ho, com és difícil datar l'antologia de textos que va deixar mecanografiada entre els seus abundants papers de treball amb l'aparent finalitat de fer un nou llibre. Com és difícil induir intencions de la sèrie de llibres didàctics, sobre tot an-

glesos i nord americans, que guardaba i evidentment consultava –estan anotats i contenen papers manuscrits- quan tots el seus llibres eren publicats: les versions renovades (1960) de *Latin and the Romans* de Jenkins i Pelzer, *A basic course in Latin* de O'Brien i Twombly (1963), *Using Latin* de Horn, Flagg y Forbes (1961), *A programmed Latin Course* de Morris (1967), *Our Latin Heritage* de Hines, Welch y Bacon (1966), entre varies d'altres. Potser senzillament es mantenia informat per a les seves classes, potser es proposava per a fer una nova generació de llibres per a l'ensenyament secundari.

En aquest punt em detinc, a cop de destrall, com a cop de destrall es tallaren –i es tallaren dues vegades- els propòsits d'un dels millors llatínistes del segle passat. Les pàgines que signo pretenen només mostrar el meu respecte pel mestre i, concretament per una obra d'èxit al seu camp, que voluntàriament emmarcà com a obra didàctica i utilitària, un camp a què dedicà la seva vida. I voldria també remarcar que els filòlegs que assumeixen aquestes tasques –en Valentí és un paradigma- no poden amagar amb la seva modèstia l'equilibrat esforç de recerca i coneixement que cal per a quedar-se en segona fila i construir obres útils, rarament reconegudes pels censors de la saviesa.

Pedro L. Cano Alonso – UAB

Vivències i presències

Maria del Carme Bosch Juan - UIB

La frase bíblica *ex abundantia cordis os loquitur* m'ajuda a vèncer l'habitual recel a parlar de mi mateixa, si bé en aquest cas justificadament, ja que el temps inexorable va consumint les generacions que conegueren Eduard Valentí i Fiol. Per això celebrar la iniciativa dels companys de la Universitat Autònoma de Barcelona que, als quaranta-quatre anys de la mort del doctor Valentí, li han volgut retre un homenatge que rescabala greuges i silencis, tot mostrant una gratitud i bon record que el pas dels anys, per sort, no han aconseguit esborrar.

M'he referit al doctor Valentí, deixant de banda precisions acadèmiques. Per a nosaltres, els alumnes, desconexadors de la burocràcia oficial, ho era i -m'atreviria a dir- el més mereixedor del títol. Les seves classes de Lucreci, al llarg del curs 1963-1964, a la darrera hora del matí, a la Universitat de Barcelona, captivaven un alumnat poc nombros. El cansament produït per les lliçons iniciades de jorn era el motiu de la desbandada. Jo que era un atzero de vint-i-dos anys, tímida i poc afeccionada a la filosofia, un bon dia, fascinada per les seves explicacions, me vaig atrevir a comentar-li que si explicava tan bé Lucreci era perquè s'identificava amb ell. Aquesta afirmació el deixà sorprès i provocà aquell somriure irònic que tan sovint mostrava. Degué contribuir al meu atreviment, una parla mallorquina tancada, que sempre li va agradar i que m'incitava a emprar (més tard he pensat si li despertava ecos familiars de l'avi Fiol –nosaltres deim padrí– de Menorca).

El curs següent, la meva promoció inaugura el Curs d'Aptitud Pedagògica o CAP de l'Escola de Formació del Professorat d'Ensenyament Mitjà, del qual Eduard Valentí n'era tutor a l'Institut Jaume Balmes. Fora de l'imponent amfiteatre de la Facultat, el professor era més proper i la comu-

nicació més relaxada. Ens reuníem un pic a la setmana tot el dematí per a glossar i discutir un text preparat anteriorment, com ara, un cant de l'*Eneida*. Exposàvem les nostres idees i traduccions i en comentàvem d'altres. En Valentí no suportava les de Mn. Llorenç Riber, fetes a escarada. Posava com exemple la traducció del vers 885 de la *Fedra* de Sèneca: *Ipsa iam fabor, mane* («Espera, seré jo qui parli»), convertit en «Hablaré yo misma, però hablaré mañana» per l'antic traductor dels clàssics al català molt abans de la Guerra Civil. En el cas concret del poeta de Màntua, consentia, sense excessiu entusiasme, la traducció de Miquel Dolç que jo duia, però impedia la lectura de la versió riberiana a un condeixeble meu, gran admirador del poeta de Campanet. A la fi, un dia, advertí la pruija del meu company i concedí displicent, després de posar-se les ulleres damunt del cap, un gest sovint emprat: «Digui, Cifre, la traducció de Riber». I aquell recità com un allau el text riberià, que habitualment vulgaritzava l'hexàmetre llatí amb tres o quatre versos catalans. Així mateix, en una altra ocasió, l'esmentat condeixeble li consultà si creia possible el que li ensenyaven al Seminari (la majoria dels estudiants de Filologia Clàssica eren exseminaristes o monges i capellans). Allà deien que Ciceró, a punt de morir, va dir: *Causa causarum miserere mei*, interpretat com una espurna de contrició cristiana per part del pagà. No cal dir que Valentí va somriure una altra volta i va desmentir per manca de fonts, tan pietosa llegenda.

Hom diria que el tutor, conscient de les nostres mancances, intentava pal·liar el que oficialment se'ns negava. En una ocasió, ens regalà un extret seu, titulat «*La constitución romana: lecciones de preuniversitario*» (*Re-vista Enseñanza Media*, 146-147, 1964), on el primer apartat era: ¿Qué es una constitución? Nosaltres, no n'haviem sentit parlar mai. Sense demagògies, contestava les nostres preguntes, de vegades ben allunyades de la llengua llatina. Rere les seves respostes, podíem besllumar l'humanista coneixedor del clàssics anglesos i alemanys, llegits sense intermediaris; el català que re-

butjava Miguel de Unamuno; el mestre que ens aconsellava cercar un «hobby» alternatiu a la nostra professió; l'home madur que davant la meva afirmació de que no creia en l'existència del mal, me replicava: «Que és de jove i ingènua, Carme! Sí que existeix. Basta veure un cec pel carrer, un baldat»; l'educador que es replantejava la conveniència d'explicar segons què als alumnes, en vista dels resultats que se'n derivaven. Em referesc a una mena de reflexió en veu alta que se li escapà un dia rere una dura actuació de la policia – els grisos – a cavall contra els estudiants, més reivindicatius que no pas els d'ara. Digué el mestre: «De vegades ensenyem coses als nois i ells s'ho creuen i ho posen en pràctica, però ells reben i nosaltres quedem a la rereguarda...»;

El curs es complementava amb l'assistència a les classes que feia als batxillers de l'Institut. El lèxic ocupava un lloc important. Com si d'una vella fotografia es tractàs, record la relació dels planetes amb la denominació dels dies de la setmana, l'origen del mot «obaga», que no puc deixar d'evocar cada vegada que pas per la possessió mallorquina de s'Ubac. S'arrodonia amb les pràctiques, consistentes en les nostres pròpies classes vigilades per ell, assegut a un racó de la tarima. En una d'elles, rere l'esplai, no vaig entrar puntualment, i l'alumnat –especialment difícil i rebutjat per col·legis bons– aprofità per armar una sonora gresca. Valentí em va reconvenir amb duresa. Després, els meus condeixebles em demanaren què havia passat, tot blasmant l'actuació del mestre. Jo vaig reconèixer que la culpa era meua i que el tutor s'havia enfadat amb raó. És a dir, malgrat la simpatia que em professava, no vaig tenir mai cap tracte especial. Record la seva contestació peculiar a la meua sol·licitud de no assistir a alguna de les classes abans esmentades ja que em coincidien amb assignatures de doctorat –érem uns esperits inquiets i ho volíem tot–. Rere un: «Però vostè no fa el CAP?», s'amagava un «no» finíssim però ferm. Prou ho vaig entendre i no ho vaig tornar a plantejar. A l'últim, un te a ca seva fou la cloenda, inusitada per a tots nosaltres, joves

de postguerra, acostumats a estaments i jerarquies rígids i encarcerats. Un rònek «Apte» fou la nota d'aquell curs inoblidable.

Amb la certificació del CAP podíem anar a oposicions de professors d'institut. No m'hi vaig apuntar. Però, al curs següent, agosarada, li vaig demanar assistir a un segon CAP. Una mica sorprès, em va dir:

—Però, vostè, no havia anat a oposicions?

Davant la meua resposta negativa, em demanà el perquè.

—Perquè mai no m'han suspès i no volia que ho fessin ara.

—A més, orgullosa! comentà. Però tot d'una afegí:

—Això ja no m'ho ha de demanar.

Aleshores vaig compartir el CAP amb uns altres alumnes, de vegades gallets i egocentristes, que volien mostrar la seva vàlua, als quals jo, veterana, aconsellava aportar temes però sobretot callar i deixar parlar al mestre. A la fi, ja resolta a opositar, rebí els darrers consells, entre els quals es trobava la recomanació d'anar a visitar el Museu del Prado en comptes d'escollar les lectures dels altres participants, si això m'inquietava. Valentí argüia que fora de casa tots sabien i presumien molt, però que a l'hora de la veritat hi havia manta fullaraca i els resultats no corresponien a la vanaglòria exhibida.

La meua estada a Madrid l'any 1966, opositant a agregat i a càtedra, durà dos mesos —setembre-octubre— i vaig guanyar la plaça de l'institut Gaudí de Reus i la del Joan d'Àustria de Barcelona, respectivament. Precisament, en la segona de les oposicions, fou suspès un antic condeixeble meu. El catedràtic Sebastià Mariner, un altre català escrupolós i tremendament exigent, que formava part del tribunal, discutí al meu amic una teoria exposada i li demanà d'on l'havia tret. Ell li replicà que de la *Sintaxi Llatina* de Valentí. Poc temps després, rebé una carta d'aquell, demanant-li disculpes sinceres, ja que aquella teoria pertanyia a un ale-

many insigne –no puc recordar el nom– i considerava inadmissible la seva ignorància. Valentí es va alegrar dels seus èxits i em va dir quelcom que aleshores no vaig entendre, però que ara, mare de família, comprenc molt bé: «Felicitat als seus pares». Més tard, vaig saber que coneixia prou bé Reus, on havia professat disset anys de la seva vida en un desterrament que frustrà les intencions dels seus executors ja que ell confessava que havien estat molt profitosos per a la seva formació a causa de les nombroses lectures que podia fer en el trajecte ferroviari Barcelona-Reus-Barcelona.

Mesos després, el mestre em cità al domicili familiar. La serventa que m'obrí la porta degué trobar rar que jo demanàs pel doctor. Sortí la senyora, fent una pregunta més lògica:

–«Vostè ve a veure la Rateta?», tot referint-se a la filla menor, més d'acord amb la meua edat.

–No senyora, jo venc a veure don Eduard.

La senyora, una mica confosa, m'explicà que no sabia com el trobaria perquè era al dentista i això podia ésser un problema...

La vaig tranquil·litzar, dient-li que ell m'havia cridat.

Quan Valentí arribà, em va rebre ben amatent i vaig saber la causa de la seva cita. L'havien nomenat per a formar part d'un tribunal d'oposicions i volia saber fil per randa com anava tot. Vaig comprendre que davant dels clans habituals ell no volia fer un mal paper ni demostrar la marginació soferta. Recordava, segons deien, l'impacte que en el I Simposi de la Secció d'Estudis Clàssics de Ripoll havia causat als forasters la seva comunicació titulada «Presència de la tradició clàssica en la Renaixença catalana» i els comentaris que havia provocat: «Qui és aquest professor?, per què no publica més?»

Quan el juny de 1968 el vaig convidar a noces, s'excusà al·legant que aquell estiu volia fer el «tour» de les filles, residents a França i Anglaterra. En rebre la invitació formal,

el 4 de setembre, m'envià una atenta carta en els termes següents:

Estimada Carme: Moltes gràcies per la seva gentil invitació a la seva boda. M'agradaria molt d'assistir-hi, però per desgràcia un viatge a Mallorca interferiria amb les meves obligacions professionals i també particulars. Acabo de casar una filla que se m'en va a viure a Londres i és justament aquest fi de setmana que em puc despedir d'ella.

La felicito cordialment, i felicito també al que aviat serà el seu marit. La vida és massa complicada i cantelluda perquè un s'hi pugui encarrar tot sol. Cal fer-ho amb bona companyia, i crear-se un món apart per a descansar i oblidar-se del que passa "a fora". Per això s'ha inventat el matrimoni que, quan s'encerta (i estic segur, coneixent-la com la conec, que vostè ho haurà encertat) és un estat que va millorant com més anys passen. Li desitjo, doncs, que en tinguin molts per poder fruir dels goigs d'una unió perfecta.

Saludi al seu marit, felicitati en nom meu els seus pares, i compti sempre amb el seu amic

Eduard Valentí

L'escriptor menorquí Màrius Verdaguer fa una reflexió encertada a la novel·la titulada *La isla de oro*: «Els homes i les coses són sempre més bells quan els contemplam de lluny, quan ja pertanyen al passat i els hem perdut». Però en aquest cas no es tracta d'això. El doctor Valentí ha estat sempre present en la meua vida docent. Mantes vegades, davant situacions conflictives, m'he demanat: «I ara, què faria en Valentí?» No oblidant que ell sempre deia que en aquests casos la culpa era del docent i no de l'alumne ja que la formació d'aquell havia d'esser la que prevalgués. Als meus companys, als meus deixebles, en públic i en privat,

sempre l'he lloat. He maleït els anys foscos que m'impediren saber coses per a mi tan importants com ara la seva relació amb Bartomeu Rosselló-Pòrcel a la Residència d'Estudiants, el seu paper d'enllaç entre el mallorquí malaguanyat i Salvador Espriu —a qui també vaig freqüentar—, aleshores distanciat, mitjançant el qual la *Imitació del foc* ostenta la dedicatòria al poeta de Sinera; la seva assistència a l'enterrament del poeta en el petit cementiri del Brull, etc.

Voldria acabar manllevant les seves paraules referides a la primera Universitat Autònoma de Barcelona, escrites uns pocs mesos abans de morir: «Havent estat tan efímera, ha quedat, deia al començament, com un far, com un ideal, com un “mite” orientador i inspirador». Així fou per a mi, Eduard Valentí i Fiol, el doctor Valentí.

Maria del Carme Bosch Juan - UIB

Eduard Valentí Fiol: la petja de la biblioteca

Joan Gómez Pallarès - UAB

Aquesta història comença fa uns quants anys. Amb precisió, el 17 de desembre de 1979. És el dia en què vaig comprar la versió catalana de la *Sintaxi Llatina* d'Eduard Valentí i Fiol, reelaborada (el verb és important) per Pedro Luis Cano, amb la col.laboració de M. Iriarte, M. Llarena i M.D. Moreno i versió catalana de Jaume Medina (Curial, Barcelona, 1979). Jo havia llegit i estudiat, anys abans, la *Gramàtica Elemental de la Lengua Latina* de Valentí i Olivar (Montaner i Simón, Barcelona, 1940) però no havia causat cap sensació ni impressió en mi aquest llibre, més enllà de l'assimilació de dades que em venia de gust conèixer.

La reelaboració en català de la *Sintaxi Llatina* (la segona obra important sobre la llengua llatina de Valentí) va ser tota una altra cosa... Jo feia tercer de Filologia Clàssica, tercer! I el llibre era recomanat per estudiants de COU... per què el vaig comprar a tercer? Perquè tot i que l'havia llegit i estudiat abans, no va ser fins a tercer de carrera, a les classes de Pedro Luis Cano, que em vaig adonar de què significava, en aquell moment, el text. Amb els anys m'he adonat d'altres coses, sobretot relatives a qui el va escriure més que no pas a qui el va reelaborar, però a tercer vaig entendre que no era només una traducció catalana d'una sintaxi normativa... No. En un moment d'efervescència lingüística, en uns anys en que les gramàtiques generativa i transformacional aplicaven mètodes i buscaven com amotllar paradigmes de llengua de canvi a una llengua, la llatina, que no era altra cosa que una successió de fotografies fixes, la gramàtica de Bassols era el gran repositori d'exemples que necessitava. I el feia servir, i tant! Però m'explicava poc. Veia que Chomsky m'explicava algunes coses però no d'altres. I de cop, la reelaboració de Cano per a Curial (en un format ideal: de butxaca i discret, sempre m'acompanyava, i encara ho fa) de la *Sintaxi de Va-*

lentí posava sobre la taula la intuïció lingüística com a base per entendre la llengua llatina. Sense saber massa per què, m'hi vaig sentir còmode de seguida. La meua manera d'entendre el llatí era la mateixa: no sempre podia nomenar ni classificar el que llegia i traduïa, però ho entenia d'una manera intuitiva! Una base descriptiva i d'entomòleg no sempre era imprescindible per arribar a una comprensió de què estava passant al text. Em vaig quedar aquí. Semblarà agosarat que un professional del llatí i del món antic digui això a aquestes alçades de la seva carrera professional (de 1979 a 2015 han passat no poques coses...), però la síntesi entre normativa i observacions metodològiques (les de les pàgines 7 a 12 de la reelaboració em semblen de gran valor) amb base en la intuïció sintàctica, em van fer sentir còmode i bé. Des de llavors, la *Sintaxi Llatina* de Valentí i Cano (em permeto anomenar-la així) sempre m'ha acompanyat.

Però la història no acaba aquí... Jo vaig fer aquesta reflexió a la UAB el 1979 i en Valentí, que va ser un dels professors fundadors dels estudis clàssics a una universitat autònoma que intentava refer la que ell havia conegut abans de la Guerra Civil, havia mort el 1971. No el vaig conèixer personalment, per tant. I, ho confesso, tampoc no m'havia interessat ni preocupat especialment la seva persona, la seva figura. Era un nom sempre present, cert, però perquè en Cano no deixava mai de dir-ne coses.

Gràcies, precisament, a aquesta insistència que, ara ho veig i ho reconec, mai no li agrairé prou, quan ara fa deu anys em va fer una proposició "poc habitual", m'ho vaig pensar dues vegades i, ho vaig encertar: li vaig acabar fent cas. Partim de la base que no sóc amant dels llibres de vell, per així dir, i que Sant Antoni no és el meu lloc preferit de Barcelona, si més no els diumenges. Em costa arribar al contingut dels llibres si sé que han passat per unes quantes mans abans que les meves. És així... però quan en Pere-Lluís em va explicar que una filla de Valentí Fiol, la Montserrat, s'havia posat en contacte amb ell perquè volia ensenyar-li els

llibres de clàssiques que el seu pare havia deixat intactes al pis on vivia la família, vaig girar la cara i el vaig escoltar amb atenció.

Seguia sense saber que el personatge Valentí Fiol m'acabaria interessant molt, però tenia clar el record de la feina que el llibre de la *Sintaxi Llatina* havia fet en el meu desendreçat i poc atent cap gramatical. I ple de curiositat, quan en Cano em va proposar de fer junts l'exploració a la Biblioteca de Valentí, vaig dir que sí. No sé per què va pensar en mi però ho va fer i també li agraeixo aquest detall de generositat.

L'adreça del pis de Valentí era al carrer Camp d'en Vidal, número 16 de Barcelona. I s'ha de dir que el primer intent de trobada amb la Monserrat va ser exactament això, un intent... No va poder acabar venint i no vam entrar. Però si més no, em vaig quedar amb la imatge de la façana de la casa. En aquell moment no vaig processar aquella imatge, però va quedar al meu cap. Hi va haver un segon intent, reïxit: vam poder entrar, em vaig quedar bocabadat amb el forat de l'escala i com es projectava tot l'edifici a través seu (semblaven una escala i uns graons entre finals del neoclàssic i primer barroc...) i quan vam ser al pis, em va sorprendre la distribució interior (m'agrada fixar-me en aquestes coses), la racionalitat i equilibri i la manca d'espais inútils. Ens vam concentrar, però, en el que tocava: mirar llibres! La sorpresa va anar pujant de to perquè hi vaig començar a descobrir una part de l'ànima de l'estudiós Valentí Fiol, que no era altra cosa que una part de la seva personalitat. Era un home curiós, que tenia els interessos repartits en un munt de coses diferents, des de la lingüística indoeuropea reflectida en la construcció del vocabulari llatí (tenia el *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch* de Walde-Hoffmann), passant per variats focus de literatura llatina (Virgili, Lucreci, Ciceró) i acabant en peces clau del llatí dels Cristians (per exemple, el diccionari Blaise). La Montserrat Valentí va tenir l'amabilitat (no cal dir, per la presència de Pedro Luis Cano, que era la

persona clau allà) de deixar-me endur algun llibre que, ara, és amb mi mentre escric aquestes pàgines. Em va sorprendre, també, que els llibres de Valentí no tinguessin ex-libris ni cap signatura. Ja posats, en la recuperació d'una altra part de la seva personalitat, la de l'escriptura personal o les seves marques en els llibres m'hauria agradat conèixer-la. Aquí va quedar la cosa.

Però la història, així estava escrit que passés, no havia acabat. No encara... Quan en Cano va proposar la celebració d'unes jornades de l'àrea de llatí de la UAB que tinguessin com a tema la figura d'Eduard Valentí Fiol, no vaig acabar d'entendre el per què. No era conscient, encara, de la projecció i importància de la seva personalitat perquè havia transcendit poc el cercle de les persones que més l'havien tractat. Va haver de passar aquesta jornada, on hi vaig poder sentir de manera sorprenentment complementària les visions que tots els que van parlar tenien d'ell, per començar a entendre tot el que m'havia perdut arribant a la UAB el 1978 i no abans... Poc podia fer-hi, és clar: la meua data de naixement és la que és i la de l'entrada a la universitat ja va ser prou immadura (als disset...). No n'hi va haver prou. En Valentí ja no hi era, però la jornada em va servir, i de quina manera, per entendre que el seu esperit reposava encara, i amb quina empremta tan personal i intensa, en les persones que l'havien conegut i havien viscut amb ell. Menys vaig entendre, per acabar de ser sincers en aquest relat, que en Cano em demanés de participar... però si jo no havia conegut en Valentí i mai no n'havia estat estudiant! De fet, pensava, l'únic contacte directe que havia tingut amb ell, havia estat el dia que vaig conèixer casa seva i els dos dies en què vaig gravar al meu cap les imatges de Camp d'en Vidal 16.

I a això em vaig agafar. No tenia altra cosa, ja ho sabeu, però també he de dir que el petit fil que vaig poder estirar de l'estada a la biblioteca de l'avi (intel·lectual que vaig tenir i no vaig conèixer), m'ha permès conèixer coses interessants i, potser, lligar una mínima relació entre on i com vivim

i allò que fem i som: la casa com a estat d'ànim. Parteixo de l'experiència (pensava que única, però ara no, ara penso que la de la casa de Valentí lligada a la seva biblioteca i a la *Sintaxi Llatina* en pot ser una altra) que vaig tenir, ja fa anys, amb la lectura de *La casa della vita. Bellezza e bizzarria* de Mario Praz (*La casa de la vida*, trad. Carmen Artal, Barcelona, Debolsillo, 2004). Jo havia passejat vegades per les dues cases més importants que Praz va tenir a Roma, a Via Giulia i a Via Giuseppe Zanardelli. Són zones que m'agraden: la part que va de Piazza Campo dei Fiori i el Palazzo Farnese cap al riu, a l'oest; i la que va de la part nord de Piazza Navona també cap al riu (al nord, en aquest cas), passant per on ara és la casa museu de Praz, travessant el vicolo dei Portoghesi i arribant al vicolo del Leonetto. Palaus, zones, edificis, cases que parlen clarament d'una personalitat: no vaig conèixer mai Mario Praz, però llegint *La casa de la vida* i coneixent per fora els barris i les cases, tinc una petita idea de com era ell. Som molt diferents, ho sé, però em provoca admiració aquesta manera de construir i explicar una vida també a base de petits detalls que poden passar inadvertits a vegades.

Amb Camp d'en Vidal, 16 i Valentí Fiol em va passar una cosa semblant... Havia de parlar breument de la meua experiència, ho havia de fer davant de gent que havia conegut bé Valentí i què vaig fer? Començar a recordar els detalls de la casa i del pis. Vaig buscar documentació perquè recordava bé l'alè racionalista que respirava el conjunt, sobretot la façana, l'escala i la distribució per peces del pis. I em semblava que la casa era especial. Vaja si ho era... Als lectors que coneixien Valentí i que hi havien estat: tot això els semblarà una collonada, un descobriment públic de la sopa d'all. Cert. Però jo no en sabia res... Res de res, i de cop trobo el plec de documentació i investigació que havia servit a la Generalitat de Catalunya (Direcció General de Patrimoni Cultural) per declarar els habitatges Camp d'en Vidal (Casa Espona) com a Monument Històric de la ciutat de Barcelona!

L'expedient, que he pogut llegir amb cura, és datat de gener de 2001 (les coses de la vida: l'època que Marc Mayer era director general de Patrimoni), i explica amb detall i precisió com aquest solar entre mitgeres va ser construït per Raimon Duran i Reynals (1895-1966). Duran i Reynals, especialment amb aquest edifici, es deixa endur en part per l'empremta i sensibilitat del GATPAC. En efecte, el GATPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Catalana) intenta, al llarg del primer terç del segle XX, posar ordre amb inspiració neoclàssica al garbuix en què s'havia convertit l'arquitectura del país. Duran i Reynals, seguint el mestratge de Rubió i Tudurí i molt influenciat pels seus viatges a Florència, s'inscriu al GATPAC el desembre de 1931, on hi trobarà col·legues com Sert, Torres Clavé, Subirana... Del Noucentisme al Racionalisme seguint les passes de Le Corbusier, Duran rep l'encàrrec de Jaume Espona, el 1933, de construir habitatges en el solar entre mitgeres de l'Eixample que hi ha entre Camp d'en Vidal, 16 i Aribau, 243. Com diu l'expedient, la singularitat del solar, entre dos carrers, determinà la distribució que em va sorprendre: quatre habitatges per planta i accés al centre de la parcel·la (la famosa escala). En l'època, però, de màxim esplendor dels arquitectes racionalistes en la construcció d'habitatges de lloguer, Duran, que acaba la casa l'any 1935, busca un equilibri entre la seva experiència classicista i el seu disseny constructiu racionalista. La frontalitat, l'elegància, la contenció formal de les estructures, barrejada amb les solucions tècniques (parets de càrrega, distribucions interiors, finestres exteriors i arrebossat de les parets), ofereixen un eclecticisme constructiu que no passa desapercebut: la casa que Valentí Fiol va triar, viu a cavall entre la tradició neoclàssica més normativa i la praxi racionalista més ortodoxa. Duran i Reynals (com diu l'informe de la Generalitat) “va ser indiscutiblement una persona atenta a les necessitats del seu temps i d'una ‘modernitat’ que tothom reconeix”...sense

menystenir mai, però, “el tractament classicista... és a dir, les seves preferències classicistes”.

Quan llegia aquesta descripció de la casa que jo vaig conèixer gràcies a una biblioteca; quan pensava en el tipus de llibres que hi vaig trobar; quan recordava la mena de gramàtica que Valentí Fiol i Cano m’havien fet entendre; quan mirava les fotografies publicades de Valentí; quan recordava com l’havien descrit mestres com Martínez Gázquez, Rico, Mayer, el mateix Cano, pensava que per segona vegada a la meua vida estava veient la casa com a metàfora d’una persona, la casa com a reflex de la manera de ser i de l’estat d’ànim d’algú a qui no havia arribat a conèixer personalment. Perquè també som com som pel lloc que triem per viure. I per com l’endrecem I per com l’habitam. I em va semblar que l’equilibri, l’elegància, la finor, la sensibilitat, la intuïció, l’erudició i la modernitat que he anat coneixent (ara sí d’una manera conscient) en l’obra d’Eduard Valentí Fiol eren, també, les de la casa on va viure al carrer Camp d’En Vidal, 16.

Joan Gómez Pallarès - ICAC-UAB - jgomez@icac.cat

Les classes a la UAB: un magisteri fugaç indeleble

Josep M. Brucart – UAB

1. Eduard Valentí, una empremta duradora

És per a mi un gran honor tenir l'oportunitat de participar en aquest homenatge que l'àrea de Filologia Llatina ret a Eduard Valentí i Fiol, un dels fundadors del Departament de Filologia Clàssica de la UAB, avui integrat en el Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana. Quan els organitzadors de l'acte em van demanar un títol per a la meua intervenció, vaig triar *Un magisteri fugaç indeleble*, perquè em va semblar que el contrast que estableixen els dos adjectius reflecteix adequadament la trajectòria d'Eduard Valentí a la UAB i, de retruc, l'impacte de la seva empremta sobre tots els qui vam tenir el privilegi de ser estudiants seus. Que 44 anys després del seu traspàs se li reti un homenatge com aquest justifica de sobres el qualificatiu d'indeleble. Que la seva participació en aquella UAB plena de projectes i d'esperança quedés truncada als dos anys i set mesos explica l'altre terme de l'oposició.

La seva mort, quan tot just acabava de complir 61 anys, va fer que els qui aspiràvem a esdevenir deixebles ens haguéssim de conformar amb l'estatus -no gens menyspreable, però qualitativament diferent- d'estudiants seus. I en el meu cas particular, aquest període va ser extremadament curt: no va arribar a un trimestre (des de l'octubre de 1970 al desembre d'aquell mateix any, quan ja la malaltia el va obligar a deixar la docència a les aules del Monestir de Sant Cugat, que era la seu en aquell temps de la Facultat de Filosofia i Lletres). Altres companys de clàssiques de llavors van tenir la sort de gaudir del seu magisteri més temps i poden parlar de les seves classes amb més coneixement de causa que jo. Potser s'escau mencionarlos, perquè formen

part també de la història d'aquesta Facultat. Tot i que la memòria pot jugar-me alguna mala passada per omissió (estem parlant de fa 45 anys), recordo la Victòria López-Amo -que crec que era l'única estudiant de clàssiques de la primera promoció de la UAB-, la Concepció Piedrafita, la Consuelo Ruiz i en Francesc Font -que eren els de la segona promoció-, i en Josep Maria Yxart, en Juan Carlos Rubio i jo mateix, que vam entrar a la facultat el 1970. D'aquesta tercera promoció, l'únic que va cursar tota l'especialitat de clàssiques va ser Josep Maria Yxart, ja que Juan Carlos Rubio va passar a Filologia Hispànica a segon curs i jo vaig fer el mateix a tercer, enlluernat pels plantejaments de la lingüística teòrica contemporània, dels quals havia tingut primera notícia justament per alguns dels meus professors de clàssiques (les Dres. Bosch i Santiago a l'Institut Joan d'Àustria i el Dr. Cano, a la UAB), i atret per la finesa descriptiva de la *Sintaxis Latina* del propi Valentí, que havíem estudiat a l'Institut i que mostrava com podia fer-se una radiografia acurada de la gramàtica d'una llengua amb criteris formals màximament simples. He de confessar que en aquest manual de Valentí vaig trobar el que no hi havia en els llibres de llengua espanyola del batxillerat que jo vaig estudiar.

2. Una personalitat reconeguda

La presència d'Eduard Valentí va ser un dels motius que em van dur a matricular-me a la UAB i no pas a la UB. Havia tingut la sort de fer el batxillerat superior i el preuniversitari a l'Institut Joan d'Àustria, que comptava aleshores amb un seminari de clàssiques de luxe, amb la Maria del Carme Bosch, que avui he tingut el privilegi de tornar a saludar després de tants anys, i la Rosa Araceli Santiago, que ha estat molts anys col·lega de la facultat. Totes dues, que van ser decisives en la meua formació, m'havien parlat molt elogiosament d'ell. Es pot dir que, a la Barcelona de finals dels 60,

Eduard Valentí era un referent conegut i respectat, amb una presència activa en el món de la cultura i de l'educació.

Així, com a President de l'Associació de Catedràtics d'Institut havia tingut una participació molt destacada en la recepció crítica del nou Pla de Batxillerat Elemental de 1967, presentat pel ministre Lora Tamayo, que generalitzava l'ensenyament mitjà a tota la població. El 7 i 9 de novembre de 1967 va escriure a *La Vanguardia Española* dos articles com a contrapunt no tan optimista a un de previ de Miquel Siguán, que cantava les excel·lències de la nova llei. A Valentí el preocupaven els criteris economicistes que s'estaven instal·lant en el disseny del currículum educatiu i el classisme que significava, en contra dels objectius declarats de la nova llei, l'existència d'un sistema educatiu paral·lel en mans de l'Església, només a l'abast de les classes benestants, destinat a "la perpetuació d'un determinat dispositiu social i econòmic". També manifestava objeccions a la simplificació dels temaris de les assignatures i a l'exclusió en la nova llei del treball personal de l'alumne a casa, tot tement que el resultat fos una davallada important del nivell dels alumnes que havien d'accedir a la universitat.

Més endavant, a l'abril de 1970, quan es va presentar el projecte de Llei General d'Educació del ministre Villar Palasí, que constituïa la reforma més important del sistema educatiu espanyol des de el final de la Guerra Civil, Valentí també va sortir a la palestra per tal de reivindicar una educació pública de qualitat que garantís alhora la igualtat d'oportunitats. En un debat públic en la Facultat de Dret de la UB, celebrat el 30 d'abril de 1970, va manifestar novament les seves reticències davant el creixent poder que la llei atorgava als col·legis religiosos i va denunciar el classisme que suposava l'existència d'un sistema paral·lel al públic.

3. Les classes a Sant Cugat

A la UAB, Valentí va ser sens dubte un dels puntals de la nova Facultat de Filosofia i Lletres, un projecte que li semblava engrescador i que li feia recordar, tot i els evidents condicionants polítics, l'esperit de l'Autònoma d'abans de la Guerra Civil, on ell s'havia estrenat com a professor universitari.

El curs 1971 s'havia d'implantar el segon cicle de la carrera i corrien rumors que potser clàssiques, amb tan pocs estudiants, no accediria a aquest nivell d'estudis. Per aclarir la situació, es va fer una reunió dels membres del departament amb el degà Frederic Udina, on aquest va deixar clar que per a ell el Departament de Clàssiques era una peça imprescindible en el disseny de la Facultat i va garantir els fons necessaris per poder completar les adquisicions bibliogràfiques que havien de donar suport als cursos avançats. Recordo que en tot moment es va referir a Eduard Valentí com la persona que havia de liderar el desenvolupament de l'especialitat.

El respecte i la devoció cap a Valentí eren compartits unànimement pels seus estudiants, malgrat el seu nivell alt d'exigència, que aplicava sense excepció, tot i que el reduït nombre d'estudiants de clàssiques feia que el tracte a les assignatures fos molt personal. De fet, la UAB i la UB havien estat les dues primeres universitats espanyoles en eliminar l'obligatorietat d'un curs de llatí en el primer curs de totes les especialitats de Filosofia i Lletres.

Amb el temps transcorregut sóc incapaç de quantificar el nombre de classes que l'Eduard Valentí em va fer. Probablement no van arribar a una dotzena. Però tinc present encara el seu estil. Crec recordar que traduïem Titus Livi. Ens demanava per torns que analitzéssim petits fragments. En primer lloc, calia tenir una idea clara de l'estructura lingüística de la frase en qüestió. Per tant, s'havia de fer l'anàlisi sintàctica com a pas previ per a proposar la traducció.

Al fil de l'estructura que estàvem tractant, Valentí podia fer preguntes o aclarir aspectes lingüístics. Recordo que tenia una manera d'íctica i molt expressiva de subratllar allò que considerava important i que nosaltres havíem d'apuntar: mentre parlava, feia onejar el seu dit índex.

Un cop havíem esclarit tots els aspectes estructurals, ens demanava que proposéssim una traducció. Si hi havia alguna cosa que no li agradava o que considerava millorable, ell no esmenava directament la proposta, sinó que suscitava entre tots nosaltres un procés a través del qual havíem d'obtenir una versió més reeixida. El recordo com un veritable mestre en aquesta activitat maièutica de progressió cap a una traducció millor. Podíem estar discutint si 'tornadizo' –les classes eren, òbviament, en castellà– s'esqueia millor que 'voluble' en el context que ens ocupava i aquí Valentí demostrava el seu perfil d'humanista integral, el mateix que es pot apreciar en els excel·lents comentaris que serveixen com a suport dels textos que formen la seva *Antología de prosistas latinos* i que eren una eina fonamental per entendre els fragments que traduïem i els contextos en què aquests s'inserien. A mi m'impressionava que, essent abans de tot un professor decantat cap als aspectes culturals i literaris, tingués un domini tan extraordinari dels aspectes pròpiament gramaticals, que eren els que més m'interessaven.

4. Una sensació d'orfandat

Crec que va ser cap al desembre quan Valentí va deixar de venir a la Facultat. La malaltia anava fent el seu camí funest i el professor Pedro Luis Cano, que s'encarregava inicialment de les classes pràctiques dels divendres, es va haver de fer càrrec del curs. Preocupats per mantenir el contacte amb ell, i després d'obtenir el vistiplau dels nostres professors i de la seva dona, la Sra. Petit, vam demanar d'anar-lo a veure. Ens va citar una tarda hivernal a casa seva, al carrer Camp d'en Vidal. Vam assistir-hi la Conxa Piedrafita, la Consuelo Ruiz,

el Francesc Font i jo mateix. Vam estar més de dues hores parlant dels cursos i del futur de la titulació. En cap moment ens va donar la impressió que donés per perduda la batalla per la seva salut, tot i la gravetat de la seva malaltia. De fet, va parlar diversos cops del que fariem quan poguéssim tornar a les classes. Al final de la visita vam dedicar una estona a l'actualitat política. S'havien iniciat els Judicis de Burgos contra setze membres d'ETA i la dictadura mostrava el seu perfil més repressiu. Vam parlar d'un altre llatí, Antonio Fontán, aleshores director del diari *Madrid*. Valentí pensava que el seu col·lega estava fent un esforç lloable per liberalitzar la premsa. Malauradament, Valentí no va tenir ocasió de veure com va acabar l'experiment d'aquell diari, amb el seu tancament governamental el novembre de 1971. La mort li va arribar set mesos abans, l'últim dia de febrer de 1971.

En el seu elogi fúnebre, publicat a *La Vanguardia* el 2 de març de 1971, Josep Alsina, catedràtic de Grec de la UB, que havia fet també docència a la UAB els dos primers cursos, resumia amb aquestes paraules la importància de la pèrdua que acabàvem de patir: "El hombre que estaba llamado, sin duda alguna, a formar toda una generación de universitarios, estuvo marginado, casi abandonado, solo con la compañía de un núcleo de amigos que comprendían perfectamente la enorme valía de Valentí". I no deixava de realçar el seu tarannà lluitador i positiu: "Recuerdo que un día, al hablar de sus interminables viajes, casi a diario, de Reus a Barcelona y de Barcelona a Reus, me confesó: «Fue una suerte para mí. ¡Pude leer tanto, tanto, durante esos años!»".

La sensació d'orfanat que va provocar en els seus estudiants la desaparició del mestre va ser profunda. No debades, com diu Boeci, "*in omni adversitate fortunae infelicitissimum genus est infortunii fuisse felicem*" (*De consolatione philosophiae* 2, 4) ["En totes les batzegades de la fortuna, el pitjor dels infortunis és haver conegut la felicitat"]. El 16 de març de 1971 se li va fer un homenatge pòstum a la UAB. Després d'una missa al Monestir de Sant

Cugat, oficiada pel nostre professor de grec, el jesuïta Josep Vives, es va celebrar una sessió acadèmica que va comptar amb les intervencions dels professors Josep Alsina, Josep Calsamiglia, Francesc Gomà i Martí de Riquer, tots ells implicats en el naixement de la nostra Facultat. Els estudiants també vam tenir ocasió de participar-hi activament: el Francesc Font va llegir un text que havia escrit amb la Concepció Piedrafita, en representació de tots els alumnes. Segons em diu la pròpia Conxa, la idea inicial era que ella també participés en la lectura del text, però no ho va poder fer perquè les llàgrimes no li ho van permetre. I afegeix: “I si ho hagués de fer ara, tornaria a plorar”.

5. La Concepció Piedrafita, un testimoniatge privilegiat

Com es dedueix del que he escrit fins ara, no tots els estudiants d'aquells tres primers cursos de la Facultat de Lletres de la UAB vam tenir el mateix contacte amb l'Eduard Valentí. En el meu cas, va resultar malauradament molt limitat, tot i ser més que suficient per ferme una idea cabal de la seva personalitat com a llatí i com a humanista en el més ampli sentit de la paraula. Aplicant el tòpic medieval atribuït a Bernard de Chartres, per als estudiants joves que ens vèiem com nans tot iniciant-nos en el món de la cultura clàssica, Valentí era el gegant que ens podia portar a collibè per feros veure des de la seva alçada allò que no podíem captar a ras de terra.

La Concepció Piedrafita, a qui agraeixo la seva generosa col·laboració en la redacció d'aquest text, va ser dels qui més va gaudir del magisteri de Valentí a la UAB. Ella recorda aquell any i mig de tracte amb Valentí Fiol (el seu curs li deia així) com un temps en què va finançar per sempre el seu llatí. Va traduir Ciceró i va poder entendre per fi la riquesa d'estratègies i matisos d'aquell orador. No ha oblidat mai les converses privades amb el mestre Valentí Fiol, tot aprofitant

el tracte de proximitat que es donava en aquells primers cursos de la Facultat entre professors i estudiants: “Ens parlàvem en català com dos amics, un amb més anys i molta més saviesa i jo com una persona que descobreix perspectives noves del llatí i, el que és més important, de la vida.” La mort del mestre Valentí Fiol va marcar la vida professional i la vida quotidiana d’aquella jove estudiant que mai va oblidar el seu mestre i amic estimat. Un detall que sempre recordarà és la seva mirada profunda i intel·ligent.

6. Epíleg

Per atzars no favorables del destí, la major part de l’activitat docent d’Eduard Valentí es va haver de desenvolupar en l’ensenyament secundari. Al llarg de més de quaranta anys, i amb una guerra pel mig passada al front del Segre, Valentí va fer classe a instituts de batxillerat de Barcelona, El Ferrol, Santiago, Castelló, Reus i novament Barcelona. En tots va deixar el seu magisteri de qualitat, d’exigència i d’honestetat intel·lectual. L’insigne romanista Germà Colon, que el va tenir de professor de llatí a l’Institut de Castelló, l’ha esmentat en diverses ocasions com un dels artífexs de la seva vocació. I el mateix han fet el filòsof Josep Maria Terricabras o l’egiptòleg Josep Padró, marit de la Concepció Piedrafita, que el van tenir de professor a l’Institut Balmes. Navegant per la xarxa es poden localitzar moltes més referències d’antics alumnes de Valentí que l’esmenten com un mestre entre els mestres. Els seus llibres i materials de batxillerat, publicats per l’Editorial Bosch, han estat de referència durant molts anys. La seva contribució, per tant, ha estat sòlida i extensa.

Però en un país normal, el magisteri de Valentí s’hauria desenvolupat íntegrament en la universitat. Poc abans d’arribar a l’Autònoma, la Universitat de Barcelona ja l’havia incorporat com a professor no numerari. De les seves classes a la Plaça de la Universitat en dona bona notícia Maria del Carme Bosch en aquest mateix homenatge.

La UAB li va oferir la possibilitat d'encapçalar un projecte nou i ell s'hi va incorporar amb entusiasme i dedicació. Malauradament, un altre cop l'adversitat s'hi va interposar.

Amb l'esforç, la saviesa i la dedicació de molts col·legues, l'antic Departament de Filologia Clàssica de la UAB que Valentí va fundar ha arribat a ser el que és avui dia. Estic segur que el professor Valentí estaria orgullós de veure que la seva llavor ha fructificat i que els qui el van succeir no obliden la seva contribució fonamental.

Josep M. Brucart – UAB

Eduard Valentí i Fiol i la seva relació amb l'Institut d'Estudis Catalans

Marc Mayer i Olivé – IEC / UB

Com en d'altres aspectes que són posats de relleu per altres aportacions a aquest homenatge, l'estroncament de la vida del llatísta Eduard Valentí i Fiol en el moment de la seva més fecunda maduresa intel·lectual i científica portà com a conseqüència que tot un seguit de projectes no es poguessin dur a terme, malgrat la clara intenció de ferho per part de Valentí.

Un d'aquests projectes fou sens dubte una col·laboració més intensa encara amb l'Institut d'Estudis Catalans, del qual fou membre i amb qui el lligava una relació de vella data. D'altra banda, la trajectòria mateixa d'Eduard Valentí el mostrava, com a coetani de molts dels seus membres, com a llur company en moltes empreses i esperances anteriors a la Guerra Civil i tallades de socaarel per les seves conseqüències. Una actitud que també mantingué en actuacions posteriors que compartí amb molts dels seus més il·lustres integrants, tal com es desprèn pregonament de la comunicació que li fou feta amb motiu de la seva elecció.

No crec que sigui el moment adient de repetir de nou el que alguns dels que participen en aquesta jornada han enumerat molt millor del que jo mateix ho podria arribar a fer, però resulta indispensable posar de manifest algunes dades biogràfiques per tal d'enquadrar el que ens pertoca tractar. Faré notar, de passada, que les he extretes del currículum original mecanografiat que es conserva al seu expedient de l'IEC, redactat segurament pel mateix Valentí, poc abans de la seva elecció com a membre.

Nat a Pals el 19 de gener del 1910, féu els seus estudis de batxillerat primer a Ripoll i després a l'Institut de Girona entre 1921-1928, estudià Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona. Obtingué la llicenciatura el 1932, i en el curs

1932-1933 ja fou professor ajudant a l'Institut Escola i n'obtingué una plaça de professor encarregat el curs 1934-1935. Fou catedràtic per oposició de l'Institut-Escola Ausiàs March del 1935 al 1939. Paral·lelament fou ajudant de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, l'actual Universitat de Barcelona, que fou, com tot-hom sap, així denominada durant el període republicà per tal de mostrar la seva nova autonomia científica i administrativa. Fou encarregat de curs per oposició de la mateixa Facultat entre els anys 1934-1939.

Els resultats de la Guerra Civil es feren sentir i repercutiren dolorosament en la vida d'Eduard Valentí i Fiol. El trobem, entre els anys 1939-1941 a la ciutat de Ferrol com a professor i en el curs 1941-1942 a Santiago de Compostela. Intenta apropar-se de nou a casa obtenint el nomenament entre els anys 1942 i 1944 a Castelló, tot passant a Reus l'any 1944 on romandrà fins a l'any 1961, quan arribarà a l'Institut Jaume Balmes; essent catedràtic de llatí d'aquest centre el sorprendrà la mort.

Però avui en aquesta casa commemorem una cosa diferent, la seva presència a la nova incipient Universitat Autònoma de Barcelona, on qui escriu aquestes línies el tractà com a ajudant de classes pràctiques des de la tardor de l'any 1970 fins que la malaltia i després la prematura mort de Valentí ho interromperen. L'actual UAB en aquell moment era al monestir de Sant Cugat i ocupava també un edifici adjacent; des del primer moment es va valorar la presència de bons classicistes, i Virgilio Bejarano i Josep Alsina asseguraren el llatí i el grec inicial, fins i tot Bejarano fou el primer vicedegà de la Facultat. Valentí, ja present, i el pare Josep Vives asseguraren la continuïtat d'aquestes matèries, endegada la Facultat i retornats Bejarano i Alsina a la Universitat de Barcelona. El papiròleg Josep O'Callaghan i Anscari Manuel Mundó foren un referent segur en el camp paleogràfic en aquell moment inicial de tants joves professors. No em vull estendre en records, que generalment en actes d'aquest tipus

són més autobiogràfics que altra cosa, però val a dir que l'austeritat no severa de Valentí m'impressionava, el seu tracte amable era sempre cordial i un xic distant i en tenia prou amb poques paraules o explicacions; després, amb un gest que el caracteritzava, i que em feu notar Francesc Gomà, aixecava les ulleres, les deixava sobre el cap i segurament pensava ja en un altra cosa, recordo perfectament aquest gest al despatx de casa seva quan en va tenir prou de les meves respostes a les seves qüestions. No puc deixar d'esmentar, en aquest anecdotari personal, sobretot les xerrades d'Eduard Valentí amb Martí de Riquer, al despatx del degà Frederic Udina i Martorell, on em va tocar seure alguna vegada entre ells dos en funció de l'arribada posterior d'un d'ells i el típic "no es mogui si us plau", cosa que feia que en el sofà del deganat em trobés al mig d'un partit de tennis d'alt nivell intel·lectual, com si en fes de xarxa. Cal que esmenti també aquells viatges a Barcelona en el cotxe oficial de Martí de Riquer, aleshores vice-rector, on es comentava tot el diví i l'humà i jo, naturalment, "mut" en un silenci respectuós. Segurament no sóc només jo qui ho recorda amb enyorança. Mort Valentí el 28 de febrer de 1971 se'n féu un funeral a l'església del monestir de Sant Cugat a les 8.30 del dimarts 16 de març, i un acte de recordació a l'Aula Nebrija en el qual participaren els que més coneixien Valentí; recordo especialment la brillant i humana evocació que en feu Francesc Gomà i l'emoció de Gabriel Ferrater a qui tenia, entre els estudiants, al meu costat.

Tornem però a l'objecte d'aquestes ratlles: la vinculació d'Eduard Valentí amb l'IEC. Valentí fou elegit membre adjunt en un ple de la institució celebrat el 23 de febrer de 1968. El dia 29 de febrer li ho comunicaven per carta signada per Ramon Aramon i Serra com a secretari general i Jordi Rubió i Balaguer com a president de torn de l'Institut. Heus ací la part del seu text que em sembla més important, segons consta en la còpia, amb número de registre 68/32, conservada en l'expedient conservat a l'Arxiu de l'IEC:

“L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, que tothora ha seguit amb gran interès els vostres estudis de filologia clàssica, no volent passar més temps sense testimoniar-vos la seva reconeixença per la vostra transcendent obra científica, en sessió plenària, a proposta de la Secció Filològica, ha acordat per unanimitat de nomenar-vos MEMBRE ADJUNT de la dita Secció de l'INSTITUT.”

La Secció a la qual Valentí s'incorporà fou naturalment la Filològica. La raó que fos elegit membre adjunt, un fet aleshores relativament freqüent, no fou altra segurament que la Secció era completa en aquell moment, malgrat l'edat i l'absència del país d'alguns dels seus més reputats membres. Segons he pogut esbrinar, tot utilitzant la base de dades de l'IEC, n'eren membres: Josep Carner i Puig-Oriol, Antoni Griera i Gaja, Joan Coromines i Vigneaux, Josep Maria de Casacuberta i Roger, Josep Vicenç Foix i Mas, Francesc de Borja Moll i Casanovas, Manuel Sanchís i Guarner, Pere Bohigues i Balaguer i el mateix Ramon Aramon i Serra, que era secretari general de l'IEC. El mes de novembre del mateix 1968 seria elegit Antoni Maria Badia i Margarit.

La incorporació de Valentí fou sens dubte benvinguda i els treballs publicats a *Estudis Romànics* ens fan albirar el que hauria pogut continuar fent Eduard Valentí en el camp científic i en el marc de l'Institut, tot llegint els seus treballs “Carles Riba i la seva traducció de l'Odissea” o bé “L'adaptació catalana de l'hexàmetre en Maragall i en les traduccions de l'Odissea de Carles Riba”. Publicà també al *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* un article molt important: “La composició del primer proemi de Lucreti”.

El discurs inaugural de la Societat Catalana d'Estudis Històrics corresponent al curs 1964-1965 fou encarregat a Eduard Valentí, que parlà d'un dels seus temes predilectes: Maragall i Nietzsche.

Ja des de la seva càtedra a l'Institut de Reus, Valentí pogué continuar fent amb més facilitat "*vita civilis*" a Barcelona i participà amb entusiasme a la promoció dels estudis clàssics, sigui a nivell nacional d'Espanya en el anys 1950-1954, quan fou membre del consell de redacció de la revista Estudios Clásicos, com en el moment de la fundació d'una Secció de la Sociedad Española de Estudios Clásicos a Barcelona, de la qual fou secretari entre 1958 i 1961. Fou en els cursos 1964-1966 professor encarregat de curs a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, on també ho foren Jaume Berenguer Amenós, Pere Pericay i l'inoludable Josep Vergés.

El reconeixement social de la seva tasca fou testimoni també per la seva elecció com a acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. En aquestes mateixes pàgines se'ns parlarà de l'important discurs, *El programa antimodernista de Torres i Bages*, que no pogué arribar llegir i que fou publicat per Pere Bohigas al *Boletín de la Real Academia Academia de Buenas Letras XXXII*, corresponent als anys 1971-1972, amb un elegant elogi pòstum.

El currículum conservat al seu expedient de l'IEC, al qual ens hem referit, ens permet de primera mà, a partir de notícies del mateix autor, seguir la seva biografia i la seva trajectòria científica. En ell consta la seva col·laboració amb la Fundació Bernat Metge, i un aspecte que Valentí volia destacar especialment: la seva presència com a membre de la comissió lingüística de la *Gran Enciclopèdia Catalana*. Un aspecte de l'activitat de Valentí Fiol és la seva voluntat de transmetre la seva llarga experiència docent, que data dels *Cursillos de perfeccionamiento del profesorado*, en els quals participà, l'any 1949 a Santander, en el marc de les activitats de la Universidad Menéndez Pelayo, i es concreta a partir de l'any 1963 en la seva activitat com a tutor de la Escuela de perfeccionamiento del profesorado de Enseñanza Media. Les seves publicacions són un altre element cabdal del seu currículum, on relaciona també les nombroses traduccions

d'altres llengües, diverses de les clàssiques, que féu com a element potser no secundari de la seva tasca docent i de recerca, i també, molt probablement, com a complement del seus ingressos, fent així un treball molt freqüent en aquell moment, que va produir excel·lents traduccions de mà dels millors intel·lectes de casa nostra. No entraré en el tractament de tots aquests temes dels quals s'ocupen altres contribucions d'aquest recull, però no puc estar-me de recordar de nou la seva predilecció per Lucreci i especialment la seva edició, comentari i traducció, en la que es coneix en l'argot del món professional com a Col·lecció Alma Mater, dirigida per Marià Bassols de Climent. Com a estudiant vaig llegir-la amb fruïció, i, com tots nosaltres, també feia servir la seva sintaxi llatina, de vegades d'amagat, un volum que encara sovint m'acompanya. Val a dir, per acabar aquestes poques ratlles de record en la celebració que la Universitat Autònoma de Barcelona li ha volgut dedicar, que la seva petja fou breu però intensa en aquesta institució i m'agrada pensar que potser marcà una manera de fer les coses que encara perdura.

Marc Mayer i Olivé - IEC / UB

Eduard Valentí i Fiol en la RALB

José Martínez Gázquez

UAB - RALB

Joan Lluís Marfany, en su reseña a “E. Valentí Fiol, els clàssics i la literatura catalana moderna”, (Book Review), escribe en el *Bulletin of Hispanic Studies* 53.2 (1976): 170, “Latinista conegut i respectat, Valentí sorprengué el 1962 tots aquells que no el coneixien personalment amb la publicació d’un excepcional article sobre el *Cant Espiritual* de Maragall”. Podríamos añadir que es así no solamente por el estudio en sí, sino también, y no menos importante, por la publicación de la *edició crítica i comentari del Cant Espiritual* en un apéndice acompañado de un facsímil de las versiones escritas por Maragall. Por lo demás, Valentí Fiol dedicó buena parte de sus trabajos sobre literatura catalana a la obra de Joan Maragall. Estos estudios están unidos directamente a su relación con la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.

Coinciden en el año 1962 en la vida de Valentí Fiol su retorno a la docencia en Barcelona y el inicio constatable de su relación con la Real Academia, en cuyo boletín nº XXIX de los años 1961-1962 aparece publicado este primer trabajo con el título “*La gènesi del “Cant Espiritual”*”, importante en su dedicación a la obra del poeta Maragall. El que acaso fue su último trabajo, dedicado también a Maragall y su relación con el obispo Torras i Bages, titulado “*El programa antimodernista de Torras i Bages*”, aparece diez años más tarde en el boletín nº XXXIV de 1971-1972, ya después de su fallecimiento.

El hecho de aparecer estos trabajos en el boletín documenta fehacientemente que Eduard Valentí Fiol tenía en gran consideración la labor de la Real Academia y que esta institución y los académicos del momento estiman importantes sus aportaciones científicas y consecuentemente lo juzga-

rán digno de proponer su candidatura para ingresar en esta docta corporación.

Así consta en las Actas sucesivas de las sesiones académicas de los años 1969 y 1970. En el acta de la sesión de la RABL del día 20 de febrero de 1969, consta que el secretario da cuenta de haber recibido, tras la proclamación de vacantes de académicos de número hecha en la sesión anterior, las siguientes propuestas para ocupar las vacantes a favor de: don José Manuel Blecua Teijeiro, de don Luis Ventura Monreal Tejada, de don David Romano Ventura, de don José Romeu Figueras, de don Octavio Saltor Soler, de don Carlos Seco Serrano, de don Eduardo Valentí Fiol en sustitución de don Joaquín Carreras Artau (medalla X), a propuesta firmada por los señores don Felipe Mateu Llopis, don Pedro Bohigas y don José Alsina, a la que se adhieren los señores don Mariano Bassols, don Jorge Rubió, don Antonio Mª Badía Margarit, don Juan Vernet, don José Mª Calvo y don Antonio Vilanova.

En la sesión del día 24 de abril de 1969, consta que los ponentes designados al efecto leen y entregan el informe relativo al curriculum y la obra de los srs. Monreal, Valentí, Romano, Seco, Blecua y Saltor, propuestos para académicos de número.

En la sesión del 29 de octubre de 1970, el sr. Bohigas da lectura al texto escrito del informe relativo al discurso de ingreso del Sr. Valentí y se le designa para que de la respuesta a su discurso en la sesión de ingreso del nuevo académico electo y le de la bienvenida en nombre de todos los Académicos.

Apenas unos meses más tarde, en la sesión del día 4 de marzo de 1971, el Sr. Presidente expresa su sentimiento por el fallecimiento del académico numerario electo don Eduardo Valentí Fiol, al que se suman todos los académicos. Acto seguido el Sr. Presidente declara nuevamente la vacante de don Joaquín Carreras Artau que debía ocupar el fallecido.

En la sesión del día 18 de marzo de 1971, se da lectura a la propuesta para académico de número a favor de D. Miquel Tarradell y Mateu en la vacante de don Joaquin Carreras Artau, que E. Valentí no había llegado a ocupar.

No habiendo llegado a leer su discurso de ingreso en la Academia, su discurso fue publicado en las páginas 9-26 del número XXXIV del bienio 1971-1972 del Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona con el título "*El programa antimodernista de Torras i Bages*". Pere Bohígas, que tenía el encargo de dar la respuesta académica en la sesión de recepción del académico electo, redacta una elogiosa evocación de la figura y la obra de Valentí Fiol, que precede al texto, en la que subraya los elementos de interés y las aportaciones del trabajo que le debía haber abierto las puertas de la Academia como académico numerario. Pere Bohígas hace hincapié en la amplia y polifacética cultura de E. Valentí basada en su profundo conocimiento del mundo clásico, que puso al servicio de los muchos ámbitos de trabajo en los que centró sus intereses: no solo la enseñanza, a la que dedicó la parte principal de su vida profesional, y el análisis de la cultura catalana desde el punto de vista de un filólogo clásico integral -había confesado que le habría agradado dedicarse de lleno a la filología griega-, sino también el estudio de las lenguas y culturas inglesa y alemana, que llegó a conocer en profundidad, como demuestran sus copiosas traducciones de textos de esas lenguas.

Pere Bohígas analiza con más detalle el interés de Valentí por las relaciones de Torras i Bages y Maragall, ya que constituye es el tema del que debía ser su discurso de entrada en la Real Academia. Después de hacer una presentación de la concepción de Torras i Bages sobre lo que debía constituir la esencia del catalanismo cristiano presente en su obra, *La tradició catalana*, en la que se reunían sus artículos sobre esta problemática, se centra de manera particular en la relación de Maragall y el obispo Josep Torras i Bages, capítulo que considera de "*critica molt aguda*" por parte de E.

Valentí. Ambos mantenían una relación personal cercana pero sus visiones encontradas a propósito del análisis de los hechos de la Semana Trágica de Barcelona de Julio de 1909 y los distintos artículos, que ambos habían publicado en la prensa del momento sobre estos sucesos, con visiones encontradas, les comportaron un alejamiento intelectual, e incluso físico, que se mantuvo hasta apenas los últimos meses de la muerte del poeta. Por su indudable interés reproducimos este texto entre los trabajos de esta Jornada docente.

Y para acabar lo haré tomando prestadas las palabras finales de Pere Bohíguas en relación a la entrada de E. Valentí en la Real Academia: *"També aquest discurs era una prometença d'importans estudis que havien de venir després, i ens fa doblement dolorosa la pèrdua del qui havia d'esser el nostre company d'Academia, esdevinguda quan tot feia pensar que la seva excepcional preparació, feta durant tants anys, i una lucidesa, una sagacitat i unes facultats crítiques poc comunes, començaven a donar els fruits d'un treball fet amb entusiasme i amb il·lusió"*.

Dejamos así constancia de los 10 años de relación más estrecha del prof. Eduard Valentí Fiol con la Academia de Buenas Letras de Barcelona que, acaso sea inconsciente, pero sin duda significativo en la obra de nuestro autor, se inician y cierran en el estudio y dedicación a la obra de Joan Maragall.

Añadiré para finalizar que la Real Academia ha querido añadirse a este merecido recuerdo del que fue académico electo y así lo ha hecho constar en el Acta de la sesión académica del 15 de febrero de 2015.

*[In Memoriam]*⁹⁰

† EDUARD VALENTÍ

Amb profund dolor encapçalem amb aquestes ratlles el treball que hauria hagut d'obrir les portes de la nostra corporació a Eduard Valentí. Una cruel malaltia ens l'ha arrabassat en plena maduresa, quan podíem esperar els millors fruits del seu privilegiat talent. Perquè Eduard Valentí no fou home precoç ni tingué impaciència per donar-se a conèixer. Durant molts anys es preparà i adquirí una sòlida cultura humanística, antiga i moderna, com poca gent ha assolit. Es llicencià en filologia clàssica a la Universitat de Barcelona i fou professor de llatí en diversos instituts de segon ensenyament de l'Estat i darrerament en el Jaume Balmes de Barcelona. Això l'obligà durant alguns anys a un treball fatigós, però de gran eficàcia educativa, com ho demostrà amb els seus textos escolars, que tingueren excel·lent acollença. La docència anà acompanyada de treballs editorials, que, per a un esperit obert com el de Valentí, no eren dispersió, sinó finestres obertes a camps diversos i no sempre als més afins a la seva mentalitat. D'altra banda, en fixar-se ja el seu lloc de treball a Barcelona, pogué disposar millor del seu temps i lliurar-se aleshores a l'estudi de llengües i literatures modernes, especialment de l'alemanya i l'anglesa, que arribà a conèixer a fons. Valentí, doncs, esmerçà una part important de la seva vida en un treball de formació; la impaciència no li féu anticipar obres immatures, i quan començà a fer públics els resultats de molts anys de preparació i de recerca era ja mestre. Els primers fruits del treball de Valentí vingueren tard, però foren fruits assaonats, producte d'una cultura poli-

⁹⁰ Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona 1972, vol. XXXIV 1971-1972, pp. 5-8.

facètica que li permeté abordar problemes complexos i examinar-los en tots els seus caires.

En el camp de la filologia clàssica, Valentí col·laborà amb diverses entitats espanyoles que s'hi consagraven. De 1950 a 1954 fou membre del comitè de redacció de la revista “Estudios Clásicos” i col·laborà activament a la revista “Emérita”. De 1958 a 1961 fou secretari de la secció de la “Sociedad Española de Estudios Clásicos” a Barcelona; fou encarregat de curs de la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona entre 1964 i 1966, i darrerament ho era a la Universitat Autònoma de Sant Cugat. Fou també membre de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, assessor de la comissió lingüística de la Gran enciclopèdia catalana i, des de 1968, membre adjunt de la Secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. La seva formació clàssica féu especialment valuosa la cooperació de Valentí a les tasques d'aquestes entitats.

Entre les seves publicacions en el camp dels estudis clàssics cal recordar importants recensions d'edicions i d'estudis d'autors llatins. Ell preparà edicions de Ciceró, Cèsar, Lucreci i Sèneca. Dintre de la col·lecció de clàssics de la Fundació Bernat Metge publicà les Tusculanes i els Deures de Ciceró, amb la traducció catalana. Lucreci l'atragué de faisó especial, i són testimoni d'aquest interès els comentaris que escriví sobre obres que tracten d'aquest autor; l'edició del poema De la naturaleza, amb text llatí i traducció castellana, dintre la “Colección hispánica de autores griegos y latinos” (Barcelona, 1961), i la comunicació “Poesía y verdad en el De rerum natura”, presentada al segon Congrés d'Estudis Clàssics de Madrid en 1964.

Però Valentí no esguardà l'Antiguitat exclusivament amb ulls de filòleg, amb tot i que, segons confessió pròpia, li hauria abellit de dedicar-se de ple a la filologia grega. L'ambient cultural en què vivia li oferí un camp de recerca poc fressat, en el qual -crec jo- col·lí els fruits més originals del seu talent. Al principi potser només es tractava d'un perllon-

gament dels estudis clàssics amb aplicació al fet cultural català. En foren fruit treballs com “Carles Riba humanista” (Papeles de Son Armadans, 1961), “Carles Riba i la seva traducció de l'Odissea” (Estudis Romànics, IX, 1961 [1966]), L'adaptació catalana de l'Hexàmetre en Maragall i en les traduccions de l'odissea de Carles Riba (Estudis Romànics, XI, 1962 [1967]) i “Maragall y los clásicos” (Actas del XI Congreso Español de Estudios Clásicos, 1964). L'interès de Valentí per Maragall s'intensificà i motivà la publicació de dos treballs fonamentals, que han renovat la idea que d'aquesta figura havia propagat un sector de crítica, basada solament en alguns aspectes de la seva poesia i sense haver pres en consideració el conjunt de la documentació que posseïm sobre tota la seva obra. Al Butlletí de la nostra Acadèmia, dels anys 1961-1962, Valentí publicà una edició crítica del Cant espiritual, que ens féu conèixer de forma completa el procés de la seva elaboració i ens revelà el drama espiritual de Joan Maragall —amb el seguit de dubtes que comportava— abans d'arribar al seu desenllaç harmònic. Maragall fou un esperit agitat; la seva fe i la seva ortodòxia sofriren crisis, i per comprendre'l cal interpretar-lo amb la sagacitat i profunditat de Valentí, i dur la recerca més enllà de l'obra literària. Les línies de força que impulsaven l'esperit de Maragall ocasionaren paradoxes, i en fou una l'atractiu que sentí per Nietzsche, no gens superficial, com ha demostrat Valentí en el seu fonamental article “Juan Maragall modernista y nietzscheano”, publicat a la Revista de Occidente de 1968. Aquest article, tot de primera mà, és una valuosa aportació al tema del coneixement de Nietzsche a Espanya, amb aportació de dades noves que demostren d'una banda que l'interès de Maragall envers Nietzsche no fou epidèrmic, com havia dit Eugeni d'Ors, i d'altra banda que Maragall modificà en el transcurs del temps les seves idees sobre l'aplicació de l'ideari nitzscheà a la política, el qual s'expressà de molt diverses maneres en les seves principals creacions literàries, però sense que mai no quedés

ofegat el barbre mite que l'havia fascinat en els anys de la seva joventut. Aquest article de la Revista de Occidente n'anunciava d'altres. Valentí no exhaurí el tema, però tingué temps d'acabar un gran estudi sobre els orígens del modernisme a Catalunya, que havia de presentar com a tesi doctoral a la Universitat Autònoma de Sant Cugat del Vallès, i, si no estem mal informats, serà publicat per aquest centre. Així mateix, els estudis de Valentí sobre el modernisme no es limitaren als aspectes purament literaris o artístics, sinó que s'endinsaren també en el moviment ideològic. Això enriqueix considerablement l'aportació de Valentí al coneixement de l'ideari català i espanyol de finals de segle. De la seva competència per a tals estudis n'és una prova el treball que pòstumament publiquem en aquest volum.

És molt possible que, de no haver-lo sorprès la mort, Valentí l'hauria revisat i potser n'hauria matisat alguns judicis. El discurs fou escrit amb presses, motivades pel venciment de termes reglamentaris, quan la malaltia de Valentí estava ja molt avançada i les seves forces havien minvat considerablement. Això pot explicar el caràcter fragmentari dels capítols que el componen. Ell mateix m'havia confessat que mancava un darrer cop de mà al discurs i que volia fer-ne una revisió abans que no anés a la impremta. Amb tot i això, aquest discurs és una contribució remarcable a l'estudi del moviment ideològic de Catalunya a l'època del modernisme. L'actitud del gran bisbe davant d'aquest moviment resta ben clara. Una posició diferent —pensem nosaltres— hauria estat en franca contradicció amb les seves idees, que, com fa observar Valentí, eren molt coherents, i amb el pensament de l'Església d'aleshores. Això no cal oblidar-ho mai en jutjar la figura de Torras i Bages, perquè aquest, per damunt de tot, fou home d'Església i com a tal actuà tota la seva vida. Per tal motiu les seves inclinacions polítiques estaven sempre condicionades per unes premisses eclesials, que responien a conviccions i a sentiments molt purs. Deixant de banda, però, judicis de valor, en els quals poden influir idees personals,

no podem negar l'interès dels temes que tracta Valentí i la seva competència en la manera de tractar-los: la posició de Torras i Bages davant del positivisme de Renan, del qual, per aquells anys, es feia ressò Pompeu Gener; la posició del bisbe Torras respecte de les doctrines filosòfiques de Xavier Llorens, que, en opinió de Valentí, foren de malfiança, encoberta per l'afecció del deixeble al mestre; les pàgines magistrals consagrades a La tradició catalana —obra amb grans febleses, més important per la influència que ha exercit i per la significació que se li ha donat que pel seu valor intrínsec—; l'actuació del bisbe Torras com a consiliari del Cercle Artístic de Sant Lluc, pàgina d'admirable lucidesa, i la interpretació de la Setmana tràgica per Torras i Bages i la reacció de Maragall, capítol de crítica molt aguda, però amb alguna apreciació que pot ésser discutida. Certes idees del bisbe Torras ja eren discutibles en el seu temps, i, en llur conjunt, encara ho són més ara, però sempre m'han colpit la integritat moral d'aquest home i la força i la puresa dels seus sentiments religiosos. Per això no crec que les idees d'amor i de pietat per als perseguidors que figuren a La glòria del martiri, la pastoral feta a arrel de la Setmana tràgica, siguin només un "element formal i accessori", bé que estic d'acord amb Valentí en la manera d'interpretar la reacció del bisbe davant dels fets del juliol de 1909, i cregui que els articles de Maragall sobre aquest esdeveniment no degueren ésser del seu gust.

També aquest discurs era una prometença d'importants estudis que havien de venir després, i ens fa doblement dolorosa la pèrdua del qui havia d'ésser el nostre company d'Acadèmia, esdevinguda quan tot feia pensar que la seva excepcional preparació, feta durant tants anys, i una lucidesa, una sagacitat i unes facultats crítiques poc comunes, començaven a donar els fruits d'un treball fet amb entusiasme i amb il·lusió.

PERE BOHIGAS.

Mi adios a Eduard Valentí*(La Vanguardia, 2/03/1971)*

Josep Alsina Clota (†) - UB

Eduard Valentí no está ya entre nosotros. Esa cruel enfermedad que lo ha tenido postrado durante casi un año ha hecho triste realidad lo que semana a semana, día a día, nos temíamos todos cuantos le amábamos ¿Podremos imaginar, calibrar en todo su alcance, lo que representa el vacío que deja su persona? Valentí era una figura universal. Era un humanista en todo el más amplio sentido del término. Su espíritu inquieto se interesaba por todos los valores de la cultura. Estaba atento, con mirada penetrante, a los latidos del mundo de hoy sin marcar fronteras en sus intereses culturales.

La entereza espiritual de un hombre se mide por la forma en que afronta la proximidad de la muerte. Yo no puedo dejar de pensar en las visitas que le hice en los últimos meses de su terrible dolencia. Valentí me recibía con su sonrisa un tanto escéptica, porque no ignoraba, o al menos entreveía, que se hallaba cerca del fin. Y, sin embargo, pese a la profunda tristeza que me inspiraba el saber que muy pronto no estaría entre nosotros, salía reconfortado de su casa, tras mi visita. Porque nunca dejó de trabajar, ni siquiera en los últimos momentos. Llegabas junto a su cama. Varios libros estaban esparcidos en torno. Las últimas novedades en filosofía, en poesía, en filología estaban al alcance de su mano. O el manuscrito de lo que debía ser su tesis doctoral, que Valentí concluyó pocas horas antes de su muerte.

Me sentaba junto al amigo querido. Y era él quien hablaba, quien no paraba de hablar. Pero no hablaba de su enfermedad, de sus sufrimientos. No hacía de su persona el centro de la conversación, cuando hubiera sido un hecho normal, un hecho comprensible. No. Sus palabras, certeras, lúcidas como siempre, hacían referencia a todo, menos a su persona enferma: La Universidad, que le preocupaba honda-

mente; los estudiantes; los trabajos que tenía entre manos, y a los que daba los últimos toques; hablaba de poesía o esbozaba una teoría sobre un punto concreto del trabajo que le estaba ocupando en aquel momento. Y yo escuchaba, atento, absorto. E imaginaba el profundo vacío que dejaría entre nosotros...

Conocía a Valentí hace relativamente pocos años. Unos doce. Él estaba entonces en la plenitud de su madurez intelectual. Yo era un bisoño profesor universitario. Conocía algunos de sus trabajos, sobre todo sus versiones de Cicerón y de Lucrecio. Pronto nos fue uniendo una entrañable amistad. Yo le respetaba profundamente, y ese respeto fue aumentando a medida que las tareas comunes nos fueron acercando. Y me consta que el también, a su vez, me concedió su afecto.

Muchas cosas nos unían, a pesar de la diferencia generacional que nos separaba. Nos unía, por ejemplo, el hecho de que compartíamos el amor hacia Ripoll, donde Valentí, por esos azares del destino, había vivido sus años adolescentes. Yo ignoraba este hecho, esta circunstancia. Pero un día, por casualidad, recayó la conversación sobre sus años mozos, y Valentí me hizo saber que guardaba un imborrable recuerdo de su juventud transcurrida al pie del Pirineo, en mi pueblo natal. Todavía recuerdo, en ocasión de un simposio celebrado en Ripoll, la profunda emoción con que Valentí me contaba cómo había recorrido, embargado de pura nostalgia, las calles en las que habían transcurrido sus años mozos... Y ahora. Eduard Valentí ha muerto. Su mente no podrá ya aconsejarnos. Y una sensación de desaliento, de profunda tristeza embarga nuestro ánimo. Tristeza por la terrible pérdida, pero asimismo porque uno comprende cuán injusto, cuán duramente injusto, ha sido su destino. Los años en que más habría podido fructificar su espíritu estuvieron condenados a una dura esterilidad. Primero en Castellón, luego en Reus. Finalmente en Barcelona. El hombre que estaba llamado, sin duda alguna a formar toda una generación de universitarios,

estuvo marginado, casi abandonado, sólo con la compañía de un núcleo de amigos que comprendían perfectamente la enorme valía de Valentí. Y eso despierta una sensación de amargura, de irritación. ¡Estamos tan sobrados de cerebros! y sin embargo, el temple de su ánimo se mantuvo inalterado. Recuerdo que un día, al hablar de sus interminables viajes, casi a diario, de Reus a Barcelona y de Barcelona a Reus, me confeso: “Fue una suerte para mí. ¡Pude leer tanto, tanto, durante esos años!”

Y ahora Valentí ha muerto. Y le lloramos todos, sus amigos, sus discípulos, sus colegas. Hacía tres años que era profesor de la Universidad Autónoma, donde habría realizado una labor estupenda, donde habría podido colmar esa vocación universitaria que no le abandonó jamás, porque era un universitario nato. Y era académico electo de la de Buenas Letras. No podremos asistir a su entrada solemne. Pero al menos nuestro corazón siente, en medio de la profunda pena, un cierto alivio: Se le ha hecho justicia.

Mi último adios al amigo entrañable, al colega querido, al compañero inolvidable. Y mi último adios quiero dárselo con unos versos del poeta a cuya comprensión tanto había contribuido Eduard Valentí :

*Ai, la Mort, i que n'ets d'embellidora! / Aquell teu primer vel,
quan el llençares / damunt de l'hèroe en flor, tots
somriguerem / sota'ls plors estroncats, qu'una serena / va
començà a regnà en el pit i el rostre / del moribond. L'alè
anava i venia / suaument emperesit, fins que esperarem... / I
no tornà... Llavors esclataven / més alts els plors al Cel...
Ell ja no hi era...*⁹¹

Josep Alsina Clota (†) - UB

⁹¹ de Joan Maragall, “En la mort d'un jove” (1895)

Las paraules de saviesa de Eduard Valentí

(«La Vanguardia», 28-II-1976)

Francisco Rico - UAB

En unas celebradas lecciones de Oxford, en 1861, Matthew Arnold se preguntaba quién podría ser el juez adecuado para dictaminar si una traducción se ceñía al lenguaje brioso y “*eminently noble*” de Homero; y respondía, perfectamente serio, que la autoridad más capaz para este dictamen era “*the provost of Eton*”. En los tiempos que corren, “*la proposició no deixa de fer un lleuger efecte grotesc. Tingueu en compte, però, que en un país com el nostre, on la tradició té un gruix tan minso (tot i que la invoquen tan sovint), ens és difícil d’imaginar que una tradició (en aquest cas la humanística) arribi a existir en algun lloc amb una vida tan concreta i tangible que pugui encarnar-se en una persona determinada*”. El comentario es de Eduard Valentí y no acaba de parecerme exacto. Pues nada me cuesta concebir que las mejores virtudes de la tradición clásica lleguen a encarnarse tan nítidamente en un individuo (si no en una institución, al estilo del preboste de Eton), como para convertirlo en árbitro indudable de una cuestión donde entren por igual la lengua antigua y la lengua moderna. Pruebas al canto: para el catalán, “*en un país com el nostre*” y en nuestros días, hasta el verano de 1959, un problema similar al propuesto por Arnold debía fallarlo Carles Riba; entre tal momento y el 28 de febrero de 1971, el veredicto correspondía a Eduard Valentí. Hoy hace, pues, cinco años que lo perdimos. La primera memoria suya que guardo es silenciosa, por excepción: el profesor cruza discretamente hacia el despacho mientras en la sala disparatamos unos amigos de la hija mayor. Luego, la imagen de Valentí se me presenta siempre detrás de las palabras: recuerdo las palabras que decía y, en seguida, ellas me devuelven la figura y el gesto. Eran palabras sabias y sabrosas. Explicaba a Lucrecio con una comprensión tan profunda,

que uno iba asintiendo a cada punto y al final descubría que Valentí lo había conducido precisamente a la interpretación contraria a la entonces de moda: era él quien acertaba a iluminar de veras el poema. Ponía una ilusión de hombre maduro –conjugando limpias evocaciones y razones esperanzadas– en discurrir sobre la Universidad Autónoma, *ut dicitur*, cuando queríamos la calidad de la enseñanza no indigna de las aulas en el claustro de Sant Cugat. Lograba conciliar el distanciamiento con la pasión o la zumba, según conviniera, para contar la tragedia de Verdaguer o las desazones barcelonesas de Americo Castro. Y poseía un sentido de la realidad (no le ofenderé llamándolo “común”) tan macizo, tan entero, que en ocasiones, para no desairar al interlocutor, buscaba excusarlo con disfraz de paradoja. Porque convencía sin herir y como sin querer. Alguno se resistirá a creerlo, pero cuando se alzaba las gafas hasta la frente, pedía turno y echaba a hablar, incluso una asamblea de primer curso, en un primer trimestre, hacía caso a las palabras de Valentí.

Aurea dicta “paraules de l’antiga saviesa”... Ese título lleva uno de los volúmenes más hermosos procurados por él, y fueron las suyas palabras de vieja y nueva sabiduría. Quienes no tuvieron el privilegio de escuchárselas (la estupidez culpable impidió demasiado tiempo que sonaran donde se necesitaban más), alcanzarán un eco espléndido en los escritos que nos dejó. Para empezar, antes que otras páginas, yo les remitiría a los estudios reunidos póstumamente bajo la rúbrica de *Els clàssics i la literatura catalana moderna*: ahí aprenderán cuánto valen la filología, la crítica literaria y la historia (la filología, desde luego, en cabeza), si el que las gobierna es un Eduard Valentí. Hoy hace cinco años que lo perdimos: no nos podrán quitar el dolorido sentir.

**Eduard Valentí i Fiol, record'un humanista
i la seva obra** (*Revista de Catalunya* 76, 1993)

Pedro L. Cano Alonso – UAB

Eduard Valentí i Fiol va morir a Barcelona el dia 28 de febrer de 1971, a seixanta-un anys, amb el temps just de fer néixer dues darreres obres d'un caire ben diferent: la seva tesi doctoral, culminació última, al vell estil ja perdut, de la seva saviesa: i l'especialitat de clàssiques de la Universitat Autònoma –segona universitat autònoma per a ell, que va ensenyar a la primera- de Barcelona. Va ser estimat i admirat pels qui el conegueren. Deixà una obra important i és aquesta obra –una panoràmica no gens extensa amb especial afecte a l'obra didàctica- que vull tractar una mica, sense més motiu que haver tingut l'ocasió de repassar-la, més de vint anys després que ell li donà els últims retocs. I avanço que no faré un treball objectiu; ben al contrari, he volgut deixar lliure l'amistat i el respecte que li vaig professar durante el poc temps que vaig gaudir del privilegi de col·laborar-hi. Al capdavant, la seva obra queda molt per sobre dels criteris que jo pugui utilitzar per comentar-la.

És només un record; només un bon record.

Havia nascut a Pals el 19 de gener de 1910. Tan bon punt va acabar el seus estudis a la Universitat de Barcelona, el 1932, va accedir com a ajudant de l'Institut de la Generalitat de Catalunya i l'any següent va ser de nou ajudant a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, on roman fins el 1935 compartint la docència amb l'Institut-Escola Ausiàs Marc de Barcelona, d'on va ser, primer, professor encarregat de curs per oposició i, a partir de 1935, també per oposició, catedràtic.

A la mateixa època, a l'any 1934, i novament per oposició, havia guanyat la plaça de professor encarregat de curs a la UAB, on romandria fins el 1939. També el 1934 havia aconseguit la plaça de catedràtic a l'institut de segon en-

senyament de Ferrol, la qual li va pertànyer fins el 1941. Ho va ser després de Santiago el 1941-1942; de Castelló de la Plana el 1942-1944; de Reus entre 1944 i 1961; i de l'Institut Balmes de Barcelona des de 1961 fins a 1971.

Al llarg de la seva carrera, va assumir càrrecs i funcions ben variades: ponent a la *Universidad Menéndez y Pelayo*, als cursos de formació del professorat, de Santander el 1949; membre del comitè de redacció d' *Estudios Clásicos*, entre 1958 i 1961; encarregat de curs a la Facultat de Filosofia y Lletres de la Universidad de Barcelona, del 1964 al 1966; tutor de l' *Escuela de Formación del Profesorado de Enseñanza Media*, del 1963 al 1968; membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, entre 1963 i 1971; membre electe de l'Acadèmia de Bones Lletres. L'any 1968, Valentí i Fiol tornà a la seva Universitat Autònoma, a la nova, i hi posà la primera llavor d'estudis clàssics.

Va ser un filòleg, un humanista i un mestre. El seus treballs es mogueren en aquest marc, sense mostrar-se sempre fàcils de classificar. Probablement tot el que ell va fer participa d'aquestes tres característiques.

Va ser traductor distingit de català i de castellà, tant d'edicions fetes o revisades per ell mateix, como de versions destinades a l'escola. El seus gustos personals semblen inclinar-se per la prosa dialèctica i filosòfica, como ara *Dels deures*, *Tusculanes* o la col·laboració que va aportar al *Brutus*, totes per a la Bernat Metge. Va fer diverses aproximacions al *De rerum natura* de Lucreci; i també l'edició i la traducció al castellà de *Medea* i de *Fedra*.

Respecte a *Dels deures*, Valentí ens diu que "és precisament la seva posició marginal en la filosofia, que fa Ciceró interessant i que fa de la seva obra un document magnífic". "La seva obra és la d'un home que *utilitza* la filosofia. La filosofia li forneix com a auxiliar de la seva activitat una sèrie de elements insubstituïbles que en va cercaria en cap altra banda: entrenament de les seves facultats dialèctiques i

d'anàlisi, un ideal humà, principis per a les seves accions.” (I, p.V).

Aquesta interpretació personal que fa de l'obra de Ciceró s'acosta al seu propi pensament partidari de criteris ètics objectius, però trobats i assumits per la pròpia reflexió. Tanmateix, Valentí deixa anar —qui podria saber si voluntàriament?— un xic d'escepticisme quan, després d'explicar que Ciceró havia dedicat l'obra al seu fill per donar-li criteris de comportament, cita un testimoni de Sèneca que el presenta com un “*homo qui nihil ex paterno ingenio habuit praeter urbanitatem*” (I, p. IV: Sen., *Suasor.*, 7, 13). I s'acosta més encara a la intimitat de l'orador quan diu: “Però, tot i això, qui podria mai mesurar la violència immensa que Ciceró va haver-se de fer fins al darrer moment, sol·licitat d'una banda per la consciència del seu deure envers la república, i d'altra per la necessitat que sentia de repòs i pel desig imperiós d'evadir-se finalment d'unes lluites que l'havien turmentat tota la vida?”

Val a dir, aquesta equilibrada dosi de pensament reflexiu, pragmatisme i escepticisme, és de Ciceró o del mateix Valentí? No hi ha resposta, però es possible que els filòlegs —malgrat que l'objectivitat és la seva feina— projectin sovint sobre el escriptors que publiquen una bona part de si mateixos. El cas és que Eduart Valentí i Fiol va afrontar aquesta dicotomia i va patir la intolerància per les seves idees. Però parlem de la seva obra.

En *Les tusculanes* sembla conèixer, i comprendre, el caràcter de Ciceró: “Precisament és en aquest balanceig entre un escepticisme teòric i un dogmatisme pràctic que radica l'originalitar pròpia de Ciceró [...]. Però la veritat és que tan aviat s'inclina cap a l'ètica més rigorosa quan el posseeix el pensament de l'excel·lència de la virtut, com s'acosta a la més temperada, quan considera la seva pròpia feblesa i la de la humanitat en general.” (I. XIII).

Pel que fa al *De rerum natura*, l'edició és especialment acurada, i el seu pròleg, minucios, sobretot en l'aspecte

te biogràfic i en la reconstrucció del text. És una obra impecable, un xic més freda que les seves reflexions sobre Ciceró. Malgrat tot, sorgeix l'apropament a l'autor. El moment de comprensió en què deixa per un moment el microscopi, ja que ha trobat l'ésser humà: *“En cambio a ningún lector del poema se le hará difícil imaginar a Lucrecio como un espíritu emocionalmente desequilibrado, obseso, mal ajustado con su mundo [...] De las páginas del De rerum natura surge la imagen de un hombre violento en sus emociones y en sus creencias, de una vehemencia que choca extrañamente con la dulzura y serenidad del credo epicúreo; un alma atormentada que pugna no tanto para convencer a los demás, como para salvarse a sí misma...”* (I, 26. Col. Erasmo).

De fet, en la primera aproximació, més didàctica, que havia fet a Lucreci, ja l'havia definit: *“Que a esta pasión especulativa se uniera una maravillosa intensidad de sentimiento, y que la conjunción de las dos fuera precisamente lo que le dará su personalidad inconfundible, de esto no era precisa que Lucrecio fuera consciente.”* (p. 42. 1949).

En la dicotomia entre el filòleg i el mestre, en la segona funció, Valentí deixava anar les convencions i deia, entre dades i bibliografies, allò que l'autor feia sentir al lector. Sabia trobar la contradicció humana sota l'obra dels autors. Ho va veure –deia– en Lucreci i Ciceró. Però també en Cèsar: *“[...] el carácter de César había sufrido un cambio significativo. Tantos años de lucha le habían proporcionado una amarga experiencia de los hombres; en el último período de su vida la tendencia que en él parece predominar es el desprecio; sus mismos actos de clemencia están impregnados de este sentimiento [...]”* (Guerra Civil. Libro primero, p. 33).

El rigor de les seves edicions comentades i traduïdes va ser compatible per a ell amb el sentit pedagògic de les versions amb notes, vocabularis o traducció interlineal per a aplicacions escolars. En aquest sentit, fou la prosa enèrgica dels *Discursos contra Catilina* de Ciceró l'obra més popular

que va posar a l'abast del jovent. I es que en les seves edicions i traduccions treballava amb la mateixa naturalitat per als erudits que per al futurs llatinistes, sense traïr el seu rigor. Fruit de la seva col·laboració amb l'Editorial Bosch, diverses generacions de batxillers van seguir a classe el seus –sobretot el seus– llibrets, aquests llibrets de color de rosa que eren populars, quan el llatí podia encara tenir alguna popularitat.

La seva vocació didàctica es manifesta en nombrosos llibres de text, que comparteixen un sentit de la mesura, de l'equilibri entre contingut i objectius, que fan de molts d'ells autèntics *best sellers* d'una especialitat impossible.

La *Sintaxis latina* és un cas inaudit en la difusió de llibres fets per llatinistes o per a llatinistes. La primera edició data de 1945; la darrera, de fa ben poc i fa el número 17. No sé si n'hi ha de rècord de sintaxis llatines al *Guinnes*, però no fóra fàcil disputar-l'hi. Ell la va escriure per al batxillerat, segons diu al pròleg de 1945: “*En la presente edición nos proponemos ofrecer una exposición del sistema sintáctico de la lengua latina, lo bastante sencilla para ser asimilada por los estudiantes de esneñanza media.*” Ben cert és que la va escriure per a ser entesa per tothom, però va posar una quantitat d'informació que la va fer útil per a moltes generacions d'opositors a professor d'institut. La *Sintaxis* de Valentí té la capacitat de mostrar a tothom allò que hi cerca. És també l'obra de capçalera més freqüent entre els professors i els estudiants. Jo mateix en vaig fer una reelaboració a la llum del darrer estructuralisme (Curial 1979, 1987 i 1992). Hom va afegir exemples nous citats i es van reordenar algunes qüestions per posar el llibre al dia i per acostar-la a l'autèntic marc universitari que mereix. Bé, no cal parlar que m'estimo aquesta reelaboració, però la veritat és que el llibre del mestre no ha parat de fer edicions any darrere any, mentra que la versió moderna només n'ha fetes tres. Cal dir –malgrat que fóra millor de fer-ho entre línies– que la *Sintaxis latina* té una altra característica no menys curiosa: ser un llibre inconfés,

atès que molta gent el consulta, però en prefereix citar altres de més voluminosos, germans grans de la *Sintaxis latina*. Sobre la fèrria autoritat dels grans manuals, la *Sintaxis latina* de Valentí i Fiol ostenta una envejable *auctoritas*, que no ve de l'erudició germànica, que mai no va faltar a l'autor, sinó de la modèstia, la claredat i la precisió que va imposar a la seva obra.

Roma Aeterna (1958) és un exemple de com Valentí es manifesta a través de les seves obres menors. És una antologia feta per a l'antic 6è. De batxillerat. Els alumnes havien fet llatí des de segon i això convertia el sisè en un quart curs de llatí. Els alumnes eren formats –em temo que encara ho són- amb mètodes gramaticalistes que retardaven la velocitat en la traducció, i el famós examen de grau, com a prova d'allò que s'esperava dels alumnes, posava exercicis de textos manipulats amb no gens de contingut, però, això sí, amb dues o tres *dificultats* –un ablatiu absolut, un *cum* historic, un infinitiu “no concertat”- tòpiques. Pocs autors podien ser tractats. Tanmateix, el llibre presenta signes de l'estil de l'autor, en la selecció dels textos i en el caire del comentari, i també un sentit pragmàtic que aconsegueix la millor proporció en quantitat, qualitat i comentaris de les antologies publicades: un model de brevetat realista i eficaç. Els comentaris són clars i sistemàtics: sintàctics, semàntics, lèxics i de *realia*. Malgrat que no defugen les qüestions gramaticals, s'inclinen decididament per les lèxiques (ja en la *Sintaxis* parla de la importància de les qüestions lèxiques; en això també es va avançar a la seva època), institucionals i descriptives de la narració; val a dir, per la manera de parlar i de viure de la gent. Així, en el text de Cèsar fa comentaris como ara [...] *al terminar un viaje las naves se dejaban en seco en la playa, como hacen nuestros pescadores mediterráneos...*” (p. 6. nota a I), on es veu la naturalitat a mostrar la continuïtat de civilització entre Roma i el present. Això és una constant en la seva obra didàctica.

En les seves notes es destaca una certa presència discreta i subtil, como devia ser el mestre, de lectures entre línies, que distingeix els intel·lectuals de l'època. Els seus comentaris a la conquesta de Britània per Juli Cèsar –rics en descripcions marineres i logístiques– deixen anar observacions personals que descriuen la psicologia d'un tirà qual-sevol. Vegem-ne algunas. “*César poseía como nadie el arte de captarse los ánimos con palabras amables dichas en un momento oportuno*” (p.7, nota a Gall. 5.2) descriu l'encant manipulador del demagog; “*César supo cómo explotar las disensiones internas de los pueblos galos para reducirlos a su voluntad*” (p. 8. n. a 5.3) descriu la capacitat de descobrir i aprofitar les febleses alienes, i critica la falta de cohesió entre els que tenen interessos comuns, com també ho repeteix més endavant (p. 10 n.a. 5. 6; 21, n. a 5. 20); “*a pesar de que la Galia estaba oficialmente sometida, muy pocos de entre sus jefes eran merecedores de la confianza de César*” (p. 9, n. a 5. 5) el descriu com a distant i malfiat; “*se esperaba sacar grandes provechos materiales de la expedición a Britania y un gran número de comerciantes y aventureros se había unido a los expedicionarios en naves fletadas particularmente*” (p. 12 n. a 5. 8) al·ludeix a la seva habilitat per a trobar el suport del capital i la iniciativa privada.

També al text de Ciceró –la primera *Catilinària*– d'aquesta antologia es poden trobar pinzellades ideològiques, com ara “*Cicerón no quería que el senado tomara ninguna medida contra Catilina antes de haber hecho evidente su culpabilidad: hubiera sido anticonstitucional y, por tanto, contrario a las ideas de Cicerón*” (p. 38, n. a 8. 20). El tema de la constitució romana –d'alguna constitució calia parlar– el va tractar anys després de manera monogràfica. En la mateixa línia: “*Cicerón prevé las consecuencias que puede acarrearle su celo en defender la seguridad pública*” (p. 39, n. a 9. 22): o també al·ludeix a la desmitificació dels interessos polítics, “*todos los que esperaban que un cambio de*

gobierno había de favorecer sus intereses, deseaban más o menos abiertamente el éxito de Catilina" (p.43, n. a 12. 30).

Aquestes mínimes excursions, perdudes en les notes didàctiques del seu text, arriben a la mordacitat en els comentaris a Livi (p. 47 i ss.) on destaca, sobretot, l'objectiva precisió històrica de les descripciones geogràfiques i logístiques. Així, la famosa *fides punica* era un tòpic: "*A juicio de los romanos (como es de suponer poco imparciales en esto)* [...]" (p.50. n. a 21.4). Certs actes d'heroïtat, que la formació *nacional* havia tret de context, els va fer tornar al seu lloc: "*La quema de las riquezas y el suicidio colectivo es un final típico de las ciudades ibéricas, que sucumben después de defenderse hasta la desesperación. Los numantinos ofrecieron el mismo espectáculo a los romanos*" (p. 59, n. a 21. 24); i també amb tarannà desmitificador: "[...] *estas palabras demuestran que ni la ciudad fue del todo arrasada por el incendio, ni los saguntinos pudieron destruir todas sus riquezas; tampoco pudieron morir todos ...*" (p. 60, n. a 21. 15).

Quan passa als textos en vers, esdevé, sobtadament, lacònic i distant. Només en Ovidi, en la tercer *Tristia* sembla un moment continuar un vers quan diu: "*de los muchos amigos que tenía, solo unos pocos acudieron a acompañarle en tan amargo trance*" (p. 91, n.a 1.3.16); i en parlar de la dona que no vol deixar el seu home: "*se rindió*"; "*se dice del soldado que se entrega como prisionero [...] era útil que la esposa permaneciera en Roma, para defender los intereses del desterrado.*" (p. 96, n. a 1.3.88).

Malgrat que no és possible comentar tota la seva obra, val la pena de donar un cop d'ull a un petit article que va publicar el 1950 i que manté tota la seva actualitat⁹²: *La traducción en la metodología del latín*. En aquesta obra es queixa amb moderació dels excessos de gramaticalisme que

⁹² I continua vigent en 2015!

patien –com deia abans- els alumnes de llatí, el quals, després de entre cinc i set anys, encara no havien après de llegir directament un text de Virgili o Ciceró. Vegem un seguit de declaracions que es comenten per si mateixes: “[...] *el alumno [...] se encuentra ante las lenguas muertas en la misma situación que ante una viva [...]*” (p. 30); “[...] *el diccionario [...] es indudable que hasta los cursos más avanzados el alumno no puede utilizarlo...*” p. 33); “[...] *no creo desde luego en la llamada ordenación lógica [...] conviene que el estudiante se habitúe cuanto antes al ritmo de la frase latina.*” (p. 33); “[...] *la retroversión [...] es indiscutible su utilidad [...]*” p. 35). Una bona part dels consells d’aquest article encara s’haurien de portar a terme, si quedessin alumnes de llatí, una llengua morta –probablement assassinada- pels qui més se l’estimen: els professors de la matèria.

El filòleg –malauradament també desaparegut– Antoni Comas va aplegar els articles de Valentí en *Els clàssics i la literatura catalana moderna*. Traduïts al català també els que havien estat fets en castellà originalment, hi són classificats en dos blocs que representen dos temes generals que interessaren el mestre: *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (ps. 13-120) i *Literatura i ideologia en temps del modernisme* (ps. 121-240). En el segon bloc, que inclou tres articles, dos de dedicats a Joan Maragall i un a Torras i Bages, avança temes que seran objecte de la seva tesi i queden com a mostra del temps que portava interessat per aquesta investigació. El primer bloc inclou altres treballs sobre Joan Maragall i Carles Riba. En els seus articles, com en les edicions, com en els treballs didàctics, sempre dintre l’habitual meticulositat filològica, torna a reflectir la seva preocupació per l’actitud humana, especialment quan parla de Riba: “Tenim en Riba un gran poeta que, espontàniament i en una mesura superior a qualsevol altre escriptor hispànic (i no excloc els del Segle d’Or), s’ha enfrontat amb l’antiguitat clàssica amb plena consciència del que aixó comportava, i prenent els antics com unes coordenades sobre les quals pogué definir-se ell i la se-

va experiència, tant humana com artística" (1972, p. 85); i també: "[...] començava per restablir i reafirmar la vigència de l'obra com a entitat única i autònoma, i això el feia humanista en el sentit més gran d'aquest terme [...], no semblava que sofrís de l'antinòmia entre la filogia i la poesia..." (*ib.*, p. 81).

Eduard Valentí és també el nom il·lustre que hi ha sota el Jordi Lombard que signa *Aurea dicta. Paraules de l'antiga saviesa*, amb un títol inspirat en Lucreci. L'obra aplega una important col·lecció de dites i proverbis llatins. Hi ha qui diu que la raó d'aquest pseudònim va ser una respota de l'autor al fet que li traguessin una de las dites de la col·lecció, precisament aquella de sant Jeroni que diu: "*Omnis diues aut iniquus est aut heres iniqui*". La realitat és que aquesta dita no consta en l'*Aurea dicta* i sí, per exemple, al *Diccionario de expresiones y frases latinas* de V.J. Herrero (1980).

El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos és la seva obra pòstuma, la tesi que va escriure, en part, ja greument malalt i que va acabar pocs dies abans de morir. Aquí va demostrar dues coses essencials per a comprendre la seva trajectòria: la voluntat que va acompanyar toda la seva vida, i la vocació de treballar sobre la cultura catalana. Aquesta obra situa el modernisme català en el context del modernisme hispànic, amb una atenció al modernisme religiós i el catolicisme liberal. Parla del nou espiritualisme a Espanya i de les característiques del modernisme religiós. Dóna una atenció especial a Clarín. Passa a referir-se als antecedents polítics i ideològics amb una especial atenció a Balmes, i a Xavier Llorens i Barba. Després dedica un capítol a la ideologia de la Revolució de Setembre i a Valentí Almirall. "L'Avenç", i la seva repercussió per reflectir una consciència de generació i l'aparició del modernisme, és un altre punt d'atenció; i especialment les èpoques que passà la revista juntament amb els canvis en l'evolució del pensament autonomista, les actituds davant la literatura castellana; l'es-

tudi de l'última època de "L'Avenç" li permet de referir-se a la renovació del teatre i l'entrada d'Ibsen a Barcelona, així com dedicar un espai a Jaume Brossa. Estudia després les postures anti-modernistas, amb Torras i Bages i les idees de religió i estat que representa; la seva visió de la tradició. Ens parla també del Jocs Florals i la maçoneria. Pel que fa al modernisme artístic, trobem referències a l'arquitectura – Gaudí-, a la pintura barcelonina a Madrid, a Joan Llimona i a la crítica d'art de Raimon Casellas. Acaba tractant de la primera síntesi de Santiago Rusiñol, Josep Soler i Miquel i Joan Maragall. La tesi de Valentí es pot resumir amb les seves pròpies paraules: *"Es posible, no sólo distinguir entre modernistas y antimodernistas, sino descubrir y explicar los mediadores que actúan entre ambas posiciones."* Al llarg de l'obra defineix el modernisme como una mena de *progresismo conservador* i explica la paradoxa dient que *"es la actitud que pretende conservar algo (en este caso Catalunya o su cultura) insuflándole modernidad"*. *"Esto implica la existencia de dos extremos, que siempre amenazan confundirse con lo exterior: Maragall escribiendo artículos reaccionarios en El diario, los avencistas radicales predicando doctrinas que parecían perderse en un vago internacionalismo. Pero el tono empleado por unos y los otros no admite confusiones. Ningún tradicionalista podría tomar a Maragall por uno de los suyos, por conservador que fuera el artículo que escribiera, y ningún auténtico revolucionario podía hacerse ilusiones sobre el diletantismo literario o filológico de un Cortada o un Brossa."*

Potser el millor mestre de llatí és un professor anònim de qualsevol poble, que no ha fet altra cosa que ensenyar els seus deixebles i mai no sabrem res d'ell. Mentrestant, Eduard Valetní i Fiol –humanista i professor- és, si més no, un paradigma ben distingit. Als instituts dels anys quaranta als seixanta, va ser definitivament un luxe: ni més ni menys que un professor que va assumir la seva funció docent com a part de la seva dignitat de filòleg i, coherentment, mai no va

deixar d'investigar i d'oferir els resultats a la comunitat científica. Malgrat la seva predestinació a la universitat, les circumstàncies dificultaren i –en fi– reduïren aquesta activitat a una presència simbòlica, a un principi i a una fi, sense desenvolupament: o, tal vegada, a dos principis: Tanmateix, ni les situacions injutament adverses, ni tan sols la malaltia i una mort prematura, no li van poder impedir que deixés la seva empremta en la història de les universitats catalanes.

Pedro L. Cano Alonso - UAB

Nota final: Les dades biogràfiques que s'esmenten al llarg de l'article, procedeixen del *curriculum* que ell mateix Valentí va deixar redactat. I responen, per ordre d'aparició en l'article, a les referències següents: Marc Tul·li Cicerón, *Dels deures*, text revistat, pròleg i traducció (Fundació BM, 1938-1946), dos volums; *Tusculanes*, text revisat, pròleg i traducció (Barcelona, FBM 1948-1950), tres volums; *Brutus*, amb revisió i traducció de G. Alabart (FBM. 1936-1943). *De rerum natura* de Lucreci el va preparar primer per a Clásicos Labor (Barcelona 1949). Després publicà el llibre primer a "Clásicos Emérita", del CSIC (1948). Donà forma definitiva a la seva visió –en castellà– de Lucreci a *De la Naturaleza*, revisió del text, traducció, introducció i comentari, "Colección Hispánica de Autores Griegos y Latinos", dos vols. (Barcelona 1961); el 1976 va ser reeditada, també en dos volums – a títol d'homenatge– en la col·lecció "Erasmus" de L'Ed Bosch; Sèneca, *Medea y Fedra* (Barcelona, Juan Flors Ed., 1950); Gayo Julio César, *Guerra Civil. Libro Primero* (Barcelona, Bosch, 1947). De la seva col·laboració amb els textos de l'Editorial Bosch en van sortir petites obres mestres de la didàctica de la traducció, que sempre li va interessar, com ara *Guerra Civil* de l'inevitable Cèsar, pròleg, comentari i vocabulari (1941); *Laelius de amicitia*, *id.*, *con traducción interlineal*; i *De la vejez*, *id.*, ambdós de 1947; però que encara circulen probablement per les escoles.

Eduard Valetní i Fiol, *Sintaxi llatina* (Barcelona, Curial 1979, 1987, 1992); *La constitución romana*. "Cuadernos de Orientación Didáctica", (Madrid, 1964); *La traducción en la metodología del latín*, "Estudios Clásicos" I (1950), ps 26-35; *El clàssic i la literatura catalana moderna* (Barcelona, Curial, 1972), *La gènesi del cant espiritual de Maragall*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", XXIX, ps. 81-117 (Barcelona 1961-1962); *Joan Maragall modernista y nietzscheano* "Revista de Occidente", 59 (Madrid 1968) pg. 195-222; *El programa*

antimodernista de Torras i Bages, "BRABL", XXXIV (Barcelona 1972), ps. 9-32; *Maragall y los clásicos*, "Actas del Segundo Congreso Español de Estudios Clásicos. Madrid 1961" (Madrid, SEEC, 1964). *Carles Riba, humanista* (en cast.), "Papeles de Son Armadans", LXVIII (novembre de 1961), ps. 191-205; "Carles Riba i la seva traducció de l'Odissea", *Estudis Romànics*, IX, (1961), ps. 127-137: "L'adaptació catalana de l'hexàmetre en Maragall y en les traduccions de l'Odissea de Carles Riba", *Estudis Romànics* XI (1962), ps. 249-264; *Aurea dicta. Paraules de l'antiga saviesa* (Barcelona, FBM, 1960); *Aurea dicta. Dichos y proverbios del Mundo Clásico*, Intr. D'E. Tierno Galván (Madrid, Ed. Crítica, 1987); *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos* (Barcelona. Ariel 1973).

